
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 1/2014

ЗМІСТ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Матвійчук А.О. Особисте немайнове право на інформацію про стан навколишнього природного середовища: проблеми термінології 7

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Прилуцький Р.Б. Теорія господарського права на пострадянському просторі: стан і перспективи розвитку 19

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Дараганова Н.В. Державна інспекція України з питань праці як один з основних елементів системи державного управління питаннями охорони праці 40

Рябець К.А. Адміністративно-правова охорона вод: сучасні проблеми та шляхи їх подолання 47

Самбор М.А., Смілик Н.О. Окремі питання правового регулювання участі експерта у справах про адміністративні правопорушення 53

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Денисов С.Ф., Якушев Р.С. Кримінально-правова охорона тваринного світу 63

Курилюк Ю.Б. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 419 КК України 72

КРИМІНАЛІСТИКА

Карпенко М.І. Окрема методика розслідування злочинів, передбачених ст. 410 КК України 78

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО

Кіреєв С.Л. Правове регулювання участі Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки 92

Ольховець В.П. Господарська діяльність у Збройних Силах України: теоретико-правовий аспект 100

Ольховець О.П. Правові засади розвитку воєнної організації держави, та перспективи розвитку	108
--	-----

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Хлонь О.М. Аспекти вдосконалення виховної роботи у сфері сприяння професійній адаптації курсантів з метою професійного становлення та мотивації до подальшого проходження служби	115
---	-----

Рецензія на монографію Є.С. Ковалевської «Кримінально-правова охорона військового майна з а ст.ст. 411 та 412 КК України»	124
--	------------

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 1/2014

СОДЕРЖАНИЕ

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Матвейчук А.А. Личное неимущественное право на информацию о состоянии окружающей природной среды: проблемы терминологии 7

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО

Прилуцкий Р.Б. Теория хозяйственного права на постсоветском пространстве: состояние и перспективы развития 19

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Дараганова Н.В. Государственная инспекция Украины по вопросам труда как один из основных элементов системы государственного управления вопросами охраны труда 40

Рябец Е.А. Административно-правовая охрана вод: современные проблемы и пути их устранения 47

Самбор Н.А., Смилык Н.А. Отдельные вопросы правового регулирования участия эксперта по делам об административных правонарушениях 53

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Денисов С.Ф., Якушев Р.С. Уголовно-правовая охрана животного мира 63

Курьялюк Ю.Б. Причинная связь как признак объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 419 УК Украины 72

КРИМИНАЛИСТИКА

Карпенко Н.И. Частная методика расследования преступлений, предусмотренных ст. 410 УК Украины 78

ВОЕННОЕ ПРАВО

Киреев С.Л. Правовое регулирование участия Вооруженных Сил Украины в международных операциях по поддержанию мира и безопасности 92

Ольговец А.П. Правовые основы развития военной организации государства, и перспективы развития	100
Ольговец В.П. Хозяйственная деятельность в Вооруженных Силах Украины: теоретико-правовой аспект	108

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ

Хлонь А.М. Аспекты совершенствования воспитательной работы в сфере способствования профессиональной адаптации курсантов с целью профессионального становления и мотивации к дальнейшему прохождению службы	115
---	-----

Рецензия на монографию Е.С. Ковалевской «Уголовно-правовая охрана военного имущества по ст.ст. 411 и 412 УК Украины»	124
---	------------

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 1/2014

CONTENTS

CIVIL LAW

Matviichuk A.O. Personal non-property right to information about the state of natural environment: terminological problems 7

COMMERCIAL LAW

Prylutskyi R.B. The theory of the economic right on post Soviet space: a condition and prospects of development 19

ADMINISTRATIVE LAW

Daraganova N.V. State inspection of Ukraine on questions labour as one of basic elements of the system of state administration of labour protection questions 40

Ryabets E.A. Administrative and legal protection of waters: modern problems and ways to overcome them 47

Sambor M.A., Smilyk N.O. Some issues of legal regulation of the participation of experts in cases of administrative offenses 53

CRIMINAL LAW

Denisov S.F., Yakushev R.S. Criminal protection of wildlife 63

Kuryliuk Y.B. Casual relation as indicia of the objective side of the elements of the crime, covered by the Article 419 of the Criminal Code of Ukraine 72

CRIMINALISTICS

Karpenko N. Private method of investigation of crimes under Art. 410 of the Criminal Code of Ukraine 78

MILITARY LAW

Kireiev S.L. Rights participation of the Armed Forces of Ukraine in international peacekeeping and security 92

Olhovets V.P. Economic activity in the Armed Forces of Ukraine: theoretical and legal aspects 100

<i>Olhovets O.P.</i> Legal basis of the military organization of the state and prospects	108
--	-----

LEGAL PSYCHOLOGY

<i>Khlon A.M.</i> Aspects of improving the educational work in the field of facilitating professional adaptation of cadets for the purpose of professional development and motivation for continue his service	115
--	-----

Review of the monograph E.S. Kovalevskaya «Criminal legal protection of military property under Article 411 and 412 of the Criminal Code of Ukraine»	124
---	------------

ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО СТАН НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

А.О. Матвійчук

*здобувач кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Однією з основних проблем нормативно-правового регулювання особистого немайнового права особи на інформацію про стан навколишнього природного середовища є непослідовність законодавця у питанні термінології: тут панують характерні для вітчизняного законодавства багатство синонімів і плутанина. Українське законодавство пропонує стільки альтернативних термінів, що постають сумніви щодо того, скільки суб'єктивних прав існує з приводу інформації про стан навколишнього природного середовища, довкілля і навколишнього середовища: одне чи декілька? Ситуація правової невизначеності створює безмежний простір для маніпуляцій і вигідна лише тим суб'єктам, які володіють (або повинні володіти) відповідною інформацією, однак не бажають її оприлюднювати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Право на інформацію про стан навколишнього природного середовища, право на екологічну інформацію, право на інформацію про стан довкілля у тій чи іншій редакції гарантоване практично у кожній державі світу, тож вже не раз ставали предметом наукового дослідження як в Україні, так і за кордоном. Однак термінологічні проблеми у цій царині є специфічно українськими і зумовлені схильністю українського законодавця до використання квазісинонімів та постійного збагачення юридичного лексикону не на користь чіткості та зрозумілості нормативних приписів. Тим не менш, у вітчизняних наукових працях питання впорядкування термінології розглядається, як правило, побічно або ж автори виходять з припущення про тотожність термінів. Комплексний аналіз за темою дослідження, як нам відомо, здійснюється вперше.

Мета дослідження полягає у пошуку способів розв'язання термінологічних проблем у сфері правового регулювання особистого немайнового права особи на сприятливе навколишнє природне середовище.

Основні результати дослідження. Для початку проведемо історичний екскурс. Формально право на інформацію про стан навколишнього природного середовища з'явилося в українському законодавстві ще до здобуття незалежності у 1991: Закон УРСР «Про охорону навколишнього природного середовища» почав діяти за два місяці до проголошення незалежності

України – з 01.07.1991 [1]. Перша редакція цього закону у п. «е» ч. 1 ст. 9 закріпила право кожного громадянина УРСР на одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення [1].

Закон України «Про інформацію», введений у дію 13.11.1992 р., у першій редакції не визначав зміст інформації про стан навколишнього природного середовища, однак за змістом ст.1 цього Закону регулював відносини і з приводу цих відомостей [2].

З 1996 р. завдяки ст. 50 Конституції України в українське законодавство вже міцно увійшов термін «довкілля», який і до сьогодні не отримав легального визначення [3]. Відповідно до ч. 2 ст. 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення; така інформація ніким не може бути засекречена [3].

У 1999 р. Україна приєдналася до Орхуської конвенції [4]. У 2002 р. у ході імплементації Орхуської конвенції до українського законодавства закріплене у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» право зазнало кардинальних змін і трансформувалося у право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом [4].

У 2004 р. набрав чинності перший український і один із найбільш прогресивних у світі Цивільний кодекс України, у ст. 293 якого було закріплено особисте немайнове право на достовірну інформацію про стан довкілля [5].

У 2011 р. було викладено у новій редакції Закон України «Про інформацію» [2]. З урахуванням ст. 50 Конституції України та ст. 293 ЦК України у Законі України «Про інформацію» з'явилася ст. 13 «Інформація про стан довкілля (екологічна інформація)» [3; 5; 2]. Згідно п. 2 прикінцевих положень Закону України «Про інформацію» до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом акти законодавства застосовуються в частині, що не суперечить цьому закону, однак жодних змін до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» внесено так і не було [2].

Також у 2011 р. набрав чинності Закон України «Про доступ до публічної інформації», у якому побічно згадується про інформацію про стан довкілля, зокрема встановлюється строк розгляду запиту про надання такої інформації, а також, щоправда вельми невдало, закріплюється обов'язок суб'єктів господарювання надавати на запит та оприлюднювати інформацію про стан довкілля, якою вони володіють [6].

Як бачимо, термінологія багата. Досліджувати у рамках нашої статті термін «право на інформацію про стан навколишнього природного середовища» та його аналоги ми почнемо з кінця і спершу розглянемо варіації законодавця щодо назви відповідної інформації.

В офіційному перекладі тексту Орхуської конвенції використано терміни «інформація, що стосується довкілля», «інформація, що стосується навколишнього середовища», «екологічна інформація» [4]. У ст. 50 Конституції

України, ст. 10 Закону України «Про інформацію» та ст. 293 Цивільного кодексу України йдеться про «інформацію про стан довкілля» [3; 2; 5]. Закон України «Про доступ до публічної інформації» оперує термінами «інформація про стан довкілля», «інформація про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян», а Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» - терміном «інформація про стан навколишнього природного середовища» [6; 1]. Об'єм інформації, що охоплюється наведеними визначеннями, різниться, а трапляється і дублювання норм, наприклад, у п. 3 ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію», який попри інформацію про стан здоров'я людей, що є складовою інформації про стан довкілля, виділяє інформацію про стан здоров'я населення, не розмежовуючи ці поняття [2]. Однак синонім у більшості з наведених термінів один – «екологічна інформація».

Окремо слід зупинитися на аналізі термінології Орхуської конвенції, яка вважається вінцем міжнародного законодавства з питань, що стосуються навколишнього природного середовища. Зауважимо, що текст Орхуської конвенції було складено у трьох автентичних примірниках англійською, французькою та російською мовами, хоча сама Росія цю конвенцію так і не ратифікувала [4]. За даними Європейської економічної комісії ООН також було зроблено офіційний переклад ООН ще трьома мовами: арабською, іспанською та китайською [7]. Переклад українською мовою зроблений безпосередньо Україною [7]. Автор цієї статті не володіє французькою мовою, однак може дослідити англійський та російськомовний тексти конвенції. Порівняймо використання основних термінів:

Стаття Конвенції	Англійська	Російська	Українська
Назва	Information in environmental matters	Информация по вопросам, касающимся окружающей среды	Інформація з питань, що стосуються довкілля
П. б) ч. 5 ст. 5	International treaties ... on environmental issues	Международные договоры по вопросам, касающимся окружающей среды	міжнародні договори,... з питань, що стосуються навколишнього середовища
П. а) ч. 5 ст. 5	Legislation ... relating to the environment	Законодательные акты в области окружающей среды	Законодавчі акти, ... що стосуються навколишнього середовища
Далі за текстом	Environment	Окружающая среда	Довкілля (у назві та ч. 6 ст. 5), навколишнє середовище (усюди далі за текстом)

Далі за текстом	Environmental information	Экологическая информация	Екологічна інформація
Преамбула	Human environment	Окружающая человека среда	Середовище навколо людини
Далі за текстом	Environmental (e.g. policy, issues, matters, decision-making, protection, agreements...)	Экологическая политика	Екологічна політика
		Вопросы, касающиеся окружающей среды	Питання, що стосуються навколишнього середовища
		Охрана окружающей среды	Охорона навколишнього природного середовища
		Соглашения в области окружающей среды	Угоди в галузі навколишнього середовища

Як видно з таблиці, слово *environment* російською перекладається щоразу як *окружающая среда*, а українською – коли-як: *навколишнє середовище, довкілля* (тут і далі курсив наш – А.М.). Повна назва Орхуської конвенції згідно офіційного перекладу – Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, а в її тексті, як правило, використовується термін «навколишнє середовище», причому, безсумнівно, як синонім, а також «екологічна інформація» (а не «інформація з питань, що стосуються довкілля») [4]. Слово «довкілля» в тексті Орхуської конвенції використано ще лише раз – у ч. 6 ст. 5 [4]. Універсальний прикметник *environmental* російською перекладається у двох варіантах: *экологический* і *касающийся окружающей среды*, а українською – щонайменше трьома способами: екологічний, через зв'язок з навколишнім середовищем і через зв'язок з навколишнім природним середовищем. При цьому термін *environmental information* перекладається чомусь саме як екологічна інформація, а не інформація про навколишнє середовище чи інформація про довкілля, як можна було очікувати. Зауважимо, що в українському законодавстві словосполучення «екологічна інформація» зазначається, як правило, у дужках після інших термінів (наприклад, у Законах України «Про інформацію», «Про охорону навколишнього природного середовища»), що, вочевидь, за задумом розробників нормативно-правових актів, вказує на рівнозначність термінів, і було введено саме у зв'язку з ратифікацією Україною Орхуської конвенції [8]. Навряд можливо тепер з'ясувати відповіді на питання: чому саме такий переклад («екологічна інформація») було зроблено; чому при перекладі не були використані вже існуючі на той момент терміни українського законодавства? Першим спадає на думку те, що термінологічний хаос у цій сфері, як показано вище, панував вже задовго до ратифікації Україною Орхуської конвенції у 1999 р. Тож перекладачі вирішили не перейматися чіткістю і зрозумілістю перекладу, зосередившись на багатстві синонімічного

ряду. Однак чому при імplementації Орхуської конвенції не було впорядковано термінологію?

Результат у підсумку один: у кожному випадку правозастосування доводиться вирішувати, які правові норми мають пріоритет, адже є з чого обирати.

У попередніх працях ми вже обґрунтували необхідність та доцільність заміни терміну «довкілля» терміном «навколишнє природне середовище» [9, с. 21-28]. Дотримуємося цієї думки і тепер: край термінологічному хаосу можна покласти лише шляхом уніфікації застосованих термінів, причому слід віддати перевагу поняттю «навколишнє природне середовище», а не довкілля, з підстав, що вже нами висвітлювалися [9, с. 21-28]. Термін «екологічна інформація» взагалі слід вилучити із законодавства, оскільки синонімія корисна лише у художньому творі, а в нормативно-правових актах – неприпустима. У природі не існує абсолютних синонімів, тож очевидна небезпека для нормативного тексту т.зв. квазісинонімів [10, с. 61]. Що стосується україномовного тексту Орхуської конвенції, то у ній можна залишити термін «екологічна інформація», не зважаючи на невідповідний переклад, оскільки, по-перше, у конвенції міститься визначення терміну «екологічна інформація» для цілей конвенції, по-друге, це визначення ширше за аналогічне у ст. 13 Закону України «Про інформацію».

Водночас Україні слід визначитися з перекладом слова *environment* українською мовою, припинивши бездумне копіювання російського перекладу. Зрозуміло, що значення одного й того самого терміну у міжнародних документах не лише може відрізнятися у кожному конкретному договорі чи угоді, але і трансформуватися з часом, як це відбувається, наприклад, з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Однак, таке значення повинно бути зрозумілим особам, які застосовують той чи інший акт. Наприклад, Орхуська конвенція не роз'яснює термін *environment*, який у тексті Орхуської конвенції російською мовою переклали як «навколишнє середовище». Термін «навколишнє середовище» застосовується у російському законодавстві, тож, коли Росія врешті ратифікує Орхуська конвенцію, для її тлумачення звернуться до Закону РФ «Про охорону навколишнього середовища» від 10.01.2002, відповідно до ст. 1 якого навколишнє середовище – сукупність компонентів природного середовища, природних и природно-антропогенних об'єктів, а також антропогенних об'єктів [11]. А який закон можуть використати українці, якщо в українських законах немає визначення ані терміну «навколишнє середовище», ані «довкілля»?

Звертаємо увагу і на різноманітні способи конструювання термінів (окрім терміну «екологічна інформація»): інформація про стан довкілля, навколишнього природного середовища; інформація, що стосується довкілля, навколишнього природного середовища. Можливий і третій варіант, який, однак, для українського законодавства не характерний: інформація про навколишнє природне середовище. Оцінити різницю між цими конструкціями можна за допомогою філологічного тлумачення. Великий тлумачний словник сучасної української мови надає такі визначення:

- «стан, -у, ч. 1. Обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами....»;
- «стосуватися, -ується, недок., кого, чого, до кого – чого. Мати відношення до кого-, чого-небудь, бути пов'язаним із кимось, чимось....» [12, с. 1187, 1201].

Як бачимо, конструкція «що стосується...» об'єктивно може охопити значно більше коло питань, аніж конструкція «про стан...». Тим не менш законодавець пішов шляхом включення до визначення інформації про стан довкілля (ст.13 Закону України «Про інформацію») та про стан навколишнього природного середовища (ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») і тих відомостей, які об'єктивно цього стану не стосуються, наприклад: екологічні прогнози, плани, програми, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля, політика, інші відомості та/або дані [2; 1]. Відмітимо, що згадані легальні визначення загалом важко назвати вдалими: чого лише вартує інтерпретація терміну через самого себе у ч. 1 та 2 ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) – це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про: стан навколишнього природного середовища...» [1].

Закріплення права на інформацію про стан навколишнього природного середовища відбулося після і як наслідок глобальних процесів, в ході яких було сформульовано і утверджено численні базові права людини. Так, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (набув чинності, в тому числі для України, 23.03.1976) у ст. 19 встановив, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду, і це право включає свободу шукати, діставати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [13]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ст.10 включила свободу одержувати і передавати інформацію без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів до права на свободу вираження поглядів [14].

Згідно зі ст. 1 і 3 Орхуської конвенції кожна зі Сторін гарантує право на доступ до інформації, що стосується довкілля (навколишнього середовища), без потреби формулювати свою зацікавленість, включаючи можливість отримання копій документів [4]. У ст. 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення; така інформація ніким не може бути засекречена [3]. Водночас ч. 2 ст. 34 Конституції України передбачено: кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [3]. У ч. 1 ст. 293 Цивільного кодексу України закріплене вже право фізичної особи на достовірну інформацію про стан довкілля, а також право на її збирання та поширення [5]. Пункт «е» ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» утверджує вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного

середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом [1]. Закон України «Про доступ до публічної інформації» гарантує право кожного на доступ до публічної інформації [6]. У ст. 7 Закону України «Про інформацію» держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації [2]. Усі перелічені дієслова мають різні значення, що впливає зі ст. 9 Закону України «Про інформацію», відповідно до якої основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [2].

Згадані вище конструкції термінів мають той основний недолік, що безпосередньо у своїй назві обмежують коло правомочностей суб'єкта права. Оскільки попередньо ми вже дослідили відмінності у назві відповідної інформації, цього разу при аналізі правових норм зробимо, для зручності, припущення, що в усіх них йдеться про одну й ту саму інформацію.

Орхуська конвенція гарантує лише право на доступ до інформації, що стосується довкілля і перебуває у володінні державних органів [4]. Окремо висуваються умови такого доступу: без потреби формулювати свою зацікавленість і можливість отримати копії запитуваних документів, – а також зміст доступу до інформації [4]. Конвенція не регулює питання наступного використання, зберігання, поширення чи інших видів діяльності щодо такої інформації [4]. У зв'язку з цим, на наш погляд, формулювання «доступ до інформації» є вдалим і відображає суть закріпленого суб'єктивного права. Однак, цього не можна сказати про акти національного законодавства.

У ст. 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення [3]. Норма Основного закону звертає на себе увагу таким. По-перше, у лінгвістичній конструкції упущений прийменник «на», характерний для багатьох інших назв суб'єктивних прав: на життя, на ім'я, на охорону здоров'я, на сім'ю та ін., а також використаний надалі при перекладі Орхуської конвенції, у Законі України «Про доступ до публічної інформації» тощо [4; 6]. По-друге, названо лише дві правові можливості особи: вільний доступ та поширення, хоча Закон України «Про інформацію» вже у першій своїй редакції у ст. 14 називав та розкривав значення таких видів інформаційної діяльності, як одержання, використання, поширення та зберігання інформації, а ст. 34 Конституції України передбачала ще один вид – збирання інформації [2; 3]. У частині права на доступ до інформації про стан довкілля ст. 50 є спеціальною відносно ст. 34 Конституції України, тож очевидно, що законодавець умисно обмежив можливості особи стосовно інформації про стан довкілля, враховуючи при цьому вже існуючі на той момент положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», які гарантували лише одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення. По-третє, законодавство України не містить (і у 1996 р. також не містило) визначення терміну «доступ до інформації» і не роз'яснює, який доступ слід вважати вільним.

Конструкція суб'єктивного права на інформацію про стан навколишнього природного середовища (екологічну інформацію), закріплена у п. «е» ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (у поточній редакції) така сама, як і в Основному законі, з тією лише різницею, що має більший перелік можливостей для управомоченої особи, а саме: вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом [1]. Формулювання цього суб'єктивного права залишається незмінним з 2002 р. Тим більше дивує той факт, що не були використані слова «доступ» (як у Конституції, Законі України «Про інформацію») і «одержання» (як у Законі України «Про інформацію»). Натомість законодавець знову використав прикметник «вільний», не розкриваючи його змісту (наприклад, безоплатний, без потреби формулювати свою зацікавленість, без втручання органів державної влади тощо). Зауважимо, що ця прогалина може бути успішно заповнена роз'ясненням Конституційного суду України чи хоча б постановою пленуму Верховного Суду України чи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Найбільш вдалим можна було б визнати формулювання, закріплене у ч. 1 ст. 293 Цивільного кодексу України, відповідно до якої «...фізична особа має право на достовірну інформацію про стан довкілля...», якби не продовження норми «...а також право на її збирання та поширення» [5]. У першій частині формулювання законодавець не вжив жодного дієслова, використавши характерну для більшості особистих немайнових прав формулу: право на ім'я, право на опіку, право на донорство, право на особисту недоторканність та ін. Така конструкція дає можливість окремим положенням розтлумачити правомочності, що входять до складу суб'єктивного права, розкрити усі нюанси його реалізації. Водночас, на наш погляд, використання прикметника «достовірна» є зайвим. По-перше, достовірність – одна з найбільш цінних властивостей інформації як такої; коли йде мова про гарантії законодавця з приводу одержання будь-якої інформації, така інформація апіорі вважається достовірною (протилежне означало б, що законодавець гарантує, серед іншого, можливість одержання чуток, пліток та інших непідтверджених відомостей). По-друге, якщо вже вказувати на ознаки, якими повинна володіти та чи інша інформація, то чому обмежуватися однією ознакою, не згадавши про такі властивості інформації, як своєчасність та повнота?

Зауважимо, що чинна редакція ч. 1 ст. 293 Цивільного кодексу України дає підстави вважати, що цивільне законодавство закріплює щонайменше два суб'єктивних права з приводу інформації про стан довкілля: одне з яких – власне, право на інформацію про стан довкілля (з невизначеним змістом, однак в будь-якому випадку не включає можливості збирати та поширювати цю інформацію), а друге – право на збирання та поширення інформації про стан довкілля [5]. Допущене при побудові ст. 293 Цивільного кодексу України нехтування правилами юридичної техніки створило ґрунт для сумнівів, суперечок та дискусій і замість прояснити ситуацію щодо особистого немайнового права особи на інформацію, що стосується навколишнього природного середовища, остаточно все заплутало.

Додамо також, що можливості особи, яка володіє правом на інформацію (вочевидь будь-яку) передбачені у ст. 5 Закону України «Про інформацію», відповідно до якої кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [2].

Висновки. В результаті проведеного нами дослідження доходимо висновку, що найбільш вдалою, на наш погляд, є конструкція «інформація, що стосується навколишнього природного середовища», однією зі складових якої є інформація про стан навколишнього природного середовища.

Також, на наш погляд, необхідно впорядкувати термінологію у досліджуваному питанні, для чого слід внести зміни до всіх перерахованих вище актів Українського законодавства, а саме:

– у ч. 1 ст. 293 Цивільного кодексу України: слова «право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення» замінити словами «право на інформацію, що стосується навколишнього природного середовища, право на інформацію про якість харчових продуктів і предметів побуту», при цьому доцільно виділити декларацію цих прав в окрему частину; доповнити новим абзацом (реченням), у якому розкрити зміст відповідного права, наприклад, у такій редакції: «2. Кожна фізична особа має право на інформацію, що стосується навколишнього природного середовища, і право на інформацію про якість харчових продуктів і предметів побуту, що включають, не обмежуючись цим, можливості безперешкодно шукати, збирати, одержувати, зберігати, поширювати чи в будь-який інший спосіб використовувати цю інформацію, за винятком обмежень, встановлених законом».

– п. «е» ч. 1 ст. 9 та п. «д» ч. 1 ст. 21 (щодо прав громадських організацій) Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» викласти у такій редакції: «е) інформацію, що стосується навколишнього природного середовища, що включає, не обмежуючись цим, можливості вільно шукати, збирати, одержувати, зберігати, поширювати чи в будь-який інший спосіб використовувати цю інформацію, за винятком обмежень, встановлених законом»; у назві та ч. 1 ст. 25, ч. 1 ст. 25-1 цього Закону слова «інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)» замінити словами «інформація, що стосується навколишнього природного середовища»; усюди по тексту слова «екологічна інформація» у всіх відмінках, що застосовуються без дужок, – замінити словами «інформація, що стосується навколишнього природного середовища» у відповідних відмінках; вилучити п. «к» ч. 1 ст. 20 цього Закону, позбавивши Мінприроди України функції встановлення порядку надання інформації про стан навколишнього природного середовища, оскільки ця інформація повинна бути публічною, а отже надаватися у порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації».

– гармонізувати положення ст. 13 Закону України «Про інформацію» і ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», оскільки, по суті, ми маємо однопредметні норми різного змісту. При цьому,

оскільки Закон України «Про інформацію» є загальним нормативно-правовим актом, що регулює інформаційні відносини, можливо, доцільно зосередити більшість нормативно-правових приписів з приводу інформації, що стосується навколишнього природного середовища, саме у цьому законі. Водночас необхідно уточнити ці положення у частині неможливості віднесення інформації, що стосується навколишнього природного середовища, до комерційної таємниці, зважаючи на невизначений правовий режим такої таємниці (а саме – співвідношення понять комерційна таємниця, конфіденційна і таємна інформація).

– внести зміни до Закону України «Про доступ до публічної інформації»: замінити термін «інформація про стан довкілля» словами «інформація, що стосується навколишнього природного середовища» у відповідних відмінках. Окрім того, потребує змін ст. 13 зазначеного Закону, оскільки чинна редакція заплутана і не дає однозначної вказівки на вид інформації, що підлягає оприлюдненню.

– ч. 2 ст. 50 Конституції України викласти у новій редакції: «Кожному гарантується право на інформацію, що стосується навколишнього природного середовища, а також право на інформацію про якість харчових продуктів і предметів побуту. Така інформація ніким не може бути засекречена.». Оскільки Конституція України є відносно консервативним актом, вважаємо, що таке лаконічне формулювання, буде найбільш вдалим, адже дозволить у майбутньому у міру розвитку суспільних відносин змінювати зміст зазначеного суб'єктивного права.

Зрозуміло, що гармонізація термінології – це не панацея від усіх проблем у сфері забезпечення особистого немайнового права особи на інформацію, що стосується навколишнього природного середовища. Однак, як сказав колись Р.Декарт, принаймні половини помилок можна уникнути, якщо домовитися про терміни. Перспективні напрямки наукових досліджень в означеній сфері включають визначення змісту особистого немайнового права особи на інформацію, що стосується навколишнього природного середовища, обов'язків, що йому кореспондують, а також відповідальності за їх порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – №48. – Ст. 650.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 30. – Ст. 141.

4. Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: конвенція від 25.06.1998 // Офіційний вісник України від 14.05.2010, № 33. – Ст. 12.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Голос України. – 2003. – 12 бер.

6. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011 р. – № 32. – Ст. 314.

7. Офіційна сторінка Європейської економічної комісії ООН у мережі Інтернет: <http://www.unecsc.org/env/pp/treatytext.html>

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 28.11.2002 № 254-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р. – № 4. – Ст. 31.

9. *Матвійчук А.О.* Особисте немайнове право на сприятливе навколишнє природне середовище: проблеми понятійного апарату / А.О. Матвійчук // Юридична наука. – 2012. – № 12. – С. 21-28.

10. Юридическая техника: Учебное пособие / [Т. Я. Хабриева и др.]; под ред.: Т.Я. Хабриевой, Н.А. Власенко; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. - Москва : Эксмо, 2010. – 271 с.

11. Об охране окружающей среды: Закон Российской Федерации от 10.01.2002 № 7-ФЗ с дополнениями и изменениями [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту: http://www.consultant.ru/popular/okrsred/70_1.html#p40

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і головний редактор В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1140 с.

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966, [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 зі змінами і доповненнями, [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Матвійчук А.О. Особисте немайнове право на інформацію про стан навколишнього природного середовища: проблеми термінології

У статті зроблено історичний екскурс становлення в українському законодавстві особистого немайнового права особи на інформацію про стан навколишнього природного середовища. Проведено порівняльний аналіз термінології Орхуської конвенції англійською, російською та українською мовами. Досліджено всі термінологічні конструкції, що застосовуються для позначення досліджуваного права. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: інформація, навколишнє природне середовище, довкілля, Орхуська конвенція.

Матвейчук А.А. Личное неимущественное право на информацию о состоянии окружающей природной среды: проблемы терминологии

В статье проведен исторический экскурс утверждения в украинском законодательстве личного неимущественного права лица на информацию о состоянии окружающей природной среды. Осуществлен сравнительный анализ терминологии Орхусской конвенции на английском, русском и украинском языке. Исследованы все терминологические конструкции, что используются для обозначения исследуемого права. Сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: информация, окружающая природная среда, окружающая среда, Орхусская конвенция.

Matviichuk A.O. Personal non-property right to information about the state of natural environment: terminological problems

Historic insight into personal non-property right to information about the state of natural environment passage was done. Benchmarking study of Aarhus convention terminology in English, Russian, and Ukrainian was made. All terminological forms, used to identify the right in question, were researched. Improving proposals to national legislation were formulated.

Keywords: *information about the state of natural environment, environmental information, environment, Aarhus Convention.*

Стаття надійшла до редакції 04.12.2013.

**ТЕОРИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРАВА
НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ:
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

Р.Б. Прилуцкий

*кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры гражданского и хозяйственного права
ВНЗ «Национальная академия управления»*

Постановка проблемы. Теория хозяйственного права является одной из немногих правовых теорий, которые столь длительное время сохраняют стойкий интерес к себе, вызывая множественные дискуссии и споры, и столь же активно влияют на развитие теории права и правовых систем. Особенно это касается правовой науки бывшего Советского Союза. После распада СССР правовыми системами постсоветских стран данная теория была воспринята очень не однозначно. В условиях перехода к рыночной экономике многие правоведы стали поддавать сомнению не только научную ценность данной теории, но и соответствие ее рыночным условиям хозяйствования. Появились новые научные направления. Поэтому исследования особенностей развития правовой науки, в том числе и науки хозяйственного права, в постсоветских странах не теряют актуальности.

Анализ последних публикаций и исследований. Отдельные аспекты развития теории хозяйственного права в РФ, Украине и других постсоветских странах рассматривались в работах таких отечественных и зарубежных авторов как: В.С. Белых, С.С. Вабищевич, О.М. Винник, О.Р. Годунин, И. В. Дойников, В.В. Лаптев, В.К. Мамутов, С.П. Мороз, В.Ф. Попондопуло, Б.И. Пугинский, М.К. Сулейменов, В.С. Щербина и др. Вместе с тем, специальных публикаций по состоянию и проблемам развития данной теории на постсоветском пространстве нет.

Целью настоящей статьи является анализ состояния теории хозяйственного права в постсоветских странах и оценка перспектив ее дальнейшего развития.

Основные результаты исследования. В СССР наука хозяйственного права получила очень сильное развитие. В конце 80-х – начале 90-годов страна была близка к принятию Хозяйственного кодекса СССР, чему помешал, вероятнее всего, распад страны. После распада Советского Союза на постсоветском пространстве образовались два основных центра с сильной школой хозяйственного права: в России – во главе с академиком В.В. Лаптевым и Украине – во главе с академиком В.К. Мамутовым. Что касается национальных

правовых систем, то при их формировании теория хозяйственного права не была воспринята, за исключением Украины. Они строятся на основе концепции единого гражданского права, в соответствии с которой правовое регулирование сферы хозяйствования осуществляется исключительно на основе гражданского кодекса. Например, Гражданский кодекс Российской Федерации (далее – ГК РФ), был объявлен «экономической конституцией» [1, с. 6]. А по мнению С.С. Алексеева, по ряду сторон данный кодекс «не уступает, а в определенном отношении превосходит значение Конституции». Примечательной же чертой российского Гражданского кодекса является «последовательное и концентрированное выражение в нем идеологии частного права»¹.

Конечно, это не означает, что в России отсутствует хозяйственное законодательство, но «идеология частного права» не может не влиять на формирование правовой системы. Так, в России отсутствует предпринимательский (хозяйственный) кодекс, хотя Указом Президента РФ «Об исследовательской программе «Пути и формы укрепления российского государства» от 29 апреля 1994 г. № 848 необходимость его разработки была предусмотрена [3]. Проект предпринимательского (хозяйственного) кодекса РФ был разработан Институтом государства и права РАН совместно с другими организациями, но принят не был [4, с. 34]. Позже эта идея была реанимирована Торгово-промышленной палатой РФ в виде разработанной концепции Предпринимательского кодекса РФ. Однако и сама идея, и ее авторы получили в награду мощную критику под лозунгом «Фронта не пройдет!» [5].

Это может свидетельствовать о полном господстве концепции единого гражданского права (частноправовой концепции). Не понятно только, какие классы вели, как утверждает С.С. Алексеев, столь «жесткую» и «классовую» войну во время принятия ГК РФ.

Вместе с тем, в РФ наука хозяйственного права развивается очень активно. О сложности научных поисков свидетельствует терминологическое разнообразие, наблюдаемое в правовой литературе. После принятия ГК РФ в научной юридической терминологии стали использоваться такие понятия как: «предпринимательское (хозяйственное) право», «хозяйственное (предпринимательское) право», «коммерческое право», «торговое право». Эти термины, безусловно, не полностью соответствуют понятию «хозяйственное право».

Ближе всего к понятию «хозяйственное право» является предпринимательское (хозяйственное) право, рассматриваемое как отрасль права, нормы которой регулируют отношения, складывающиеся как при осуществлении, так и при организации предпринимательской (хозяйственной) деятельности. Предпринимательская деятельность при этом направлена на получение прибыли, что, впрочем, соответствует положению абз. 3 ст. 2 ГК РФ. Авторы, правда, признают, что в рыночной экономике может иметь место и «нетипичная» некоммерческая деятельность, также охватываемая предприниматель-

¹ Интересно заметить, что, по словам автора, «подготовка и прохождение проекта Гражданского кодекса через государственные инстанции проходили в ... борьбе по большей части подспудной, коридорно-аппаратной ... острой, жесткой, по марксистскому лексикону – прямо-таки классовый» [2, с. 73–87]. Вот вам и наука!

ским правом, а наиболее адекватно отрасль права, регулирующая хозяйственную деятельность, обозначается термином «хозяйственное право» [4, с. 4–5, 8].

Возникает вопрос, в чем заключается логика и необходимость применения к известному юридическому явлению термина, который заведомо не полностью раскрывает его суть и содержание? Как представляется, по своему содержанию понятие «предпринимательское (хозяйственное) право» полностью соответствует классической теории хозяйственного права, а новое название – является ни чем иным как «данью моде» и, видимо, в какой-то мере необходимостью согласовать его с гражданским кодексом.

Нельзя также недооценивать важность оптимального правового обеспечения некоммерческой деятельности. Такую деятельность могут осуществлять субъекты хозяйствования разных форм собственности, в том числе и государственные корпорации, в соответствии с Законом РФ от 12 января 1996 г. № 7-ФЗ «О некоммерческих организациях» [6] и рядом других [7]. В такой ситуации, конечно, логичнее было бы возвратиться к понятному названию «хозяйственное право».

В России остаются также живучими и другие точки зрения, в соответствии с которыми хозяйственное право признается комплексной отраслью или комплексным образованием [7, с. 57, 59], отраслью права второго уровня, сочетающую в себе признаки и методы ряда базовых отраслей [8, с. 33], и т.п. В предмет хозяйственного права при этом включаются все те же отношения по горизонтали и вертикали, что в целом соответствует классическому пониманию сути теории хозяйственного права.

Теории коммерческого права разрабатываются в рамках гражданского права и являются своеобразной альтернативой хозяйственному праву. Ныне выделяются несколько точек зрения, имеющих, на наш взгляд, незначительные расхождения. Утверждается даже, что на сегодняшний день в России сформировалось несколько школ коммерческого права (например, московская, петербургская, уральская) [9, с. 9].

Не вдаваясь в особенности научных школ, отметим три точки зрения относительно понятия коммерческого права:

1) коммерческим правом признается наука и учебная дисциплина, которые своим содержанием имеют изучение правового регулирования торговой деятельности. При этом коммерческое право в содержательном отношении рассматривается как подотрасль гражданского права [10, с. 3–4];

2) коммерческое право отождествляется с предпринимательским правом, которое является функциональной подотраслью гражданского права [11, с. 24–26];

3) коммерческое право признается смежной отраслью права, которая имеет комплексный характер и определяется как совокупность норм частного права общего и специального характера, регулирующих общественные отношения, складывающиеся в результате торговой деятельности [12, с. 5].

Существенным недостатком всех трех точек зрения есть, прежде всего то, что они не позволяют решать вопросы, связанные с наличием в той же торговой деятельности публичных отношений, не вкладывающихся в предмет граждан-

ского права. Первая и третья точка зрения, как представляется, не совсем оправданно фокусируются на отношениях в сфере торговой деятельности, которая сама по себе является лишь частью коммерческой деятельности.

Коммерческая и предпринимательская деятельности по своей сути являются понятиями тождественными. Однако структура современной рыночной экономики с социальной направленностью, с одной стороны, объективно не позволяет выделять предпринимательство, игнорируя некоммерческую деятельность и оставляя ее за рамками правового регулирования. С другой стороны, сам автор указывает, что «предпринимательская деятельность опосредуется разными по природе отношениями, следовательно, и регулируется разными отраслями права. Одни отношения, в которые вступает предприниматель, с учетом их природы регулируются нормами частного права, а другие – нормами публичного права» [11, с. 32–33]. Соответственно возникает вопрос, на каком основании от единого предмета предпринимательского права можно отделить часть отношений и объявить их подотраслью гражданского права, а другую – отдать какой-то иной отрасли?

Определенное интеллектуальное движение вокруг теории хозяйственного права наблюдается в Республике Беларусь. По мнению О.Р. Годунина, хозяйственное право может рассматриваться с различных позиций: 1) отрасль права; 2) отрасль законодательства; 3) наука; 4) учебная дисциплина. При этом предмет хозяйственного права как отрасли права составляют отношения, складывающиеся по «горизонтали» и «по вертикали» [13].

В другом белорусском учебнике отмечается, что «сегодня нет достаточных оснований говорить о хозяйственном праве как самостоятельной отрасли права. Не может оно рассматриваться и как подотрасль гражданского права в силу обширной сферы публично-правового императивного воздействия. Хозяйственное право представляет собой нормативную форму гармонизации частных и публичных интересов в сфере профессионально осуществляемой экономической деятельности» [14].

И.А. Маньковский (в предисловии к учебнику по предпринимательскому (хозяйственному) праву, утверждает, что «анализ норм гражданского законодательства и законодательства, регулирующего порядок осуществления на территории Республики Беларусь хозяйственной (предпринимательской) деятельности, а также субъектного состава и объектов хозяйственных правоотношений дает полное основание утверждать, что хозяйственное (предпринимательское) право как отрасль права не состоялось... хозяйственные правоотношения возникают, изменяются и прекращаются по поводу именно тех объектов, которые закреплены в Гражданском кодексе» [15, с. 6–7]. Это утверждение подтверждается и позицией самого автора учебника, который видит его (учебника) предназначение в том, чтобы «познакомить читателя в первую очередь с наиболее важными, принципиальными аспектами предпринимательского (хозяйственного) права как отрасли законодательства, науки, учебной дисциплины» [15, с. 15, 20].

Вместе с тем, дальнейшее развитие правовой системы Республики Беларусь заставило данных авторов существенно переоценить значение граж-

данско-правового подхода. Уже через несколько лет они вынуждены были признать одним из существенных препятствий, стоящих на пути стабилизации предпринимательской деятельности в Беларуси, структуру системы гражданского законодательства, которая наряду с ГК и законами включает в свой состав указы и декреты Президента Республики Беларусь, имеющие силу закона и по иерархической силе стоящие над ГК и законами. Приниженное положение ГК лишает его статуса «экономической конституции», а систему гражданского законодательства необходимой стабильности [16].

В связи с теорией хозяйственного права в странах бывшего СССР можно вспомнить еще Республику Казахстан. Достаточно красноречивыми в связи с этим представляются слова одного из известнейших казахских ученых-правоведов М.К. Сулейменова: «...мы этой концепции, честно говоря, особого внимания не уделяем, это пройденный этап... я три года назад, да и до недавнего времени был искренне убежден, что проблема хозяйственного права и Хозяйственного кодекса для Казахстана закрыта. Именно поэтому я был огорчен, что приходится опять возвращаться к этой опостылевшей за 40 лет теме». По словам автора, уже много лет под его руководством разрабатывается концепция предпринимательского права как комплексной отрасли права [17, с. 22, 24].

В Казахстане отмечается также несколько иной подход к исследованию предпринимательского (хозяйственного) права, представленный Ю.Г. Басиным и основанный на признании известной целостности предпринимательского (хозяйственного) законодательства. Предпринимательское (хозяйственное) право понимается как подотрасль гражданского права, а предпринимательское (хозяйственное) законодательство – как комплексная отрасль законодательства [18, с. 15].

В целом же специальные исследования в области предпринимательского (хозяйственного) права в Казахстане, по утверждению С.П. Мороз, проводятся в рамках гражданского права и отдельной школы предпринимательского права нет [18, с. 14].

Правовая система Украины формировалась под непосредственным влиянием теории хозяйственного права, получившей практическое воплощение в отраслевом нормативно-правовом акте – Хозяйственном кодексе Украины (далее – ХК Украины) [19]. Принятие Кодекса проходило в сложной обстановке, обусловленной противодействием со стороны его противников, и заняло 12 лет¹. К сожалению, законодатель не смог (или не захотел)

¹Первый вариант проекта Хозяйственного (Коммерческого) кодекса Украины был разработан рабочей группой (под руководством академика В.К. Мамутова) в 1992 г. и в мае 1993 г. был представлен Министерству юстиции Украины. Доработанный после обсуждения с участием специалистов этого министерства в Бонне со специалистами министерств экономики и юстиции ФРГ проект кодекса в декабре 1995 г. был представлен Кабинету Министров Украины. В марте 1996 г. проект был внесен на рассмотрение Верховной Рады Украины (далее – ВР Украины). Проект нового Гражданского кодекса Украины был внесен на рассмотрение ВР Украины в августе 1996 г. И только после семилетнего рассмотрения проекта ВР Украины трех созывов Хозяйственный кодекс был принят 16 января 2003 г. и введен в действие

оптимально согласовать положения ГК Украины и ХК Украины. Как признала одна из основных противниц ХК Украины проф. Н.С. Кузнецова, при разработке и принятии ГК и ХК их содержание не согласовывалось, не была проведена надлежащая экспертиза противоречий в регулировании практически одних и тех же отношений, что порождает много коллизий в судебной практике [21, с. 46].

Такая ситуация в первое время вызвала определенную растерянность юридической практики, ожесточенную дискуссию между приверженцами и противниками ХК Украины и нападки на него. В 2005 г. по инициативе Министерства юстиции Украины была предпринята попытка отмены действия ХК Украины, а в 2008 г. Кабинет Министров Украины предложил заменить его законом «Об основных принципах хозяйственной деятельности», состоящим из 23 статей-деклараций.

К этому следует добавить, что в Рекомендациях парламентских слушаний «Законодательное обеспечение современной экономической политики в условиях конституционной реформы», утвержденных постановлением ВР Украины от 21 июня 2005 г., было признана целесообразность разработки концепции Экономического кодекса Украины [22], которая, однако, серьезного развития не получила и видимой перспективы не имеет.

Постепенно страсти улеглись. Стало понятно, что споры, возникшие вокруг ХК Украины, инспирированы не столько объективными причинами, сколько субъективным фактором, консерватизмом мышления и просто вредной привычкой цивилистов ругать хозяйственное право.

Ныне можно с полным правом констатировать, что бывшие бесконечные дискуссии о том, быть или не быть хозяйственному праву, признавать или не признавать его самостоятельной отраслью права, практически сведены к минимуму. На повестке дня стоят более практичные задачи по модернизации хозяйственного законодательства, сокращению количества нормативно-правовых актов, улучшению их качества и т.д. [23].

В основу ХК Украины положена теория хозяйственного права в его классическом понимании. Согласно ст. 1 Кодекса предмет его регулирования составляют хозяйственные отношения, которые возникают в процессе организации и осуществления хозяйственной деятельности между субъектами хозяйствования, а также между этими субъектами и другими участниками отношений в сфере хозяйствования. А статьей 3 определено, что сферу хозяйственных отношений составляют хозяйственно-производственные, организационно-хозяйственные и внутривозможные отношения.

Таким образом, предмет хозяйственного права охватывает отношения по «горизонтали» и «вертикали», что позволяет обеспечить комплексное правовое обеспечение хозяйственных отношений, которые возникают в процессе осуществления хозяйственной деятельности субъектами хозяйствования и нехозяйствующими субъектами и в процессе организации и регулирования

с 1 января 2004 г. одновременно с Гражданским кодексом Украины (далее – ГК Украины) [20].

этой деятельности государственными органами и другими субъектами организационно-хозяйственных полномочий.

При этом под хозяйственной деятельностью понимается деятельность субъектов хозяйствования в сфере общественного производства, направленная на изготовление и реализацию продукции, выполнение работ или оказание услуг стоимостного характера, которые имеют ценовое значение. Такая деятельность может быть двух видов: коммерческая деятельность (предпринимательство) и некоммерческая деятельность (ч. 1 ст. 3 ХК Украины).

В соответствии с ч. 1 ст. 4 ХК Украины, которая называется «Размежевание отношений в сфере хозяйствования с другими видами отношений», не являются предметом регулирования этого Кодекса:

а) имущественные и личные неимущественные отношения, которые регулируются Гражданским кодексом Украины;

б) земельные, горные, лесные и водные отношения, отношения об использовании и охране растительного и животного мира, территорий и объектов природно-заповедного фонда, атмосферного воздуха; в) трудовые отношения;

г) финансовые отношения с участием субъектов хозяйствования, которые возникают в процессе формирования и контроля исполнения бюджетов всех уровней;

д) административные и другие отношения управления с участием субъектов хозяйствования, в которых орган государственной власти или местного самоуправления не является субъектом, наделенным хозяйственной компетенцией, и непосредственно не осуществляет организационно-хозяйственных полномочий относительно субъекта хозяйствования.

Важно отметить, что согласно ч. 2 данной статьи особенности регулирования имущественных отношений субъектов хозяйствования определяются этим Кодексом. Тем самым законодатель закрепил приоритет ХК Украины перед ГК Украины в регулировании имущественных отношений в сфере хозяйствования. Схожее положение содержится и в ч. 2 ст. 9 ГК Украины, которой допускается, что законом могут быть предусмотрены особенности регулирования имущественных отношений в сфере хозяйствования.

Особенностей правового регулирования имущественных отношений в ХК Украины достаточно много. Например, в ст. 180 ХК Украины определены существенные условия хозяйственного договора. Их всего – четыре. Но в любом случае при заключении хозяйственного договора необходимо согласовать его предмет, срок и цену. В соответствии же с аналогичной ст. 638 ГК Украины при заключении гражданского договора стороны в любом случае должны согласовать его предмет. Такое отличие имеет очень большое значение при решении вопроса о признании договора не заключенным.

Исходя из вышесказанного, размежевание норм ХК и ГК Украины в процессе их применения к хозяйственным отношениям должно осуществляться с учетом двух обстоятельств: 1) сравнительный анализ общественных отношений с целью выявления их связи с хозяйственной деятельностью и отнесения в связи с этим к хозяйственным отношениям; 2) тщательный анализ норм

ХК Украины на предмет наличия в них необходимых положений о таком размежевании и особенностях регулирования.

В целом в ХК Украины можно выделить не менее 6-ти способов размежевания норм ХК и ГК Украины. В одних случаях четко определены отношения, которые регулируются нормами этого Кодекса, и отношения, которые регулируются нормами ГК Украины. Так согласно ст. 306 ХК Украины перевозка грузов регулируется этим Кодексом и изданными согласно ему транспортными кодексами, транспортными уставами и другими нормативно-правовыми актами, а отношения, связанные с перевозкой пассажиров и багажа, – ГК Украины и другими нормативно-правовыми актами.

В других случаях указываются хозяйственные отношения, регулирование которых осуществляется исключительно ХК Украины и принятыми согласно ему другими нормативно-правовыми актами. Например, в соответствии со ст. 278 ХК Украины правовые условия создания и деятельности товарных бирж, а также основные правила осуществления торгово-биржевой деятельности определяются этим Кодексом, принятыми согласно ему законами и другими нормативно-правовыми актами [24].

Определенные подходы к размежеванию двух кодексов выработала и судебная практика [25].

Что касается определения правовой природы и места хозяйственного права в системе права Украины, то абсолютным большинством представителей науки хозяйственного права хозяйственное право признается самостоятельной отраслью права, стержнем которой является ХК Украины. Вместе с тем, некоторые ученые придерживаются мнения о том, что хозяйственное право является комплексной отраслью права, которая охватывает несколько самостоятельных отраслей права [26, с. 37].

Следует отметить, что в Украине делались попытки разработок теорий предпринимательского права, которое, по мнению одних авторов, имеет гражданско-правовую и административно-правовую природу [27, с. 39], а, по мнению других, – является комплексной отраслью права, в составе которой преобладают нормы административного и гражданского права [28, с. 5]. Однако серьезного развития они не получили, как представляется, в силу упрочения позиций хозяйственного права.

Вместе с тем, мы не можем не задаваться вопросом о перспективах развития теории хозяйственного права в условиях углубления рыночных преобразований, о том, как долго она сможет сохранять практический потенциал, способствующий развитию экономики. Автор теории хозяйственного права Ю.В. Гедеман писал, что «хозяйственное право безусловно призвано для нашего времени; исполнив свое призвание, оно может отойти в область истории» [29, с. 9, 24].

Представитель украинской науки хозяйственного права проф. В.С. Щербина полагает, что со временем элемент государственного регулирования будет уменьшаться, нормы хозяйственного права Украины будут «коммерциализоваться». Оно будет превращаться в коммерческое право, которое будет действовать параллельно с гражданским [26, с. 37].

С нашей точки зрения, вопрос о перспективах дальнейшего использования и развития теории хозяйственного права должен рассматриваться с учетом нескольких взаимосвязанных факторов.

1. Появление теории хозяйственного права было обусловлено переходом экономики передовых стран от классического стихийного капитализма к развитому капитализму, его высшей стадии, по словам В.И. Ленина, империализму. Основным субъектом классического капитализма был индивидуальный производитель. Вмешательство государства в экономику сводилось к минимуму. Право защищало именно такого индивида. Наиболее эффективной при этом являлась частноправовая модель правового регулирования, часто отождествляемая с гражданско-правовым регулированием.

Именно в этом освобождении индивидуальной энергии, как писал И.А. Покровский, заключалась сущность прогрессивных стремлений в гражданском праве на всем протяжении его истории вплоть до законодательств XIX века. Но, как известно, попытка полного осуществления этого лозунга принесла очень скоро и горькие разочарования. В связи развитием промышленной техники и усилением капитализма система индивидуальной хозяйственной свободы и государственного невмешательства привела к расширению пропасти между богатыми и бедными, капиталистами и рабочими. Являясь юридически свободными и равными, последние оказались в жестокой зависимости от первых, оказались в высокой степени экономически несвободными и неравными. И чем далее, тем более давали себя знать разнообразные печальные последствия конкуренции и эксплуатации, создавая тот огромный социальный вопрос, который составляет основную тему всего XX века [30, с. 48–49].

Как известно, эта «основная тема» закончилась Октябрьской революцией 1917 г. в России и революциями в ряде европейских странах, гражданскими войнами и неимоверно большими человеческими жертвами. Силе этого явления отдельное физическое лицо противостоять уже не могло. Возникла острая необходимость это лицо защищать, но защищать не как каждое в отдельности, а через защиту публичного интереса, защиту всего социума как условия дальнейшего развития людей с учетом, однако, интересов субъектов хозяйствования. Стало понятно, что поступательное эволюционное развитие каждого человека как индивида может быть обеспечено через обеспечение развития общества (общественных интересов).

Понятно, что эта задача была посильна только государству. Необходимо было найти новую модель правового регулирования экономических отношений, которая бы объединяла в себе частную инициативу и деловитость предпринимателя с государственным управлением, когда государство активно влияет на экономические процессы, отстаивая общественные, публичные интересы и стимулируя частный коммерческий интерес. Такую модель можно назвать смешанной моделью правового регулирования.

Именно такой модели по своей сути отвечает теория хозяйственного права. Хозяйственное право покоится на единстве частных и публичных элементов в сфере хозяйствования. Поэтому смешанную модель целиком обо-

снованно можно отождествлять с хозяйственно-правовой моделью правового регулирования.

Хозяйственно-правовая теория полностью согласуется с основами рыночной экономики. Немецкое «Die Wirtschaftsrecht» имеет два перевода: 1) хозяйственное право и 2) экономическое право. То есть, хозяйственное право направлено на экономику, формируется и действует на стыке права и экономики и без учета экономических законов его изучение и развитие не возможно.

При этом следует четко сознавать, что в XX ст. теория классического капитализма была коренным образом пересмотрена. Кризисы и социальные потрясения, которые сопровождали капиталистический мир, требовали значительных изменений концепции классической школы о регулировании экономических процессов «невидимой рукой», которая стала теоретическим фундаментом политики либерализма. С развенчанием либерального мифа о возможности саморегуляции свободного рынка возникает теория неолиберализма. Среди таких ее представителей как Ф.А. Хайек (лондонская школа), американский экономист М. Фридман (чикагская школа), особенное место занимают немецкие неолибералы, которые последовательно отстаивали принципы конкурентного экономического порядка (нем. die Ordnung) – особенный вариант неоклассической теории (так называемый «ордолиберализм – нем. Ordoliberalismus» или свобода в границах порядка). Именно эта теория была в основе «немецкого экономического чуда» – стремительного возрождения Западной Германии после Второй мировой войны.

Основоположником неолиберального направления немецкой экономической теории по праву признается Вальтер Ойкен¹. В основе взглядов В. Ойкена была веберовская теория «идеальных типов», исходя из которой он различал два «идеальных типа» хозяйственных систем – центрально-управляемое хозяйство и свободное рыночное хозяйство. Рыночное хозяйство управляется рынком, является хозяйством отношений обмена, а центрально-управляемое исключает свободный рыночный обмен и управляется центральным руководящим органом.

Рациональный «хозяйственный строй» – это комбинация обоих типов хозяйства. А вот решение проблем оптимального объединения форм двоих «идеальных типов» должно взять на себя государство, которое может влиять на экономику и социальную сферу, перераспределяя общественный продукт в тех границах, которые не приводят нарушению экономического равновесия. Главной задачей такой деятельности государства является обеспечение опти-

¹ Вальтер Ойкен (Walter Eucken – 1891-1950) в начале 1930 г. вместе с юристами Францем Бемом (Franz Böhm) и Хансом Гроссманом-Доэртом (Hans Großmann-Doerth) в г. Фрайбурге основал так называемую фрайбургскую школу (die Freiburger Schule). Идейным фундаментом этой школы стала социальная теория, под влиянием которой была создана модель «социального рыночного хозяйства». Наилучше суть этой модели сформулировал Ф. Бем: «Социальной мы называем хозяйственную систему, которая может обеспечивать широким массам населения, включая нетрудоспособных, достойное человека существование, а всем трудоспособным членам общества соответствующие возможности для работы в условиях «достойных человека».

мального объединения преимуществ двоих разных типов хозяйств в единую экономическую систему. Децентрализованная рыночная экономика возникает не стихийно, а формируется сознательно государством [31]¹.

Более радикальными в оценках рыночной экономики были признанный в свое время лидер экономической науки Джон Мейнард Кейнс (John Maynard Keynes – 1883-1946) и его последователи (кейнсианцы), которые убеждены, что капитализм и, особенно система свободного рынка, страдает родимыми пороками. Капитализм не имеет механизма, который обеспечивает экономическую стабильность. Поэтому государство может и должно играть активную роль в стабилизации экономики; дискретная фискальная и кредитно-денежная политика необходимы для смягчения резких экономических подъемов и спадов, которые в противном случае будут сопровождать капитализм [32, с. 320].

Как видим, передовые «буржуазные» экономисты не видели альтернативы смешанной экономике. Без надлежащего государственного управления, по образному выражению нобелевского лауреата, американского экономиста российского происхождения В.В. Леонтьева (1905–1999), «рыночный» ветер рано или поздно вынесет корабль экономики на скалы [33, с. 11–15].

Ценность хозяйственно-правовой концепции состоит в том, что она объединяет в себе два необходимых начала для обеспечения успешного, стабильного и сбалансированного экономического развития общества – частную инициативу и государственное регулирование, частные и публичные интересы, что, как подтверждается опытом большинства развитых стран, является условием социальной стабильности.

При этом следует учитывать, что в Украине, России и других постсоветских странах переход к рыночной экономике и социальному государству только начинается. Перед нами, как странами с транзитивной экономикой, стоят множество проблем и вызовов, обуславливающих необходимость проведения коренной перестройки экономики, модернизации производства товаров и услуг, институциональных преобразований и т.п.² Без быстрого решения этих проблем мы рискуем навсегда остаться в списке стран-аутсайдеров. Решение этих проблем без активной экономической политики государства невозможно. Оптимальное правовое обеспечение такой политики возможно, на наш взгляд,

¹ Свои идеи В. Ойкен выразил в 7 «конституционирующих принципах» (Die konstituierenden Prinzipien) и 4 «регулирующих принципах» (Die regulierenden Prinzipien) государственной экономической политики, наиболее полно изложенных в его книге «Основные принципы экономической политики» (Grundsätze der Wirtschaftspolitik), напечатанной уже после его смерти [32, с. 254-324].

² Для транзитивных характерными являются такие признаки: всеохватывающий, системный характер трансформационных процессов, неустойчивость, аномальность, кризисность, конфликтогенность, институциональная неуравновешенность, неоднородность, альтернативное противостояние старых и новых форм экономической деятельности, диспропорциональность и уязвимость к внешним шокам, спорное объединение организационных и самоорганизационных принципов развития, трансформационные эффекты [43, с. 31].

только на основе теории хозяйственного права, что является весомым аргументом в пользу сохранения ее актуальности.

Другим очень важным фактором, усиливающим актуальность теории хозяйственного права, является глобализация¹. Отличительным признаком современности является стремительная глобализация экономики, сопровождающаяся сложными переплетениями структурной взаимозависимости национальных хозяйственных комплексов, возрастанием их открытости, увеличением трансграничных перемещений товаров, услуг, капиталов, интенсивным обменом информацией, технологиями и т.п. Глобализация – это многоуровневый, неравномерный, сложный и спорный процесс, играющий системообразующую роль в формировании общепланетарного хозяйственного пространства [34, с. 124].

В литературе абсолютно справедливо утверждается, что концепции или «проекты» мирового развития, эволюции цивилизаций, роли национальных государств, стратегии обеспечения национальной безопасности нашего времени не могут быть теоретически сконструированы вне процесса глобализации. Такое понимание значения глобализации в теории государства и права становится методологическим принципом (выделено мной – Р.П.) [35, с. 33].

Глобализация ставит перед государствами множество сложнейших задач, возможность выполнения которых в своей основе напрямую связано с обеспечением эффективного экономического развития, то есть конкурентоспособности национальных экономик². Следует согласиться, что предупредить

¹ Термин «глобализация» впервые был использован американским экономистом Теодором Левиттом в статье «Глобализация рынков», напечатанной в журнале «Harvard Business Review». Японский ученый Кеничи Оми, консультант Гарвардской школы бизнеса, начал исследовать глобализацию через процессы влияния на экономики отдельных стран ТНК. Это был новый этап разработки понятия «глобализация», связанный с созданием теории региональной интеграции стран вокруг трех мировых центров – ЕС, США, Японии. В книге «Мир без ограничений» (1990) К. Оми писал, что экономический механизм государственного регулирования национальной экономики постепенно утрачивает значение, поскольку в роли могущественных актеров на мировой сцене выступают глобальные фирмы [43, с. 125].

² Одним из показателей, характеризующих место национальных экономик отдельных стран в мировом хозяйстве, является индекс глобальной конкурентоспособности (The Global Competitiveness Index) – глобальное исследование и сопровождающий его рейтинг стран мира по показателю экономической конкурентоспособности, рассчитываемый Всемирного экономического форума (The World Economic Forum).

В 2006 г. в соответствии с индексом глобальной конкурентоспособности 125 стран мира были поделены на три группы соответственно с уровню их развития: 1) страны «начальной» стадии развития; 2) страны, которые находятся на стадии эффективного развития; 3) страны, которые вышли на стадию инновационного развития. Украина отнесена к «начальной» стадии развития, где ее партнерами являются еще 46 стран, среди которых – самые бедные постсоветские республики, а также страны Африки, Азии, Латинской Америки [36, с. 350–360]. Не на много лучшим было и положение России. К настоящему времени ситуация практически не изменилась. В соответствии с индексом глобальной конкурентоспособности 2006-2007 Украина занимала 73 место, РФ – 58; 2011-2012 Украина – 82, РФ – 66;

кризисные экономические вызовы глобализации или адекватно отреагировать на них на национальном или международном уровнях способно только государство. Очевидна тенденция не только сохранения трансформирующихся по своему содержанию функций государства, но и численного их возрастания. У людей сегодня нет (а в перспективе и не предвидится) социального инструмента, кроме государства, способного эффективно решать вопросы предупреждения кризисов и организованного выхода из них, защищать людей от стихии и преступности, гарантировать им достойную жизнь, права и свободы. Поэтому никто ни на Западе, ни на Востоке не жертвует государством ради застольных либеральных идей [35, с. 38, 42].

Реалии отрицательного влияния глобализации на мировую экономику наиболее ярко проявились во время финансово-экономического кризиса 2008-2009 гг., охватившего почти все страны мира. Кризис ясно засвидетельствовал опасность неограниченного «выдавливания» государства из сферы хозяйствования и противопоставления частного публичному. Меньше всего кризис затронул экономики тех стран, в которых государственное регулирование экономики сохранялось на значительном уровне. И именно огромная государственная финансовая поддержка спасла от краха экономику США, России и целого ряда других стран. Кризис подтолкнул развитые страны к внедрению нового порядка управления экономикой со значительным усилением государственного регулирования как на национальном, так и на международном уровне.

Такое участие государства в регулировании сферы хозяйствования требует, безусловно, максимальной сбалансированности частноправовых и публично-правовых инструментов, позволяющих обеспечить не только частные интересы бизнеса, но и интересы государства и общества. Теория хозяйственного права как раз и позволяет наиболее оптимально выполнить данную задачу.

Третьим фактором, усиливающим на современном этапе актуальность теории хозяйственного права, является проблема ограниченных ресурсов и глобальных изменений климата на планете.

Долгое время человек оставался хотя и высшим, но, тем не менее, органичным звеном эволюционной цепи нашей планеты, не создавая внешнего заметного влияния на нее. Однако такая органичность исчезла под влиянием промышленной революции, которая ознаменовала собой замену промышленного и мануфактурного труда машинным производством. Вооружившись техникой, человек быстро стал весомым фактором влияния на окружающую среду на всей планете. Это обстоятельство уже в начале XX ст. позволило В.И. Вернадскому сделать вывод о том, что «...с его появлением в истории планеты выявился новый мощный геологический фактор, который по возможным последствиям превосходит те тектонические перемещения, которые положены были – чисто эмпирическим путем, эмпирическим обобщением – в основу геологических разделений земного пространства-времени» [38, с. 38, 42].

2012-2013 г.г. Украина – 73, РФ – 67 (из 140 стран); 2013-2014 Украина – 84, РФ – 64 (из 148 стран) [37].

Ограниченность возможностей планеты выдерживать антропогенную нагрузку вследствие хозяйственной деятельности человека впервые наиболее научно и аргументировано была показана в первом докладе Римскому клубу под названием «Пределы роста» (The Limits to Growth), подготовленном группой ученых в отделе системной динамики в Слоуновской школе менеджмента Массачусетского технологического института под руководством Денниса Медоуза. В основу работы ученые положили компьютерную модель World3, в которой объединили статистические данные и разные теории роста.

Исследование сосредотачивалось в основном на физических пределах планеты. Было наведено двенадцать сценариев, которые показывали, как рост населения и потребления природных ресурсов соотносится с разными пределами. В каждом реально возможном сценарии было выявлено, что эти пределы рано или поздно остановят рост в XXI ст. Традиционный мир с его темпами роста экономики и населения, с его господствующими социально-экономическими системами, его технологией, окружающей средой, с его мировоззрением – «мир как он есть» – войдет в состояние коллапса приблизительно в районе конца первой четверти XXI столетия через ограничение в природных ресурсах, загрязнение окружающей среды и по другим причинам. Коллапс – это произвольное падение размеров промышленного производства, продуктов питания, численности населения, вызванное указанными причинами [39].

Выводы ученых, положенные в доклад Римского клуба, были названы «нулевым ростом». Крайне важно, что эти выводы были подтверждены в последствии дополнительными исследованиями и изданием книг «За пределами роста» (1992 г.), в которой авторы пришли к неутешительному выводу о том, что человечество уже вышло за пределы самоподдержания Земли [40], и «Пределы роста. 30 лет спустя» (2004 г.), в которой указано на то, что «...многие важные возможности были утрачены из-за 35-летнего отрицания очевидных фактов... через 20 лет общество открыто признает факт выхода за пределы» [41].

Выводы группы Д.Х. Медоуз подтверждаются и исследованиями российского ученого А.П. Федотова. Автор открыл гиперболическую функцию, которая, идет в бесконечность также приблизительно в конце первой четверти XXI столетия, когда может состояться и медоузовский коллапс. Им, среди прочего, предложено два количественных критерия, выполнение которых будет означать, что единый мир достигнет состояния ноосферы и постоянного развития. Первый критерий – плотность мощности антропогенной нагрузки – должен быть не более приблизительно 70 кВт / кв. км. Второй критерий – индекс социально-экономической дисгармонии мирового общества – не должен превышать 10–15. Ныне реальная плотность в 1,5–2,0 раза превышает допустимое значение, а указанный индекс, увеличиваясь, приближается к 100. При такой динамике катастрофа неотвратима [42, с. 89–119].

Подобные тревожные прогнозы поступают и с других источников. Так, по сведениям Всемирного фонда дикой природы (WWF), экологические ресурсы планеты исчерпаются до 2030 г., что приведет к кризису, последствия

которого будут намного серьезнее, чем влияние нынешней финансовой нестабильности в мире. Потребности человечества в природных ресурсах уже теперь на 30 % превышают возможности нашей планеты. При этом 20 % населения планеты потребляет почти 80 % ресурсов [43].

В докладе Пентагона, опубликованном в британском издании «The Observer», предполагается, что до 2020 г. справиться с «катастрофической» нехваткой пресной воды и источников энергии станет еще сложнее, и по всему миру начнутся военные конфликты. Возможно повторение событий, которые были приблизительно 8200 лет тому назад, когда ухудшение климатических условий вызвало глобальные неурожаи, голод, эпидемии и массовые миграции населения [44].

Таким образом, сегодня уже достаточно очевидным становится тот факт, что при сохранении современных традиционных подходов к развитию экономики отдельных стран и мировой экономики в целом глобальная эколого-сырьевая катастрофа может стать реальной для человечества в период до 2030 г. В этом совпадают практически все имеющиеся исследования по самым различным направлениям. С нашей точки зрения, такие исследования следует воспринимать ответственно и, главное, предпринимать конкретные действенные предупредительные меры. Понятно, что это очень и очень нелегко. Необходимо осуществить переворот в таких сложнейших сферах как сфера хозяйствования и сфера сознания человека. Иногда это кажется невозможным. Однако, надежда умирает последней. Необходимо бороться до конца, в том числе на почве правовой науки.

Перестройка сферы хозяйствования как в пределах отдельной страны, так и в мировом масштабе не возможна без соответствующей активации государства. Государства, как указывает Ю.М. Осипов, – основные, центральные, наиболее эффективные строители указанного мирового порядка, однако те государства, которые исповедуют ноосферную культурную парадигму [45, с. 298]. Необходимо коренное обновление государственной организации, идеологии и экономической политики. Именно государства должны осмелиться сказать своим гражданам, что предел для обычного расширенного хозяйствования достигнут и требуется новое ноосферное хозяйствование.

С учетом роли государства в указанных процессах хозяйственное право (и как наука, и как отрасль права) идеально вписывается в грядущий новый экономический порядок, охватывая своим предметом отношения, которые возникают как в процессе непосредственного осуществления хозяйственной деятельности, так и в процессе ее организации (управления), формируя смешанную модель правового регулирования. Вместе с тем, хозяйственное право также должно приобрести новые качества в соответствии с требованиями нового ноосферного порядка, стать ноосферным.

Выводы. С учетом изложенного можно сделать следующие выводы.

1. На постсоветском пространстве теория хозяйственного права интенсивно развивается в России и Украине. Анализ специальной литературы свидетельствует о том, что в Беларуси и Казахстане нет самостоятельных школ хозяйственного права, а отдельные исследования в основном касаются научных

работ и направлений, представленных в российской правовой науке. Судя по отсутствию публикаций в остальных постсоветских странах исследовательские работы в области хозяйственного права не ведутся.

2. Практическое применение теории хозяйственного права при формировании национальной правовой системы осуществила Украина, приняв Хозяйственный кодекс. Девятилетний опыт действия Кодекса подтверждает целесообразность его принятия. Ныне – это единственный законодательный акт, которым не только регулируются имущественные отношения между субъектами хозяйствования, но и определена роль государства в экономической системе страны, имущественная основа и правила хозяйственной деятельности государственных и коммунальных предприятий, что создает правовую базу для балансирования и защиты частных и публичных интересов.

3. Ныне многие ученые признают, что на решении проблем совершенствования хозяйственного законодательства России и Украины неблагоприятно сказывается многолетняя деятельность группы лиц, близких к законотворчеству и исповедующих идеи рыночного фундаментализма или крайнего либерализма. Эта группа лиц, опирающаяся на поддержку иностранных спонсоров, своекорыстные интересы которых не совпадают с интересами социально-экономического развития наших стран, постоянно лоббирует рекомендации об искоренении госрегулирования экономики (а в Украине, заодно, о ликвидации Хозяйственного кодекса) [46; 47].

Эта деятельность и традиционное неприятие теории хозяйственного права сторонниками концепции единого гражданского права помешали нашим правовым системам в полной мере воспринять эту теорию и опыт передовых стран с социальной рыночной экономикой. В Украине эта деятельность значительно затрудняет использование ХК Украины и его дальнейшее совершенствование.

Вместе с тем, российские ученые признают, что Концепция развития гражданского законодательства, утвержденная Советом при Президенте Российской Федерации по кодификации и совершенствованию гражданского законодательства от 7 октября 2009 г. не может служить правовой основой для модернизации российской экономики, так как опирается на либерально-цивилистическую доктрину, приведшую экономику страны к провалу и в качестве первоочередных рассматривается задача разработки и принятия Хозяйственного кодекса Российской Федерации [47; 48, с. 48-49] или в обозримом будущем – Предпринимательского кодекса (или Кодекса Предпринимательства) [5].

4. Непринятие теории хозяйственного права на постсоветском пространстве во многом обуславливается тем, что многие ученые не знают причин и обстоятельств ее возникновения, связывая это с советской административно-правовой системой. Это ошибочное представление. Теория хозяйственного права возникла в связи с переходом от классического капитализма к стадии развитого капитализма и проявившейся неспособностью его к саморегуляции, обострением в связи с этим кризисных явлений, усилением социальной напряженности, противоречий между публичными и частными интересами, острой

потребностью государственного регулирования сферы хозяйствования с целью обеспечения сбалансированности экономики и ее социальной направленности.

Теория хозяйственного права полностью согласуется со смешанной моделью правового регулирования экономических процессов, обеспечивающей сочетание в сфере хозяйствования частно – и публично правового регулирования в условиях рыночной экономики с активной ролью государства.

5. Потенциал теории хозяйственного права не исчерпывается сугубо капиталистической (рыночной) стадией развития экономики. Она органично вписывается в правовые системы государств с социальнонаправленной экономикой, государств с транзитивной экономикой, ставящих перед собой цель перехода с начальной или индустриальной к постиндустриальной или инновационной стадии развития.

Опыт стран с развитой рыночной экономикой свидетельствует, что чем выше уровень индустриального развития, тем всеохватнее и глубже становится регулирующее воздействие государственного механизма на экономику в целом и на промышленный комплекс, в частности. Понятно, что для этого нужна стабильная и выверенная правовая система.

6. Актуальность теории хозяйственного права значительно возрастает в связи с процессами глобализации, ограниченностью природных ресурсов и глобальными изменениями климата на планете. У человечества нет пока иного более эффективного инструмента, кроме государства, который бы позволял надлежащим образом решать возникающие при этом проблемы. Поэтому отход от частноправовой концепции правового регулирования сферы хозяйствования с переходом к хозяйственно-правовой на современном этапе должен рассматриваться уже не просто каким-то решением долгосрочного теоретического спора, а необходимым условием эффективного развития и модернизации экономики, а в перспективе и спасения жизни на Земле.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. *Мозолин В.П.* Гражданский кодекс как «экономическая Конституция страны»? [Текст] / В.П. Мозолин, П.Д. Баренбойм // Законодательство и экономика. – 2009. – № 4. – С. 5–8.

2. *Алексеев С.С.* Впереди времени – значит вовремя / С.С. Алексеев // Известия Уральского государственного университета [Текст]. – 1998. – № 9. – С. 73–87.

3. СЗ РФ. – 1994. – № 2. – Ст. 84.

4. Предпринимательское (хозяйственное) право: Учебник [Текст] / Вознесенская Н.Н. и др.; под ред. В.В. Лаптева, С.С. Занковского; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 560 с. – (Серия «Библиотека студента»).

5. *Белых В.С.* Кодификация или консолидация предпринимательского законодательства: что делать? // Бизнес, менеджмент и право. – 2006. – № 3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bmpravo.ru/show_stat.php?stat=617

6. СЗ РФ. – 1996. – № 3. – Ст. 145.

7. *Белых В.С.* Теория хозяйственного права в условиях становления и развития рыночных отношений в России [Текст] / В.С. Белых // Государство и право. – 1995. – № 11. – С. 53–61.

8. Предпринимательское (хозяйственное) право: Учебник. Т. 1. [Текст] / Отв. ред. О.М. Олейник. – М. : Юристъ. 1999. – 727 с.
9. *Бойкова О.С.* Торговое право: Учебное пособие [Текст]. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2009. – 450 с.
10. *Пугинский Б.И.* Коммерческое право России [Текст] / Б.И. Пугинский. – М. : Юрайт-М, 2001. – 314 с.
11. *Попондопуло В.Ф.* Коммерческое (предпринимательское) право [Текст]: Учебник – 3-е изд., перераб. и доп. / В.Ф. Попондопуло. – М. : Норма, 2008. – 800 с.
12. Коммерческое право: Учебное пособие [Текст] / Под ред. Н.В. Постового. – М. : ИД «Юриспруденция», 2006. – 188 с.
13. *Годунин О.Р.* Хозяйственное право: Учебное пособие для студентов вузов юридических специальностей. I часть / О.Р. Годунин – Минск : Белорусский государственный университет, 2000. – 207 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=811>
14. *Сидорчук В.К.* Хозяйственное право // КонсультантПлюс: Беларусь. Технология 3000. [Электронный ресурс] / В.К. Сидорчук / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр. прав. информации Респ. Беларусь. – Минск, 2011.
15. *Вабищевич С.С.* Предпринимательское (хозяйственное) право Республики Беларусь [Текст] / С.С. Вабищевич. – Мн. : Молодежное, 2003. – 436 с.
16. *Маньковский И.А.* Законодательство Республики Беларусь о предпринимательской деятельности: ретроспективный анализ и пути совершенствования / И.А. Маньковский, С.С. Вабищевич // Бизнес, менеджмент и право. – 2011. – № 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // http://bmpravo.ru/show_stat.php?stat=793
17. *Сулейменов М.К.* Хозяйственный (предпринимательский) кодекс: улучшение законодательной системы или ее развал? [Текст] // Юрист. – 2011. – № 7. – С. 22–30.
18. *Мороз С.П.* Предпринимательское право Республики Казахстан: Курс лекций [Текст] / С.П. Мороз. – Алматы : КОУ, 2008. – 308 с.
19. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003 – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
20. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
21. *Кузнецова Н.С.* Цивільне законодавство України: проблеми й перспективи вдосконалення [Текст] / Н.С. Кузнецова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 44–53.
22. Рекомендації парламентських слухань «Законодавче забезпечення сучасної економічної політики в умовах конституційної реформи», схвалені постановою Верховної Ради України від 21 червня 2005 р. № 2681-IV. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://zakon1.rada.gov.ua>
23. О проблемах хозяйственного законодательства Украины см.: Прилуцкий Р.Б. Господарське законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] / Р.Б. Прилуцкий // Юридична наука. – 2012. – № 4. – С. 70–86; Щербина В. Деякі проблеми удосконалення господарського і господарського процесуального законодавства [Текст] / В. Щербина // Право України. – 2010. – № 8. – С. 13–18.
24. Дет. см.: Прилуцкий Р.Б. До проблеми розмежування предметів господарського та цивільного права [Текст] / Р.Б. Прилуцкий // Юридична наука. – 2011. – № 6. – С. 58–67.

25. См., напр.: Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 7 квітня 2008 р. № 01-8/211. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon1.rada.gov.ua>

26. *Щербина В.С.* Господарське право: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. [Текст] / В.С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 592 с.

27. Підприємницьке право України: Підручник [Текст] / За заг. ред. доц. Р.Б. Шишки. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, «Еспада» 2000. – 480 с.

28. Підприємницьке право: Навч. посіб. [Текст] / За ред. О.В. Старцева. – К. : Істина, 2006. – 206 с.

29. *Гедеман Ю.В.* Основные черты хозяйственного права. Трансформация понятия собственности. Перевод с немецкого С.Н. Ландкофа с предисловием и примеч. А.Л. Малицкого / Ю.В. Гедеман. – Харьков : Юридическое издательство Н.К.Ю.С.С.Р., 1924. – 30 с.

30. *Покровский А.И.* Основные проблемы гражданского права [Текст]. Изд. 4-е, испр. / А.И. Покровский – М. : Статут, 2003. – 351 с. (Классика российской цивилистики). С. 48-49.

31. Eucken Walter. Grundsätze der Wirtschaftspolitik [Текст]. – Tübingen, 1952.

32. *Макконнелл К.Р.* Экономикс: принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. 1-го изд. [Текст] / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – К. : Хагар-Демос, 1993. – 785 с.: табл., граф.

33. *Леонтьев В.* Экономические эссе. Теории, исследования, факты, политика [Текст] / В. Леонтьев // Экономика. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.

34. *Гражевська Н.І.* Еволюція сучасних економічних систем : навч. посіб. [Текст] / Н.І. Гражевська. – К. : Знання, 2011. – 286 с.

35. *Макуев Р.Х.* Актуализация роли государства в обеспечении национальной безопасности в условиях глобализации [Текст] / Р.Х. Макуев. // Государство и право. – 2010. – № 8. – С. 33–42.

36. *Шнышко А.С.* Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы [Текст] / А. С. Шнышко. – К. : Генеза, 2007. – 376 с.

37. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GCR2013-14/GCR_Rankings_2013-14.pdf

38. *Вернадский В.И.* Научная мысль как планетное явление. 1936–1938. Электронное издание. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Электронный Архив В.И. Вернадского <http://vernadsky.lib.ru>

39. *Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. and Behrens III, W.W.* The Limits to Growth: A Report to The Club of Rome (1972) on the Predicament of Mankind. – New York: Universe Books, 1972. – 205 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.sustainer.org/pubs/limitstogrowth.pdf>.

40. *Meadows, D.H., Meadows, D.L. and Randers, J.* Beyond the Limits: Global Collapse or a Sustainable Future. London: Earthscan Publications Ltd., 1992. – 320 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://courses.washington.edu/envh311/Readings/Optional_03B.pdf (на русском языке книга вышла в 1994 г. См. : Медоуз Д.Х., За пределами роста. Учебное пособие [Текст] / [Д.Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рандерс]; Пер. с англ., Под ред. Г.А. Ягодина. – М. : Прогресс-Пангея, 1994. – 304 с.

41. *Meadows, D.H., Randers, J. and Meadows, D.L.* (2004). Limits to Growth: The 30-Year Update. White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing Co. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://web.boun.edu.tr/ali.saysel/>

ESc307/limits.pdf (на русском языке книга начала выходить с 2006 г. См., напр. : Медоуз Деннис. Пределы роста. 30 лет спустя. Учебное пособие для ВУЗов [Текст] / [Деннис Медоуз, Донелла Медоуз, Йорген Рандерс]; Пер. с англ. Е.С. Оганесян. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2007. – 342 с.

42. *Федотов А.П.* Глобалистика: Начала науки о современном мире: Курс лекций [Текст]. – 2-е изд., испр. и доп. / А.П. Федотов. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 224 с.

43. Грядущий экологический кризис в мире будет серьезнее, чем финансовый. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // http://www.vesti.ru/doc.html?id=2195768t_only=1

44. Пентагон раскрыл Бушу глаза (Рассекречен тайный доклад Пентагона о конце света). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.lenta.ru/word/2004/02/23/report/>

45. *Осипов Ю.М.* Опыт философии хозяйства [Текст] / Ю.М. Осипов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 382 с.

46. Концепция модернизации хозяйственного законодательства на базе Хозяйственного кодекса Украины, разработанная Институтом экономических и правовых исследований Национальной академии наук Украины. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // http://iepd.dn.ua/Stat_03.htm

47. *Дойников И.В.* Проблемы предпринимательского (хозяйственного) права в материалах Первого Российского экономического конгресса / И.В. Дойников. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://iepd.dn.ua/Stat_28.htm

48. *Дойников И.В.* Информация о проведении совещания заведующих кафедрами гражданского и предпринимательского права [Текст] / И.В. Дойников // Предпринимательское право. – 2009. – № 4. – С. 48-49.

Прилуцкий Р.Б. Теория хозяйственного права на постсоветском пространстве: состояние и перспективы развития

В статье рассмотрено состояние и перспективы развития теории хозяйственного права в странах бывшего Советского Союза. Отмечено, что только в России и Украине имеются самостоятельные школы хозяйственного права. Практическое воплощение данной теории осуществилось в Украине. Обосновано сохранение актуальности теории хозяйственного права в условиях построения социально-ориентированной рыночной экономики, углубляющейся глобализации экономических процессов, а также ограниченных ресурсов и глобальных изменений климата на планете.

Ключевые слова: теория хозяйственного права; хозяйственное право, предпринимательское право; коммерческое право; частноправовая, публичноправовая, смешанная модели правового регулирования; государственное регулирование экономики; рыночная экономика; социальное государство; глобализация; ограниченные ресурсы; глобальные изменения климата.

Прилуцкий Р.Б. Теорія господарського права на пострадянському просторі: стан і перспективи розвитку

У статті розглянуто стан і перспективи розвитку теорії господарського права в країнах Радянського Союзу. Відмічено, що тільки у Росії й Україні є самостійні школи господарського права. Практичне втілення даної теорії здійснилось в Україні. Обґрунтовано збереження актуальності теорії господарського права в умовах побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки, поглибленої глобалізації економічних процесів, а також обмежених ресурсів і глобальних змін клімату на планеті.

Ключові слова: теорія господарського права; господарське право; підприємницьке право; комерційне право; приватноправова, публічно правова, змішана моделі правового регулювання; державне регулювання економіки; ринкова економіка; соціальна держава; глобалізація; обмежені ресурси, глобальні зміни клімату.

Prylutskyi R.B. The theory of the economic right on post Soviet space: a condition and prospects of development

In clause the condition and prospects of development of the theory of the economic right in the countries of former Soviet Union is considered. Is marked, that only in Russia and Ukraine there are independent schools of the economic right. The practical embodiment of the given theory was carried out in Ukraine. The preservation of a urgency of the theory of the economic right in conditions of construction socially – is guided of market economy which is going deep globalism of economic processes, and also limited resources and global changes of a climate on a planet is proved.

Key words: *the theory of the economic right; economic right; enterprise right; commercial right; privatelaws, publiclaws, mixed models of legal regulation; state regulation of economy; market economy; social state; globalism; limited resources; global changes of a climate.*

Стаття надійшла до редакції 14.11.2013.

**ДЕРЖАВНА ІНСПЕКЦІЯ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ПРАЦІ
ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПИТАННЯМИ
ОХОРОНИ ПРАЦІ**

Н.В. Дараганова

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, держава ж відповідає перед людиною за свою діяльність, і утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). Конкретизація цих конституційних положень знайшла своє відображення в інших статтях Конституції України – зокрема у ст. 43, згідно положень якої в нашій державі закріплюється право на працю, – тобто можливість кожного громадянина заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, а також закріплюється право на належні, безпечні і здорові умови праці. При цьому держава взяла на себе обов'язок створити умови для повного здійснення громадянами права на працю, у тому числі й щодо охорони праці. Як зазначила Л.П. Амелічева, однією з визначальних передумов належної реалізації і захисту конституційного права людини на безпечні і здорові умови праці в Україні, закріпленого ст. 43 Конституції України, є якісне й ефективне здійснення правового забезпечення безпеки праці кожного [1, с. 3].

Відзнакою сучасного етапу розвитку України є загострення проблем, пов'язаних з безпекою діяльності людини та охороною праці. Особливе занепокоєння викликає значний рівень виробничого травматизму та професійних захворювань, що є одним із основних показників стану охорони праці [2, с. 47].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Опрацьовуванням та вирішенням питань, пов'язаних з охороною праці, займаються фахівці різних галузей науки: медицини, біології, токсикології, хімії, біохімії, психології, епідеміології, ергономіки тощо. Вирішення питань, пов'язаних з охороною праці, здійснюють й юристи – представники як трудового, так і цивільного, кримінального, адміністративного права. Одними з помітних сучасних досліджень питань охорони праці, в контексті адміністративного права, на наш погляд, є дослідження О.В. Баклана, в якому автор прослідкував еволюцію понять «конт-

роль» і «нагляд» у сфері охорони праці, проаналізував ці поняття та охарактеризував заходи адміністративного примусу в сфері охорони праці [3]; робота П.О. Ізюга в якій здійснено теоретичний аналіз категорій «охорона праці», «безпечні та здорові умови праці» та ін., досліджено законодавство Європейського Союзу з охорони праці та здійснена спроба проаналізувати питання сучасного стану правового регулювання охорони праці в Україні [4] та праця Г.І. Красних щодо системи адміністративно-правового регулювання охороною праці в Російській Федерації, де автором було здійснено аналіз системи та структури державного управління охороною праці в цій країні [5].

Метою статті є розгляд та характеристика питань, пов'язаних з поняттям «охорона праці» та питань щодо повноважень Державної інспекції України з питань праці як одного з основних елементів системи державного управління питаннями охорони праці.

Основні результати дослідження. Як встановлено у ст. 4 Закону України «Про охорону праці» [6], державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням. Згідно положень чинного законодавства принципами державної політики в галузі охорони праці є: пріоритетність життя і здоров'я працівників та повна відповідальність роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці; підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці; соціальний захист працівників та повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності; адаптація трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану; інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці та ін.

Реалізація державної політики в галузі охорони праці, згідно вищезазначених принципів, повинна і може здійснюватися лише за допомогою створення надійної та ефективної системи державного управління охороною праці. Одним із ключових елементів цієї системи на сьогодні, вважаємо, є Державна інспекція України з питань праці (Держпраці України) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра соціальної політики України.

Повноваження Держпраці України визначаються насамперед Конституцією України; Кодексом законів про працю України; Кодексом України про адміністративні правопорушення; законами України «Про охорону праці», «Про зайнятість населення», «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господар-

ської діяльності», Положенням про Державну інспекцію України з питань праці [7].

Повноваження Держпраці України визначені також і рядом міжнародних актів – насамперед конвенцій та рекомендацій МОП: Конвенція МОП № 81 1947 р. про інспекцію праці у промисловості й торгівлі [8], Конвенція МОП № 85 1947 р. про інспекцію праці на територіях за межами метрополії [9], Конвенція МОП № 129 1969 р. про інспекцію праці в сільському господарстві [10], Рекомендація МОП № 133 1969 р. щодо інспекції праці в сільському господарстві № 133 від 25.06.1969 [11], Рекомендація МОП № 82 1947 р. щодо інспекції праці на гірничопромислових і транспортних підприємствах від 11.07.1947 № 82 [12], Рекомендація МОП № 28 1926 р. щодо загальних принципів інспекції умов праці моряків від 22.06.1926 № 28 [13] тощо.

У той же час, конститутивні положення щодо діяльності інспекції праці визначають на сьогодні такі два документи МОП як: Конвенція МОП № 150 1978 р. про адміністрацію праці: роль, функції та організація; Рекомендація МОП № 158 1978 р. щодо адміністрації праці: роль, функції та організація [14].

Аналізуючи всі вищезгадані міжнародні акти відзначимо, що МОП визначає інспекцію праці найважливішою частиною системи регулювання питань праці [15], основним завданням якої є контроль та нагляд за реалізацією положень трудового законодавства. Крім того, у Конвенції № 150, МОП вперше було визначено такі терміни як «адміністрація праці» – тобто діяльність органів державного управління у сфері національної політики у галузі праці, та «система адміністрації праці» – тобто система, що охоплює всі органи державного управління, які відповідають за адміністрацію праці та (або) займаються цими питаннями, незалежно від того, чи це управління міністерств, державні відомства, у тому числі напівдержавні та регіональні або місцеві відомства, чи будь-яка форма децентралізованої адміністрації, та будь-яку організаційну структуру для координації діяльності таких органів і проведення консультацій з роботодавцями, працівниками та їхніми організаціями, а також їхньої участі в роботі цих органів. Зазначені документи ратифіковані Україною і є частиною національного законодавства.

Досліджуючи повноваження Держпраці України зазначимо, що загалом їх зміст відповідає вимогам міжнародних актів.

Так, Держпраці України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, на випадок безробіття в частині призначення нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.

До основних завдань Держпраці України належить: реалізація державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням зако-

нодавства про працю; реалізація державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення; реалізація державної політики з питань контролю за додержанням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб; розроблення та внесення пропозицій щодо формування державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, зайнятість населення, а також законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.

З-поміж інших прав, Держпраці України для виконання покладених на неї завдань має право: одержувати в установленому законодавством порядку безоплатно від міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування необхідні для виконання покладених завдань інформацію, документи і матеріали, зокрема від органів статистики – статистичні дані; користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами; скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до її компетенції; здійснювати безперешкодно перевірки у виробничих, службових та адміністративних приміщеннях роботодавців, суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні, здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця, а також перевірки робочих місць працівників, розташованих поза цими приміщеннями, з метою нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, ознайомлюватися під час проведення перевірок з інформацією, документами і матеріалами та одержувати від роботодавців, суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні, здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця, необхідні для виконання повноважень Держпраці України копії або витяги з документів, ведення яких передбачено законодавством про працю та законодавством про зайнятість тощо.

Результати діяльності Держпраці України реально впливають на вирішення питань щодо стану охорони в Україні та контролем за додержанням трудового законодавства (у тому числі й щодо своєчасної виплати заробітної плати). Держпраці України здійснює свою діяльність незалежно від форм власності суб'єктів господарювання. Для прикладу, впродовж 10 місяців 2013 р., державними інспекторами з питань праці було здійснено 32 тис. перевірок на 27 тис. підприємствах у ході яких виявлено 98 тис. порушень законодавства про працю та загальнообов'язкове державне соціальне страхування. За невиконання законних вимог посадових осіб Держпраці щодо усунення вияв-

лених порушень законодавства про працю безпосередньо державними інспекторами з питань праці винесено 2 тис. постанов, а загалом до адміністративної відповідальності притягнуто 22 тис. посадових осіб підприємств [16].

Проте Держпраці України нині має й низку проблемних питань, які, за визначенням фахівців, безпосередньо позначаються на своєчасності, об'єктивності та якості вирішення тих завдань, які стоять перед інспекторами праці та дають підстави для корупційних діянь під час проведення заходів з інспектування та нагляду за дотриманням законодавства про працю [17]. До таких проблемних питань належать: і надмірна завантаженість інспекторів праці; і обмежений кадровий потенціал та недостатнє матеріально-технічне забезпечення Держпраці України; і брак необхідних технічних засобів для повсякденної праці інспекторів; і відсутність мотивації до праці внаслідок досить скромної заробітної платні інспекторів праці; і обмежені можливості для кар'єрного просування інспекторів; і поширення нових форм зайнятості, що ускладнюють завдання інспекторів; і відсутність належної кваліфікації інспекторів праці тощо.

Висновки. Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що реалізація ефективної державної політики в галузі охорони праці може відбуватися, на наш погляд, лише за допомогою існування надійної системи державного управління охороною праці. Одним із ключових елементів цієї системи на сьогодні є Держпраці України – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Держпраці України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами тощо. Проте Держпраці України сьогодні має й низку проблемних питань, які безпосередньо позначаються на своєчасності, об'єктивності та якості вирішення тих завдань, які стоять перед Держпраці України, і до яких належать питання щодо: надмірної завантаженість інспекторів праці; недостатнього матеріально-технічного забезпечення інспекторів; відсутності мотивації до праці внаслідок досить скромної заробітної платні інспекторів; відсутності належної кваліфікації інспекторів праці тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Амелічева Л.П.* Забезпечення безпеки праці як умови трудового договору. – Рукопис: дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення / Л.П. Амелічева. – Харків, 2008.
2. *Дараганова Н.В.* Кримінальна відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці / Н.В. Дараганова // Юридична наука. – 2013. – № 5. – С. 47.
3. *Баклан О.В.* Контрольно-наглядова діяльність та адміністративний примус в сфері охорони праці (на матеріалах підрозділів державного нагляду за охороною

праці Головного штабу МВС України) України: Автореф. дис. ... к. ю. н.: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / О.В. Баклан. – Київ, 2002. – 16 с.

4. *Ізюта П.О.* Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки: Автореф. дис. ... к. ю. н.: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / П.О. Ізюта. – Харків, 2008.

5. *Красных Г.И.* Охрана труда в Российской Федерации: система административно-правового регулирования и проблемы обеспечения: Автореф. дисс. ... к. ю. н.: специальность 12.00.14: Административное право, финансовое право, информационное право / Г.И. Красных. – Воронеж, 2008.

6. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

7. Положення про Державну інспекцію України з питань праці, затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 386/2011 [Електронний ресурс] / Президент України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

8. Конвенція МОП № 81 про інспекцію праці у промисловості й торгівлі, прийнята 11 липня 1947 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

9. Конвенція МОП № 85 про інспекцію праці на територіях за межами метрополії, прийнята 11 липня 1947 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

10. Конвенція МОП № 129 про інспекцію праці в сільському господарстві, прийнята 25 червня 1969 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

11. Рекомендація МОП № 133 щодо інспекції праці в сільському господарстві від 25 червня 1969 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

12. Рекомендація МОП № 82 щодо інспекції праці на гірничопромислових і транспортних підприємствах від 11 липня 1947 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

13. Рекомендація МОП № 28 щодо загальних принципів інспекції умов праці моряків від 22 червня 1926 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

14. Конвенція МОП № 150 про адміністрацію праці: роль, функції та організація, прийнята 26 червня 1978 р.; Рекомендація МОП № 158 щодо адміністрації праці: роль, функції та організація, прийнята 26 червня 1978 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

15. Регулирование вопросов труда и инспекция труда: Проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Международное бюро труда. – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_145980.pdf.

16. Інформація про роботу державних інспекторів праці від 28 листопада 2013 р. [Електронний ресурс] / Держпраці України. – Режим доступу: <http://dpu.gov.ua/Lists/news/DispFormTrue.aspx?ID=302>.

17. Щодо відповідності об'єднання Державної інспекції України з питань праці та Державної служби зайнятості України стандартам міжнародної організації праці: Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс] /

Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1341>.

Дараганова Н.В. Державна інспекція України з питань праці як один із основних елементів системи державного управління питаннями охорони праці

У статті автором здійснено розгляд питань, пов'язаних з поняттям «охорона праці» та питань щодо повноважень Державної інспекції України з питань праці як одного з основних елементів системи державного управління питаннями охорони праці.

Ключові слова: охорона праці, інспекція праці, державне управління, адміністративне право.

Дараганова Н.В. Государственная инспекция Украины по вопросам труда как один из основных элементов системы государственного управления по вопросам охраны труда

В статье автором осуществлено рассмотрение вопросов, связанных с понятием «охрана труда» и вопросов по поводу полномочий Государственной инспекции Украины по вопросам труда как одного из основных элементов системы государственного управления вопросами охраны труда.

Ключевые слова: охрана труда, инспекция труда, государственное управление, административное право.

Daraganova N.V. State inspection of Ukraine on questions labour as one of basic elements of the system of state administration of labour protection questions

In the article an author is carry out consideration of the questions related to the concept «labour protection» and questions in relation to plenary powers of the State inspection of Ukraine on questions labour as one of basic elements of the system of state administration of labour protection questions.

Keywords: labour protection, inspection of labour, state administration, administrative law.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2013.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ВОД: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

К.А. Рябець

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права
Київського національного
університету культури і мистецтв*

Постановка проблеми. Прогресивне зниження кількісних та якісних показників вод на території України свідчить про неефективність роботи державного апарату та низький рівень адміністративно-правової охорони водних об'єктів. Незаперечним є інтерес кожного щодо достатньої кількості та належної якості вод для здійснення нормального процесу життєдіяльності, який повинен бути забезпечений і гарантований державою. Зазначене можливе лише за умови належного функціонування державного апарату та держави в цілому.

Проте, необхідно відзначити, що в Україні досягти цього достатньо важко. Систематичні політичні кризи, які є наслідком надто складного і суперечливого історичного розвитку нашої держави, значно підривають без того низький рівень економіки, а також відвертають увагу держуправлінців від вирішення нагальних проблем, наприклад, щодо стану водних об'єктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема адміністративно-правового регулювання охорони довкілля в наш час приділена значна увага у працях С.В. Ворушила, В.А. Зуєва, Л.П. Коваленко, В.А. Лазоренка, О.А. Улютіної та ін. Проте, комплексна наукова робота щодо адміністративно-правової охорони безпосередньо вод в Україні ще далека до завершення.

Метою статті є науково-теоретичний аналіз засад адміністративно-правової охорони вод, виявлення сучасних проблем її здійснення та надання пропозицій щодо їх подолання.

Основні результати дослідження. Дослідження адміністративно-правової охорони вод вимагає з'ясування предмета адміністративного права, який на шляху його формування систематично доповнювався.

І.С. Гриценко відзначає, що в кінці XIX – на початку XX ст., у переважній більшості, вчені розуміли предметом адміністративного права суспільні відносини, які виникали у сфері внутрішнього управління [1, с. 22].

У кінці XX ст. предмет адміністративного права розширився. В.А. Юсупов у своїй праці 1985 р. наголошує, що норми адміністративного права регулюють також адміністративно-деліктні відносини, які виникають між правопорушником та посадовою особою [2, с. 10].

Нині єдності у визначенні предмета адміністративного права немає. Одні вчені під ним розуміють суспільні відносини, які виникають з метою реалізації і захисту прав громадян, створення нормальних умов для функціонування громадянського суспільства й держави. Такі відносини пов'язані з:

1) діяльністю органів виконавчої влади; 2) внутрішньоорганізаційною діяльністю інших державних органів, підприємств, установ, організацій; 3) управлінською діяльністю органів місцевого самоврядування; 4) здійсненням іншими недержавними суб'єктами делегованих повноважень органів виконавчої влади; 5) здійсненням правосуддя у формі адміністративного судочинства [3, с. 25-26]. Інші вважають, що в даний час предметом правового регулювання адміністративного права України виступають суспільні відносини управлінського характеру, що складаються переважно у сфері державного управління в процесі здійснення завдань і функцій виконавчої влади, а також пов'язаних з внутрішньою організацією діяльності державних органів, інших державних організацій та органів місцевого самоврядування, застосуванням заходів адміністративного примусу, реалізацією та захистом прав і свобод громадян у сфері виконавчої влади та здійсненням окремими недержавними формуваннями делегованих їм повноважень виконавчої влади [4, с. 19-20].

Окрім того, в процесі дослідження було виявлено і достатньо суперечливе визначення предмета адміністративного права – «суспільні відносини у сфері законодавчої, виконавчої та судової діяльності органів державного управління, громадських організацій» [5, с. 17].

Ми вважаємо, що визнання законодавчого органу суб'єктом адміністративного права [5, с. 17] суперечить положенням ст. 75, 85 та ін. Конституції України, оскільки одним із основних повноважень Верховної Ради України є прийняття законів. У свою чергу, їх виконання покладається на виконавчо-розпорядчі органи, які незаперечно є суб'єктами адміністративного права.

Щодо суспільних відносин у сфері судової діяльності як предмета адміністративного права [3, с. 26; 5, с. 17], то зазначене також є хибним. Суддя здійснює не виконавчо-розпорядчу діяльність, а функції правосуддя.

На нашу думку, найбільш доцільним визначенням предмета адміністративного права адаптованого до галузі водокористування є сукупність законодавчо врегульованих управлінських відносин органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що спрямовані на забезпечення стабільного й якісного водокористування.

Включення до суб'єктів адміністративного права органів місцевого самоврядування обґрунтовується положеннями ч. 3 ст. 143 Конституції України, відповідно до яких їм можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади.

На рівні науки адміністративного права зазначене обґрунтовується тим, що зміст управлінських відносин, які виникають у процесі діяльності органів місцевого самоврядування, однорідний із відносинами управління з боку держави [3, с. 24].

Оскільки, як зазначалося вище, немає єдиного сучасного розуміння предмета адміністративного права, то відповідно відсутнє і єдине розуміння визначення адміністративно-правової охорони. Так, І.П. Голосніченко у своїй науковій роботі зробив висновок, що адміністративно-правова охорона – це виконавчо-розпорядча діяльність органів державного управління, що виявля-

ється в запобіганні протиправним посяганням на власність та в застосуванні у необхідних випадках заходів адміністративного примусу [6, с. 22].

На думку С.О. Мосьондз, адміністративно-правова охорона є різновидом державного управління. Державне управління – організуюча, виконавчо-розпорядча, підзаконна форма державної діяльності особливої групи органів державної влади, їх посадових осіб щодо практичної реалізації функцій та завдань держави в процесі безпосереднього керівництва економічним, соціально-культурним, адміністративно-політичним будівництвом [7, с. 24].

Об'єктом адміністративно-правової охорони досліджуваної теми є води. Сьогодні вода розцінюється не лише як природний ресурс, але й має соціальне значення, оскільки наявність води у достатній кількості і належної якості є основною передумовою безпечних умов життя і сталого розвитку будь-якої держави [8, с. 3].

На нашу думку, адміністративно-правова охорона вод – це сукупність заходів юридичного захисту з боку органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що направлені на попередження негативних явищ у галузі водного господарства та подолання шкідливих наслідків у випадку їх виникнення, на підтримання стабільності у сфері водопостачання, а також в межах своєї компетенції на притягнення до адміністративної відповідальності винних осіб у випадку вчинення ними адміністративних водних правопорушень.

Необхідно відзначити, що заходи юридичного захисту з боку органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування можуть бути достатньо різноманітними, а саме мати прояв у встановленні заборон щодо вчинення протиправних дій, визначенні адміністративних санкцій за їх вчинення, безпосереднє притягнення до адміністративної відповідальності.

Сучасним підґрунтям стабільності адміністративно-правової охорони вод є виконання в повному обсязі положень Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 р., що затверджена Законом України від 24 травня 2012 р. № 4836-VI [9], щодо гармонізації українського законодавства з міжнародними нормами та удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку водного господарства; впровадження ефективного, обґрунтованого та збалансованого механізму використання, охорони та відтворення водних ресурсів, забезпечення сталого розвитку державної системи моніторингу вод згідно з міжнародними нормами; впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, розроблення та виконання планів управління басейнами річок, застосування економічної моделі цільового фінансування заходів у басейнах річок, утворення басейнових рад річок, а також підвищення ролі існуючих та утворення нових басейнових управлінь водних ресурсів; підвищення технологічного рівня водокористування, впровадження маловодних та безводних технологій, розроблення більш раціональних нормативів водокористування, будівництва, реконструкції та модернізації систем водопостачання і водовідведення; виконання робіт з берегоукріплення та регулювання

русел річок, будівництва та реконструкції гідротехнічних споруд, захисних дамб, польдерів, протипаводкових водосховищ, розчищення русел річок, упорядкування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, розроблення схем комплексного протипаводкового захисту територій від шкідливої дії вод, удосконалення методів і технічних приладів для проведення гідрометеорологічних спостережень, прогнозування паводків; забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь, зокрема відновлення функціонування водогосподарсько-меліоративного комплексу, реконструкції і модернізації меліоративних систем та їх споруд, інженерної інфраструктури меліоративних систем із створенням цілісних технологічних комплексів, впровадження нових способів поливу і осушення земель, застосування водо- та енергозберігаючих екологічно безпечних режимів зрошення і водорегулювання.

Одним із чинників підвищення ефективності адміністративно-правової охорони вод є створення та впровадження модернізованої системи державного управління, в якій повинен бути сформований належний рівень забезпечення законності і дисципліни в сфері виконавчої влади.

Як вже зазначалося вище, систематичні політичні кризи особливо негативно впливають на розвиток усіх сфер суспільного життя, в тому числі і галузі водокористування.

Проводячи дослідження сучасної політичної еліти в Україні, О.Г. Пухкал констатує, що її якісний склад переважно представлений посадовцями владних структур, використовуючи свої фінансові можливості. Це еліта соціального статусу, а не кращі верстви суспільства. Усе менше в елітарному прошарку українського політикуму представників культурної, духовної сфери, які відокремлюються завдяки своєму інтелекту, міцним моральним позиціям. Отже, цілком очевидно, що характер сучасної української політичної еліти все більше набуває кланово-корпоративних рис. Причому, якщо у класичному тлумаченні ознакою «клану» є родинні зв'язки, то в українському – це поняття доповнюється оцінкою групи на закритість, конспіративність зв'язків, відданість лідеру («патрону») [10, с. 130].

Термін «політика» походить від грецького слова «politika» та означає державну діяльність, яка вміщує у собі державне управління.

В Українській екологічній енциклопедії термін «політика» використовується в кількох значеннях, а саме: 1. Цілі й завдання, що їх ставлять суспільні класи, партії у боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цих цілей і завдань. 2. Діяльність органів державної влади і державного управління, яка відображає суспільний лад і економічну структуру країни [5, с. 564].

Вважаючи державне управління безпосереднім об'єктом адміністративного права, потрібно визнати однією із причин політичних криз в Україні відсутність ефективного механізму реалізації норм адміністративного законодавства.

Висновок. Проведене дослідження адміністративно-правової охорони вод надало можливість запропонувати:

– по-перше, авторські визначення понять предмета адміністративного права в галузі водокористування, адміністративно-правової охорони вод;

- по-друге, створення та впровадження модернізованої системи державного управління;
- по-третє, створення передумов для уникнення політичних конфліктів у суспільстві;
- по-четверте, налагодження ефективного механізму реалізації норм адміністративного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гриценко І.С.* Становлення і розвиток наукових поглядів на основні інститути вітчизняного адміністративного права: Монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 335 с.
2. *Юсутов В.А.* Теория административного права: Монография. – М. : Юрид. лит., 1985. – 160 с.
3. Адміністративне право України: Підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
4. *Юнчарук С.Т.* Основи адміністративного права України: Навч. посібник. – К., 2004. – 200 с.
5. Українська екологічна енциклопедія / За ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2006. – 808 с.
6. *Голосниченко И.П.* Административно-правовые аспекты организации и деятельности вневедомственной охраны системы органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – К., 1980. – 198 с.
7. *Мосьондз С.О.* Адміністративне право України у визначеннях та схемах: Навч. посіб. – К. : Прецедент, 2006. – 176 с.
8. *Руденко Г.* Для водного сектора має бути розроблена та запроваджена ефективна фінансова стратегія // Право України. – 2004. – № 1. – С. 3-4.
9. Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, затверджена Законом України від 24 травня 2012 року № 4836-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – ст. 146.
10. *Пухкал О.Г.* Модернізація державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні: Монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 287 с.

Рябець К.А. Адміністративно-правова охорона вод: сучасні проблеми та шляхи їх подолання

У статті проаналізовані поняття предмета адміністративного права та адміністративно-правової охорони вод. Надані авторські визначення цих понять. Виявлені правові проблеми здійснення адміністративно-правової охорони вод та надані у висновках пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: адміністративне право, предмет, охорона, вода, юридичний захист, державне управління, органи місцевого самоврядування.

Рябец Е.А. Административно-правовая охрана вод: современные проблемы и пути их устранения

В статье проанализированы понятия предмета административного права и административно-правовой охраны вод. Предоставлены авторские определения этих

понятий. Выявлены правовые проблемы осуществления административно-правовой охраны вод и предоставлены в выводах предложения по их устранению.

Ключевые слова: административное право, предмет, охрана, вода, юридическая защита, государственное управление, органы местного самоуправления.

Ryabets E.A. Administrative and legal protection of waters: modern problems and ways to overcome them

The article analyzes the concept of the subject of administrative law and administrative and legal protection of water. Given author's definitions of these concepts. Identified legal problems of the legal and administrative protection of waters and provided in the conclusions suggested remedies .

Keywords: administrative law, object, protection, water, legal protection, public administration, local self-government.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2013.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЕКСПЕРТА У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

М.А. Самбор

*кандидат юридичних наук,
лауреат Всеукраїнського фонду юридичної науки
академіка права В.В. Сташиса,
лауреат Міжнародної премії академіка П.П. Михайленка
Міжнародної академії фундаментальних основ буття,
лауреат відзнаки НАН України «Талант, натхнення, праця»,
старший інспектор штабу Прилуцького МВ УМВС України
в Чернігівській області
(з обслуговування міста Прилук та Прилуцького району),
член Прилуцької міської міжвідомчої
координаційно-методичної ради з правової освіти населення,
член Міжвідомчої ради з питань сім'ї,
тендерної рівності, демографічного розвитку,
запобігання насильству в сім'ї
та протидії торгівлі людьми
Прилуцької міської ради*

Н.О. Смілик

*експерт сектору № 3
відділу техніко-криміналістичного забезпечення
органів внутрішніх справ НДЕКЦ при УМВС України
в Чернігівській області*

Постановка проблеми. Адміністративно-деліктне законодавство, як галузь національного законодавства України, охоплює собою регулювання значного кола суспільних відносин, пов'язаних із вчиненням суб'єктами адміністративних правопорушень, за які чинним законодавством України передбачена адміністративна відповідальність. Вказаним колом суспільних відносин охоплюється ще більша кількість його учасників, згідно даних державного комітету статистики України щороку до адміністративної відповідальності притягаються мільйони громадян, іноземців, осіб без громадянства. Розвиток суспільних відносин ставить перед його учасниками, і у першу чергу перед державними органами та їх посадовими особами, уповноваженими застосовувати заходи державного примусу відповідати сучасним викликам, забезпечувати декларовані у Конституції України загальнолюдські принципи, зокрема верховенства права та справедливості, презумпції невинуватості, поваги до прав і свобод людини та громадянина тощо. Здійснення цих заходів неможливо без всебічного, об'єктивного та неупередженого дослідження всіх обставин справ про адміністративні правопорушення, встановлення істини у цих справах з метою недопущення притягнення до відповідальності невинних та уникнення такої відповідальності особами, які вчинили адміністративні правопорушення.

Надзвичайно часто особи, які здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, особи, які збирають докази у справах про адміністративні правопорушення та складають протоколи про адміністративні правопорушення на своєму шляху стикаються з тим, що виникає нагальна потреба у наявності спеціальних знань у тій чи іншій галузі неюридичних знань. Це й галузь медицини, харчової промисловості, авторських прав, роботи щодо встановлення наявності підробки у документах тощо. Отримання достовірних даних із вказаних питань можливо виключно завдяки залученню до цього процесу фахівців у відповідних галузях знань – спеціалістів та експертів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Місце та роль експерта у зборі доказів, дослідженні доказів у різних видах процесуальної діяльності вивчали В. Авер'янов, П. Біленчук, Ю. Битяк, В. Колпаков, Т. Коломоєць, А. Комзюк, Д. Бахрах, М. Самбор, М. Сегай тощо.

Питанню проведення експертних досліджень присвятили свої дисертаційні дослідження Г. Авдєєва, С. Бричкова, Ф. Джавадов, Л. Калаєнова, Г. Карпенко, О. Кравченко, В. Юрчишин та багато інших. Однак, беззаперечно більшість авторів зазначених досліджень своїм предметом обрали проведення експертних досліджень у кримінальному процесі, хоча заперечувати той факт, що проблематиці з'ясування ролі та місця експертної діяльності у цивільному та адміністративному процесах не приділяти уваги неможливо. Існують поодинокі, розрізнені роботи з цього приводу, які не дають комплексного уявлення про експертну діяльність під час провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Метою даної статті є з'ясування правового регулювання діяльності експерта під час провадження у справах про адміністративні правопорушення та проблемні питання, які виявляє право застосовна практика у справах про адміністративні правопорушення.

Основні результати дослідження. У зв'язку з процесами інтеграції та диференціації наукового знання, комплексного підходу до досліджень у правозастосовній діяльності все ширше використовуються дослідження природничих, технічних і гуманітарних наук з метою встановлення істини та забезпечення процесу доказування. Тому в провадженні у справах про адміністративні правопорушення зростає роль спеціальних знань [6, с. 648]. У правозастосовній практиці спеціальні знання використовуються як у процесуальній, так і у не процесуальній формі. Непроцесуальна форма являє собою консультативну та довідкову діяльність обізнаних осіб, провадження ними попередніх досліджень матеріальних об'єктів тощо. Під процесуальною формою застосування спеціальних знань у судочинстві по кримінальним та цивільним справам розуміється як призначення та провадження експертиз, так і залучення спеціаліста до участі у слідчих та судових діях [6, с. 649]. Експерт має справу з уже зібраними доказами, в результаті вивчення яких ним отримуються нові, раніше невідомі фактичні дані, спеціаліст же може сприяти виявленню, закріпленню та вилученню доказів [6, с. 649]. Проаналізуємо чинне законодавство України про адміністративні правопорушення, яке регламентує порядок залучення експерта до провадження у справах про адміністративні правопорушен-

ня. Основним нормативно-правовим актом, який регламентує порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення (насамперед позасудовий порядок, адже судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення, а відтак й порядок, залучення експерта чи спеціаліста чітко регламентований Кодексом адміністративного судочинства України (відзначено М.С.) є кодифікований акт, який дістався Україні у спадок від УРСР, - Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. (далі – КУпАП) [7].

У відповідності до ч. 1 ст. 273 КУпАП експерт призначається органом (посадовою особою), в провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, у разі, коли виникає потреба в спеціальних знаннях. Разом з цим у відповідності до абз. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. [8] зазначається, що незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: процесуальним порядком призначення судового експерта. Однак, як вбачається із норм чинного КУпАП, останні не містять положень, які визначали б процесуальний порядок залучення експерта до справи про адміністративне правопорушення (у даному випадку й надалі мається на увазі у справах про адміністративні правопорушення, які розглядаються у позасудовому порядку – зазначено М.С.). На нашу думку, чинний КУпАП істотно застарів, зокрема у частині щодо здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Використовуючи аналогію закону, у кримінальних справах експертиза призначається шляхом винесення відповідної постанови. Річ у тім, що КУпАП не передбачає такого виду постанов, та й у цілому стверджуємо про те, що чинний КУпАП взагалі не передбачає способів оформлення попередніх та поточних рішень під час провадження у справі про адміністративні правопорушення, зокрема про зупинення розгляду справи, призначення справи до розгляду, перенесення розгляду справи, задоволення чи відхилення клопотання, й зрештою, залучення експерта для проведення відповідної діяльності.

Згідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства (виділено – М.С.). Отже, чільне місце у проведенні експертизи посідає орган та посадова особа, яка, власне, й призначає проведення експертизи, адже будь-хто не може призначити експертизу та змусити експерта виконувати його обов'язки – це вправі робити виключно уповноважений орган або компетентна посадова особа. До таких уповноважених осіб згідно Закону України «Про судову експертизу» належать органи дізнання, досудового та судового слідства, якщо з останніми двома все більш менш зрозуміло то, з органом дізнання є велике питання.

Вважаємо за доцільне зазначити, що орган дізнання у чинному законодавстві України відсутній. Разом з цим у відповідності до п. 4 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. (далі – КПК України) [9] дізнання – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків, а у свою чергу, згідно до

п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Отже, дізнання – це лише одна з форм кримінальної процесуальної діяльності спеціально уповноважених органів та їх посадових осіб, спрямована на виконання завдань кримінального процесу, й аж ніяк не орган влади чи управління.

Поряд з цим вважаємо за доцільне зазначити, що у відповідності до ч. 1 ст. 103 Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 р. [10] на органи дізнання покладалося вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили. Разом з цим ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 р. давала вичерпний перелік органів дізнання, до яких, наприклад, у відповідності до п. 1 ч. 1 ст. 101 цього кодексу належала міліція (не якась структурна одиниця, посадова особа тощо, а у цілому міліція).

Співставляючи норми Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 р. з нормами КУпАП у частині призначення експертизи та залучення до провадження у справі про адміністративне правопорушення експерта, а також Закону України «Про судову експертизу», ми дійшли висновку про те, що останні мають певні неузгодженості, а саме те, що протоколи про адміністративні правопорушення мають право складати уповноважені посадові особи органів внутрішніх справ (п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП), справи про адміністративні правопорушення уповноважені розглядати органи внутрішніх справ (ст. 222 КУпАП, де під органами внутрішніх справ законодавець розуміє виключно міліцію, зазначаючи назву цієї статті, як «органи внутрішніх справ (міліція»)).

Як наслідок, такі протиріччя, неузгодженості, колізії та прогалини законодавчого поля фактично унеможливають участь експерта у справах про адміністративні правопорушення та здійснення відповідної експертної діяльності. Адже, ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» вказує на те, що судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження. Як бачимо, першим зазначено принцип законності, під яким розуміється здійснення своїх повноважень експертом та посадовою особою, яка здійснює провадження у справі про адміністративне правопорушення виключно у межах та спосіб, визначених Конституцією та законами України, про що також наголошується у ст.ст. 6 та 19 Конституції України.

Недарма Шахман Н.В. відмічає ту обставину, що існує необхідність внести доповнення до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» та викласти її у такій редакції «Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства, справ про адміністративні правопорушення» [5].

Однак, як засвідчує юридична практика та її теоретичний аналіз норм особливої частини КУпАП, істотне коло адміністративних правопорушень для їх вірної кваліфікації потребує спеціальних знань.

Проаналізуємо одні з найбільш розповсюджених адміністративних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 178 КУпАП «Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді». Очевидним є те, що для визначення ступеня алкогольного сп'яніння, а саме перебування особи у п'яному стані необхідні спеціальні знання. Звернемось до статистичних даних, які сухо, формально дають нам уявлення про об'єктивність встановлення всіх обставин справи, повноту дослідження обставин справи, яку неможливо з'ясувати без залучення фахівця (адже мова йде про консультативну, довідкову обізнаність фахівців, яка вкрай необхідна для встановлення складу правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 178 КУпАП. Вивченню було піддано 1475 справ про адміністративні правопорушення за 2006 р. та 1587 справ про адміністративні правопорушення за ст. 178 КпАП України за 2007 р. [1, с. 182]. При цьому як у 2006 р., так і у 2007 р. спеціальному медичному дослідженню для встановлення факту вживання алкоголю та стану сп'яніння піддавалося по 4 особи, що і засвідчується відповідними актами, а це становить 0,31% від загальної кількості справ за ст. 178 КУпАП, що розглянуті співробітниками даного ОВС за 2006 р. та 0,28 % у 2007 р. [1, с. 183]. А відтак, адекватно оцінити стан сп'яніння без залучення фахівців медичної установи неможливо, тому ми вважаємо за необхідне в обов'язковому порядку проведення медичного освідування, що фактично являє собою залучення експерта (ст. 273 КУпАП), саме це є оптимальним шляхом забезпечення законності, дотримання прав, свобод та інтересів громадян, що беруть участь у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, а також виступить важелем стабілізації громадської безпеки [3, с. 127].

Як бачимо, у досить незначній кількості справ про адміністративні правопорушення були залучені фахівці – спеціалісти для з'ясування стану алкогольного сп'яніння особи. Однак, на жаль, норми чинного КУпАП під час визначення переліку осіб, які беруть участь у справі про адміністративне правопорушення, не визначили процесуального статусу спеціаліста. Поряд з цим відсутній законодавчо визначений процесуальний порядок залучення експерта для визначення ступеня алкогольного сп'яніння та встановлення п'яного стану.

Також на базі одного з відділів внутрішніх справ проведено дослідження матеріалів справ про адміністративні правопорушення за ст. 176 КпАП України. Так, дослідженню було піддано 102 справи про адміністративні правопорушення за ст. 176 КпАП України за 2006 р. та 107 справ за ст. 176 КпАП України – за 2007 р. Під час вивчення матеріалів справ про адміністративні правопорушення за вказаною статтею з'ясовано, що в матеріалах справ за 2006 рік лише в одній справі маються відомості про направлення вилученої ріднини на дослідження до установи науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС області, а у справах за 2007 р. таких службових

листів аж 11(!), що у відсотковому відношенні становить 0,98 % від усіх справ за ст. 176 КпАП України за 2006 р. та 10,28 % - за 2007 р. Поряд з цим лише у 3 (2,94 %) з 102 справ про адміністративні правопорушення за ст. 176 КпАП України за 2006 р. є висновки спеціаліста, та ще в 9 (8,82 %) справах є довідки експерта. Не втішніше ситуація й у 2007 р., де з 107 справ лише у 4 маються висновки експерта (3,738 % всіх справ за ст. 176 КпАП). Експерт і спеціаліст це два абсолютно різні учасники провадження або ж адміністративного розслідування: якщо участь у справі спеціаліста КпАП України не обумовлює, то Закон чітко визначає повноваження (права та обов'язки) експерта. При цьому в жодній із 209 справ за 2006-2007 рр., які піддані аналізу немає висновків експерта, звідси можна зробити висновок про те, що рішення у справах за ст. 176 КпАП України приймаються необґрунтовано, при цьому сам процес розгляду справи про адміністративне правопорушення втрачає такі принципи як об'єктивність, неупередженість, незалежність, що в свою чергу може призвести до необґрунтованого та незаконного притягнення особи до адміністративної відповідальності [2, с. 29-30]. Тож постає питання: яким чином має відбуватися віднесення тієї чи іншої рідини до самогону чи іншого міцного спиртного напою домашнього вироблення. Звернення до правозастосовної практики ОВС та проведеного нами дослідження, що полягало у вивченні справ про адміністративні правопорушення (ст. 176 КУпАП), засвідчило, що з 101 справи порушеної співробітниками міськвідділу у 2006 р., лише у 13 вилучені речовини надіслані до науково-дослідних експертно-криміналістичних установ для проведення експертиз, за якими у 3 випадках дані висновки спеціаліста та у 9 випадках довідки експерта. Практично аналогічну ситуацію спостерігаємо й у 2007 р., оскільки з досліджених 107 справ лише у 11 справах вилучені рідини направлені для проведення досліджень, та у чотирьох матеріалах справ про адміністративні правопорушення (ст. 176 КУпАП) містилися висновки спеціаліста, які підтверджують, що вилучена рідина є самогоном [3, с.126].

Отже, як показують статистичні дослідження, зроблені на базі одного органу внутрішніх справ, існує нагальна потреба визначення чіткого процесуального статусу експерта у справах про адміністративні правопорушення та визначення на законодавчому рівні, зокрема у нормах КУпАП, порядку залучення експерта до проведення необхідних досліджень у справах про адміністративні правопорушення.

Цікаві висновки з приводу елементами адміністративно-правового статусу експерта у провадженні у справах про адміністративні правопорушення зроблені Івановим А.В., на його думку, основними елементами адміністративно-правового статусу експерта у провадженні у справах про адміністративні правопорушення є його права, обов'язки, гарантії та відповідальність. Чинне адміністративне законодавство лише в загальних рисах окреслює права та обов'язки експерта у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, не конкретизуючи їх змісту. У зв'язку із цим, Іванов А.В. вказує на те, що необхідно нормативно розширити коло прав експерта в адміністративно-деліктному провадженні, наділивши його правом на експертну ініціативу; правом відмовитись від надання висновку; при проведенні експертизи за учас-

тю кількох експертів правом радитись між собою; у випадку незгоди з іншими членами експертної комісії, – готувати окремий висновок, правом у разі потреби залучати спеціаліста з метою отримання консультацій та допомоги, а також зазначати у своєму висновку умови та причини, які сприяли вчиненню адміністративного правопорушення. Доцільним, на думку Іванова А.В., вбачається нормативно визначити всі обов'язки експерта в адміністративно-деліктному провадженні лише у законодавчому кодифікованому акті, а також розширити існуючий перелік обов'язків експерта. Додатково окреслити обставини, за яких експерт підлягає відводу, передбачивши у КУпАП статтю «Обставини, що виключають можливість участі в провадженні у справі про адміністративне правопорушення і в її розгляді експерта», наступного змісту: «Експерт не може брати участь у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, якщо він є родичем особи щодо якої здійснюється відповідне провадження, її захисника або представника, родичем посадової особи, у провадженні якої знаходиться справа, є в наявності інші обставини, які дають підстави вважати, що експерт особисто прямо або опосередковано зацікавлений у результаті справи». Іванов А.В. вважає, що розширенню підлягає існуючий перелік гарантій участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні, перш за все, за рахунок передбачення заходів щодо забезпечення безпеки та незалежності професійних експертів, котрі не працюють у державних спеціалізованих установах судових експертиз. Для абсолютної визначеності у законодавстві засад відповідальності експерта в адміністративно-деліктному провадженні за надання неналежного експертного висновку варто в КУпАП передбачити саме адміністративну відповідальність із адекватними протиправним діям санкціями у вигляді штрафу. Іванов А.В. стверджує, що експерт є невід'ємною складовою системи учасників адміністративно-деліктного провадження, входить до групи осіб, що сприяють провадженню. Хоча він і не є лідируючим учасником провадження, правозастосовна діяльність, однак, свідчить про зростаючу його роль завдяки урізноманітненню зовнішніх форм прояву адміністративних проступків та розширенню сфер їх вчинення. Експерта слід розглядати крізь призму аналізу системи відповідних учасників та наявних між ними внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Внутрішні зв'язки об'єднують експерта всередині групи осіб, що сприяють провадженню; зовнішні зв'язки – з представниками інших груп учасників. Зовнішніми є зв'язки експерта з особою (органом), уповноваженою розглядати справу про адміністративний проступок, які слід вважати домінуючими, оскільки завдяки ініціативі особи, уповноваженої розглядати справу про адміністративний проступок, стає реальною участь експерта у провадженні. Зовнішніми є також зв'язки із особою, щодо якої здійснюється провадження, потерпілим, їх законними представниками та захисником, хоча такі зв'язки є дещо опосередкованими. Участь експерта у відповідному провадженні на різних стадіях є дещо специфічною. Час допуску експерта до провадження у справах про адміністративні правопорушення у законодавстві визначено по-різному. Так, експерт залучається до справи у випадку необхідності на другій стадії при підготовці справи до розгляду за рішенням уповноваженого органу, у провадженні якого ця справа знаходиться,

або на першій стадії – для вирішення питання про порушення адміністративної справи, що виглядає більш логічним та потребує свого нормативного закріплення у КУпАП. Експерт бере участь максимально повно на другій стадії провадження – розгляді справи про адміністративне правопорушення та винесенні по ній постанови, адже саме на цьому етапі він залучається для складання висновку та надає письмовий експертний висновок, який використовується органом, наділеним юрисдикційними повноваженнями, що обумовлює потребу в вдосконаленні положення ст. 273 КУпАП [4, с. 10-11].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що на перший погляд провадження у справах про адміністративні правопорушення нібито являє собою незначні провадження, однак чи може асоціюватися із незначним будь-що, що пов'язане із застосуванням заходів примусу, із застосуванням заходів, що тягнуть за собою несприятливі юридичні наслідки. Вочевидь, що ні. Відтак, як би там не було, але впровадження та утвердження верховенства права, принципу, який поєднує верховенство прав і свобод людини із принципом законності у діяльності органів держави та окремих їх посадових осіб має бути визначальним для країни і жодним чином його значимість неможна применшувати. За таких умов будь-які сумніви мають трактуватися на користь особи, відносно якої маються підозри про вчинення нею адміністративного правопорушення. Адже пам'ятаємо фразу про те, що краще сотня винних буде не покарана, ніж один безневинний буде безпідставно притягнений до відповідальності. Як бачимо, найбільш розповсюджені види адміністративних правопорушень у сфері антиалкогольного законодавства, у сфері громадського порядку та громадської безпеки потребують залучення експертів для надання компетентних висновків з приводу питань, які являють собою змістовний елемент складу адміністративного правопорушення. Однак, як видно із норм чинного КУпАП, вказане питання практично неврегульоване, або якщо окремі питання й знайшли своє законодавче відображення, разом з цим їх виклад у різних законодавчих актах різний, а інколи й абсолютно протилежний. За таких умов вважаємо за необхідне у найкоротші терміни прийняття законодавцем відповідних змін та доповнень до норм КУпАП та Закону України «Про судову експертизу» у частині: по-перше, законодавчого закріплення можливості залучення експерта до проведення експертних досліджень під час провадження у справах про адміністративні правопорушення; по-друге, визначити порядок залучення експерта, а саме законодавчого визначення видів рішень, якими залучається експерт до участі у справах про адміністративні правопорушення; по-третє, розмежувати порядок залучення експерта у справах про адміністративні правопорушення під час складання протоколу про адміністративне правопорушення та розгляду справи про адміністративне правопорушення; по-четверте, у підзаконних нормативно-правових актах визначити орієнтовні переліки питань, на які експерти можуть давати відповіді у справах про адміністративні правопорушення.

Вважаємо, що все вищезгадане сприятиме утвердженню законності під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, гарантуватиме дієвість принципів верховенства права, поваги, охорони та захисту прав,

свобод та інтересів усіх учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення, а також у цілому сприятиме оновленню та гармонізації національного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Самбор М.* Докази у справі про адміністративне правопорушення за розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і появу в громадських місцях у п'яному вигляді (актуальні проблеми) / М.А.Самбор // Право України. – 2010. – № 1 – С. 180-188.

2. *Самбор М.А.* Актуальні проблеми забезпечення прав, свобод та інтересів громадян під час збору доказів та провадження у справах про адміністративні правопорушення за ст. 176 КУпАП («виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його виготовлення») / М.А.Самбор // Актуальні проблеми чинного адміністративного законодавства: шляхи подолання та перспективи вдосконалення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 30-31 травня 2008 року, м. Івано-Франківськ. – Івано-Франківськ : ПЮІ ЛьвДУВС, 2008. – С. 24-34.

3. *Самбор М.* Особливості провадження та притягнення до адміністративної відповідальності у справах про адміністративні правопорушення (статті 176, 178 Кодексу України про адміністративні правопорушення) / М.А. Самбор // Право України. – 2008. – № 5 – С. 122-128.

4. *Іванов А.В.* Експерт у провадженні у справах про адміністративні правопорушення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. по спец.: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Х., 2009. – 15 с.

5. *Шахман Н.В.* Проблема статусу експерта при провадженні у справах про адміністративні правопорушення / Н.В.Шахман. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./nvnuu_pravo/2010.../10snv.pdf – Дата доступу 13 грудня 2013 року.

6. Административное право: Учебник / [Д.Н. Бахрах, Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков]. – [3-е изд., пересмотр. и доп.]. – М. : Норма, 2008. – 816 с.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print1386857864325882>, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/print1386857864325882> – Дата доступу 23 грудня 2013 року.

8. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> – Дата доступу 23 грудня 2013 року

9. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (офіц. текст). – К. : Паливода А.В., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).

10. Кримінально-процесуальний кодекс України станом на 1 вересня 2001 року. – К. : Атіка, 2001. – 208 с.

Самбор М.А., Смілик Н.О. Окремі питання правового регулювання участі експерта у справах про адміністративні правопорушення

У статті проаналізовано чинне законодавство України про адміністративні правопорушення, норми якого визначають порядок участі експерта у провадженні

досліджень. Проводиться аналіз адміністративної практики органів внутрішніх справ та виділяються проблемні питання, пов'язані із забезпеченням повноти, об'єктивності досліджень обставин справ, зумовлених необхідністю залучення експерта. За результатами дослідження пропонується ряд змін до чинного законодавства України.

Ключові слова: справа про адміністративне правопорушення, спеціаліст, експерт, порядок призначення експерта.

Самбор Н.А., Смильк Н.А. Отдельные вопросы правового регулирования участия эксперта по делам об административных правонарушениях

В статье анализируется действующее законодательство Украины об административных правонарушениях, нормы которого определяют порядок участия эксперта в проведении исследований. Проводится анализ административной практики органов внутренних дел и выделяются проблемные вопросы, связанные с обеспечением полноты, объективности исследований обстоятельств дел, предопределенных необходимостью привлечения эксперта. По результатам исследования предлагается ряд изменений к действующему законодательству Украины.

Ключевые слова: дело об административном правонарушении, специалист, эксперт, порядок назначения эксперта.

Sambor M.A., Smilyk N.O. Some issues of legal regulation of the participation of experts in cases of administrative offenses

This article analyzes the current legislation of Ukraine on Administrative Offences, the rules which determine the order together experts in research. The analysis of the administrative practices of the Interior and highlighted issues related to ensuring the completeness, objectivity investigations of the case, due to the need to attract the expert. The study proposes a number of amendments to the current legislation of Ukraine.

Keywords: the case of an administrative offense, specialist, expert, order an examination.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2013.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ

С.Ф. Денисов

*професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету*

Р.С. Якушев

*доктор юридичних наук, професор
Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету*

Постановка проблеми. Відповідно до положень Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю [11, с. 5]. Саме охорона останніх і є одним із основних завдань закону про кримінальну відповідальність. Однак, серед усіх об'єктів кримінально-правової охорони слід виділити представників тваринного світу. Представники фауни на сьогодні є об'єктом правової охорони як на національному, так і на міжнародному рівнях. Протидія злочинам, що посягають на представників тваринного світу є одним із важливих завдань сучасної правової демократичної держави [3, с. 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з охороною тваринного світу та використанням окремих його представників при вчиненні злочинів, у доктрині кримінального права розглядалися такими науковцями, як: Ю.М. Антонян, Т.С. Бакуніна, С.Б. Гавриш, І.М. Даньшин, В.Т. Дзюба, О.О. Дудоров, В.М. Кітаєва, В.А. Копилян, М.Й. Коржанський, В.М. Кудрявцев, В.В. Кузнецов, Л.С. Кучанська, А.В. Ландіна, В.А. Ломако, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, С.П. Репецький, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та іншими. Серед усіх наукових праць, стосовно даної проблематики, окремої уваги заслуговують дисертаційні праці І.А. Головка та І.І. Лобова, а також монографія Д.О. Калмикова та А.О. Денилевського, в яких надається кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами.

Мета статті. Основною метою статті є визначення юридичної природи кримінально-правової охорони тварин крізь призму виокремлення відповідних норм Кримінального кодексу України.

Основні результати дослідження. Одним із різновидів державного впливу є правова охорона правовідносин та об'єктів в різних галузях людської діяльності. Правова охорона передбачає захист певного об'єкту на законодавчому рівні шляхом впровадження відповідних норм, що забороняють будь-які

посягання на об'єкт чи стимулюють до його захисту. Одним із державних шляхів правової охорони є охорона представників тваринного світу. Так, у ХХ ст. необхідність захисту тварин від жорстокого поводження була визнана на міжнародному рівні. Європейська конвенція «Про захист домашніх тварин (кімнатних тварин)» № 125 від 13 листопада 1987 р. визнає, що людина має моральне зобов'язання поважати всіх живих істот, пам'ятаючи про те, що домашні тварини мають особливі стосунки з людиною [26]. Тваринний світ виступає суттєвою частиною біосфери нашої планети, яка відіграє важливу роль у житті людини [31, с. 310]. Центральними законодавчими актами в даній галузі є Закон України «Про охорону навколишнього середовища», ст. 5 якого визначає тваринний світ об'єктом правової охорони в нашій державі [28], а також Закон України «Про тваринний світ», Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та інші нормативно-правові акти. Головним завданням усіх цих законів є охорона представників фауни та збереження їх для наших нащадків.

Кримінально-правова охорона – це система кримінально-правових заходів та засобів, що утворюють чинне кримінальне законодавство, кримінально-правові санкції; запобіжні заходи, кримінально-правову політику та вдосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності в певній сфері [17, с. 44]. Кримінально-правова охорона насамперед передбачає притягнення особи, яка посягає на відповідний об'єкт, до кримінальної відповідальності, відповідно до Кримінального кодексу (далі – КК) України. До об'єктів кримінально-правової охорони входять соціальні цінності, права та законні інтереси людини і громадянина, інтереси держави, юридичних осіб [1, с. 10]. Серед соціальних цінностей, що відносять до об'єкту кримінально-правової охорони необхідно акцентувати увагу на моральному ставленні людини до тварин. Однак, серед правової охорони останніх, окрім кримінально-правової, варто вирізняти також такі її види: адміністративно-правова, цивільно-правова, екологічно-правова. Всі вони різняться за термінологічною основою об'єкту правової охорони. При проведенні аналізу нормативно-правових актів, що виступають джерелами даних галузей, можна дійти висновку, що тварини розглядаються законодавцем у різних аспектах. Як об'єкти правової охорони, як об'єкти цивільних прав (у тому числі права власності), як знаряддя, предмет чи засіб вчинення злочину (правопорушення), деякі з представників тварин виступають в якості джерел підвищеної небезпеки. Ряд вчених розглядали тварин як предмет жорстокого поводження людей, в процесі якого прослідковується зв'язок з появою у таких осіб агресії та схильності до вчинення злочинів, пов'язаних з насильством (вбивство, нанесення тілесних ушкоджень тощо) [8, с. 42]. Існує точка зору про те, що тварини виступають предметом, за допомогою якого задовольняється індивідуальна потреба, що проявляється в корисливому мотиві [6, с. 70]. Тому при розгляді питання кримінально-правової охорони тварин доцільно розмежовувати різні погляди на визначення тварин у правовій доктрині.

Відповідальність за посягання на тварин існувала у законодавчих пам'ятках історії. Серед них такі, як «Руська Правда» (ст. ст. 28, 31, 36 Короткої редакції тощо), Литовські Статути, Універсал гетьмана Брюховецького 1669 р.,

Кримінальне Уложення 1903 р. та інші [12, с. 3]. Проте подальші вітчизняні закони про кримінальну відповідальність, включаючи КК УРСР 1922, 1927 рр., спеціальних норм, які б встановлювали відповідальність за жорстоке поводження з тваринами не містили. Криміналізація зазначеного діяння відбулася лише з доповненням до КК УРСР 1960 р. у 1988 р. на підставі Указу Президії Верховної Ради УРСР [3, с. 10]. На сучасному етапі розвитку суспільства кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами існує в багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні. Проте, цікавим є той факт, що потерпілий у складі злочину, передбаченого ст. 299 КК України, є відсутнім [30, с. 13].

Охорона тварин кримінальним законом, як зазначається в юридичній літературі, зумовлена досвідом іноземних держав у відсутності ефективного вирішення проблеми, пов'язаної з жорстоким поводженням з тваринами, не інакше як розширенням кримінально-правових засобів впливу [16, с. 4]. Зокрема, жорстоке поводження з тваринами визнається злочином законодавством Австрії, Алжиру, Афганістану, Вануату, Гаїті, Грузії, Індонезії, Іспанії, Італії, Казахстану, Канади, Киргизстану, Коста-Ріки, Латвії, Литви, Македонії, Нігерії, Російської Федерації, Сан-Маріно, Словачії, Словенії, Судану, Таїланду, Фінляндії, Франції, Хорватії [36, с. 373].

Законодавець закріпив у чинному КК України, а саме в ст. 299, такий об'єкт кримінально-правової охорони як тварини. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» тварини – це біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові [27]. Але як норми Модельного закону «Про тваринний світ» СНД» [22], так і норми Закону України «Про тваринний світ» визначають, що об'єктами тваринного світу є виключно дикі тварини та продукти їх діяльності [29]. Отже, аналіз двох зазначених законів показує, що поняття тварини та об'єкти тваринного світу не є тотожними, адже до об'єктів тваринного світу законодавець не відносить домашніх тварин. В юридичній літературі, як правило вони виходять за межі поняття об'єктів тваринного світу та розглядаються як товарно-матеріальні цінності, об'єкти права власності та інших прав [2, с. 41]. Відповідно до цього можуть виникати певні питання щодо предмету злочину, передбаченого ст. 299 КК України, тому, на нашу думку, питання про відповідність даних понять підлягає врегулюванню. Проте, як зазначає І. А. Головка, диспозицію ст. 299 КК України слід викласти без конкретизації будь-яких ознак тварин [3, с. 13]. Однак, у випадку видалення з тексту диспозиції ст. 299 КК України ознаки, що конкретизують предмет даного злочину, може детермінувати значне поширення кримінально-правового впливу за жорстоке поводження з тваринами. Адже при цьому, до кримінальної відповідальності можна притягувати осіб, які виконали об'єктивну сторону даного злочину по відношенню до будь-якої тварини, в тому числі комах. КК України визначає безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 299, моральні засади суспільства в сфері гуманного ставлення людей до тварин, які відносяться до хребетних [13, с. 105]. Під хребетними тваринами слід розуміти здатних руха-

тися і відчувати живих організмів, які мають спинний хребет, утворений ланцюгом кісток або хрящів, що йде вздовж спини і містить у собі спинний мозок (риби, птахи, сухопутні істоти) [20, с. 877]. Виняток становлять гризуни сільськогосподарських та лісових угідь [33, с. 374]. Саме застосування законодавцем конкретизації щодо підтипу хордових тварин дає змогу притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які жорстоко поводяться з останніми.

Уточнення законодавцем предмету правопорушення також прослідковується і в ст. 154 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) України, в якій зазначається про порушення правил утримання саме собак та котів. Однак, ст. 89 КпАП України, назва якої, до речі, збігається з назвою ст. 299 КК України – «Жорстоке поводження з тваринами», що є своєрідним недоліком, який виникає через недотримання вимоги співвідносності назв [35, с. 69], предметом правопорушення встановлює об'єкти тваринного світу. Цей висновок можна зробити при визначенні об'єкту даного правопорушення, яким виступають суспільні відносини в сфері охорони тваринного світу, адже дана норма знаходиться в главі 7 КпАП України, який як раз і направлений, зокрема, на охорону об'єктів навколишнього природного середовища [10, с. 229].

Оціночна природа понять «жорстоке поводження» та «жорстокість» прослідковується не лише в контексті ст. 299 КК України, а й при аналізі предмету злочину, передбаченого ст. 300 КК України, зокрема [32, с. 14]. Об'єктивна сторона жорстокого поводження з тваринами прослідковується при вчиненні особою знущання із застосуванням жорстоких методів, знущання з хуліганських мотивів та нацькування тварин одна на одну [18, с. 458]. Однак, дещо інше бачення законодавця на жорстоке поводження з тваринами в ст. 89 КпАП, в якій тлумачення даного діяння не передбачено, проте, повторюється як в назві статті, так і в самій диспозиції, поряд з мордуванням, а також вчиненням інших дій, що призвели до мучення тварини, її каліцтва чи загибелі. Отже, чіткого тлумачення поняття жорстокого поводження чинне законодавство не містить. Як зазначається в юридичній літературі ознаками жорстокого поводження виступають заподіяння страждань, заподіяння мук, знущання, мордування, глумління [15, с. 68]. Однією з точок зору є така, що визначає саме задоволення (отримання чуттєвої насолоди) в якості фундаменту як зазначених актів поведінки особи, так й інших, правомірних видів її діяльності [7, с. 19].

За умов поширення правового нігілізму та становлення тенденції усталення низького рівня правосвідомості та загальної культури населення, досить поширеними є факти жорстокого поводження з тваринами. За даними, які наводить І.А. Головка, в Україні у 2001 р. було порушено 5 кримінальних справ за ст. 299 КК України, у 2002 р. – 31, у 2003 р. – 41 у 2004 р. – 25, у 2005 р. – 35, у 2006 р. – 24, у 2007 р. – 28, у 2008 р. – 57, у 2009 р. – 54 [3, с. 3]. Як зазначає Міністерство внутрішніх справ за 2011 р., по всій Україні складено понад 5,5 тис. адміністративних протоколів за ст. 154 «Порушення правил тримання собак і котів» КпАП. Щодо знущання над тваринами, у 2011 р. органами внутрішніх справ було порушено 26 кримінальних справ за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 299 (жорстоке поводження з тваринами) КК України,

18 з них – направлено до суду. Зустрічаються й ті факти, що говорять про використання тварин в якості знаряддя вчинення злочину, зокрема літом 2011 р. у місті Луганськ стосовно власника пітбультер'ера, що заподіяв двом неповнолітнім тілесні ушкодження, порушено кримінальну справу за ч. 1 ст. 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження) КК України [34]. Нещодавно, з наближенням чемпіонату з футболу Євро-2012 діяння, передбачене ст. 299 КК України, по відношенню до безпритульних тварин, набрало в деякій мірі офіціозу. Знищення безпритульних тварин стало «звичайною справою» для українських працівників ЖЕО [14, с. 15].

Однак, не слід забувати про те, що в контексті ст. 299 КК України тварини не виступають основним безпосереднім об'єктом злочину, а тому вказувати на те, що відповідна норма вичерпує собою межі кримінально-правової охорони тварин не можна. Тварин, як об'єкт кримінально-правової охорони, слід розглядати в сукупності з усіма важелями кримінально-правового впливу. Під останніми слід розуміти саме ті норми закону про кримінальну відповідальність, які направлені на охорону тварин та суспільних відносин, що пов'язані з їх утриманням, поведінням з ними, володінням, користуванням та розпорядженням, добуванням. До таких норм, зокрема, слід відносити: ст. 113 – диверсія (в контексті розповсюдження епізоотій); ст. ст. 185, 186, 187 – крадіжка, грабїж, розбій (в якості використання тварин як об'єктів права власності); ст. ст. 248, 249, 250, 251 – незаконне полювання, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, порушення ветеринарних правил (предметом злочинів можуть виступати як об'єкти тваринного світу, так і тварини, що відносяться до домашніх, лабораторних тощо); ст. 299 – жорстоке поведіння з тваринами (предметом даного злочину виступають будь-які хребетні тварини); ст. 441 – екоцид (в контексті знищення тваринного світу). В юридичній літературі також існує точка зору щодо ст. 194 КК України в контексті розгляду тварини в якості речі (майна), при умові, що таке капіталовкладення буде підпадати під предмет даного злочину, з урахуванням купівлі тварини, а також витрат на утримання та догляд [4].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що не всі види тварин виступають об'єктом кримінально-правової охорони в окремих випадках. Це залежить від конкретного складу злочину, передбаченого нормою КК України.

В законопроекті «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 10146 від 03 березня 2012 р. пропонується взагалі декриміналізувати ст. 299 з чинного КК України, та відповідно віднести даний злочин до ряду кримінальних проступків, при цьому не змінюючи ні диспозицію, ні санкцію, що містяться в зазначеній нормі [24].

Слід, звернути увагу також на використання тварин в якості знаряддя вчинення злочину та поширення фактів порушення правил утримання тварин, внаслідок чого спричинюються шкода життю та здоров'ю людей. Об'єктом злочинів, які вчиняються за допомогою тварин, можуть бути як життя та здоров'я, так і відносини власності, громадський порядок, суспільна гідність тощо [9, с. 47]. В юридичній літературі наводяться чимало фактів спричинен-

ня шкоди життю та здоров'ю людини домашніми тваринами, які є джерелом підвищеної небезпеки (собаками службових та бійцівських порід), небезпечні властивості яких зумовлені штучним відбором [5]. Також, наприклад для вчинення вбивства можливим є застосування плазунів, птахів, риб, комах при спеціальній дресировці [19, с. 117]. Однак, у слідчій практиці доволі рідкі випадки притягнення власників собак за спричинення смерті з необережності або тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, в результаті нападу їх тварин [9, с. 47]. Тварини, як джерела спричинення шкоди життю та здоров'ю людині, можуть використовуватися злочинцем як умисно, так і з необережності. Однак, законопроект, запропонований В. Левцуном «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо регулювання окремих питань та відповідальності при утриманні собак та інших домашніх тварин» (реєстр. № 6132 від 02.03.2010 р.) [25] пропонує криміналізувати виключно вчинення даного діяння з необережності. Умисна форма вини особи прослідковується в інших складах злочинів, передбачених КК України, де тварини є знаряддям вчинення злочину. Дану точку зору також можна знайти в роз'ясненні, наведеному у п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду РФ від 27 грудня 2002 р. № 29 «Про судову практику у справах про крадіжку, грабіж і розбій»: особам, які вчинили напад з метою розкрадання чужого майна з використанням собак та інших тварин, які становлять небезпеку для життя або здоров'я людини, або з погрозою застосування такого насильства, з урахуванням обставин справи, має інкримінуватися така кваліфікуюча ознака розбою, як використання зброї або предметів, що використовуються як зброя [23]. Як зазначається в правовій доктрині засоби та знаряддя вчинення злочину мають велике значення для характеристики об'єктивної сторони злочину, що в свою чергу впливає на розгляд кримінальної справи та постановлення вироку [21, с. 24]. Використання тварин в якості засобів та знарядь вчинення злочинів не тільки сприяє вчиненню низки злочинів, а й порушує порядок поведінки з ними.

Висновки. Серед правової охорони тварин, окрім кримінально-правової, слід виокремлювати також адміністративно-правову, цивільно-правову, екологічно-правову. Всі вони відрізняються за термінологічною основою об'єкту правової охорони. Тварини можуть розглядатися: як об'єкти правової охорони, як об'єкти цивільних прав (в тому числі права власності), як знаряддя, предмет чи засіб вчинення злочину (правопорушення), деякі з представників тварин виступають в якості джерел підвищеної небезпеки. Тому при розгляді питання кримінально-правової охорони тварин необхідно розмежовувати різні погляди на визначення тварин в правовій доктрині.

У контексті ст. 299 КК України тварини не виступають основним безпосереднім об'єктом злочину, а тому вказувати на те, що відповідна норма вичерпує собою межі кримінально-правової охорони тварин не можна. Кримінально-правова охорона тварин чи окремих їх представників спостерігається в диспозиціях різних статей КК України, що розташовані в різних його розділах. До них відносяться, зокрема: ст. ст. 113, 185, 186, 187, 248, 249, 250, 251, 299, 441.

Кримінально-правова охорона тварин є одним із центральних важелів правового регулювання на шляху побудови сучасної демократичної правової держави. Питання термінологічного характеру в даному контексті повинні врегульовуватися якщо не на законодавчому, то хоча б на рекомендаційному рівні в доктрині і практиці застосування норм кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрушко П.П.* Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення / П.П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 12(135). – С. 3-10.

2. *Веденин Н.Н.* Животный мир: проблемы охраны и использования / Н.Н. Веденин // Журнал российского права. – 2002. – № 12. – С. 40-47.

3. *Головка І.А.* Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / І. А. Головка; Київський нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 23 с.

4. *Головченко В.* Закон і культура собаківництва / В. Головченко, А. Потьомкін // Юридичний вісник України. – 2005. – № 1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://licasoft.com.ua/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=273267&menu=393995>.

5. *Дудоров О.О.* Порушення правил утримання тварин: кримінально-правовий аспект проблеми / Дудоров О.О., Письменський Є. О., Данилевський А.О. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/publications/?aid=5906&rid=147.

6. *Зелинський А.Ф.* Корысть: опыт криминологического и психологического анализа / А. Ф. Зелинский // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 67-72.

7. *Иванов Н.* Мотив преступления – удовольствие? / Н. Иванов // Советская юстиция. – 1993. – № 3. – С. 19-20.

8. *Китаева В.Н.* Взаимосвязь жестокого обращения с животными с преступным поведением / В. Н. Китаева // Законность. – 2007. – № 12. – С. 42-45.

9. *Китаева В.Н.* Животные как орудия преступления / В.Н. Китаева // Законность. – 2004. – № 11. – С. 47-49.

10. Кодекс України об административних правонарушеннях: Научно-практичний коментарій. Издание шестое, доп. и перераб. / А.С. Васильев, Е.В. Додин, О.П. Подцерковный и др. Под общ. ред. А.С. Васильева, А.И. Миколенко. – Х.: ООО «Одиссей», 2008. – 1024 с.

11. Конституція України від 28 червня 1996 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print1331480024564253>.

12. *Копилян В.А.* Кримінальна караність за жорстоке поводження з тваринами / В.А. Копилян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_3/09kvarpz.pdf.

13. *Кузнецов В.В.* Злочини проти громадського порядку та моральності: Практ. посіб. / В.В. Кузнецов. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 160 с.

14. *Кулеха І.* Собаче життя / І. Кулеха // Юридичний вісник України. – 2012. – № 6 (867). – С. 15.

15. *Кучер В.І.* Кримінально-правові проблеми вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження: Монографія / В.І. Кучер. – К. : «Азимут-Україна», 2004. – 120 с.

16. *Лобов И.И.* Уголовная ответственность за жестокое обращение с животными: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / И.И. Лобов; Юрид. ин-т МВД России. – М., 2010. – 25 с.

17. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005. – 464 с.

18. *Мельник М.І.* Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін. – 3-тє вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 744 с.

19. *Милюков С.Ф.* Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа: Монография / С.Ф. Милюков. – СПб. : Общество «Знание» Санкт-Петербурга и Ленобласти, 2000. – 279 с.

20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-тє вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

21. *Наумов А.* Средства и орудия совершения преступлений / А. Наумов // Советская юстиция. – 1986. – № 14. – С. 24-27.

22. О животном мире: Модельный закон от 8 июня 1997 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_a35/print1331480024564253.

23. О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое (с изменениями и дополнениями, внесенными постановлениями Пленума от 6 февраля 2007 г. № 7 и от 23 декабря 2010 г. № 31): Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27 декабря 2002 года № 29 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.supcourt.ru/second.php>.

24. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків: проект Закону № 10146 від 03 березня 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc_3?id=&pf3511=42733&pf35401=215920.

25. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо регулювання окремих питань та відповідальності при утриманні собак та інших домашніх тварин: проект Закону № 6132 від 02.03.2010 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37168.

26. Про захист домашніх тварин: Європейська конвенція від 13 листопада 1987 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a15.

27. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/про%20захист%20тварин%20від%20жорстокого%20поводження>.

28. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1331480024564253>.

29. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2894-14/print1329301630295910>.

30. *Репецький С.П.* Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.П. Репецький; Нац. академія внутр. справ. – К., 2010. – 22 с.

31. *Рябець К.А.* Екологічне право України: Навчальний посібник / Рябець К.А. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 438 с.

32. *Сердюк П.П.* Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / П.П. Сердюк; Одеська нац. юр. академія. – Одеса, 2005. – 21 с.

33. *Сташис В.В.* Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

34. Тварини – наші друзі чи вороги? Законодавче врегулювання. УЗГ МВС України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/722566>.

35. *Тростюк З.А.* Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія / З.А. Тростюк. – К. : Атіка, 2003. – 144 с.

36. *Щерба С. П.* Сравнительное уголовное право. Особенная часть: Монография / С.П. Щерба. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2010. – 544 с.

Денисов С.Ф., Якушев Р.С. Кримінально-правова охорона тваринного світу

Статтю присвячено питанням визначення місця тварин у контексті кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на групу суспільних відносин, які забезпечують їх співіснування з людиною. На основі диференційованих поглядів на даний об'єкт правовідносин, досліджуються норми закону про кримінальну відповідальність, які покладені в основу охорони тварин.

Ключові слова: тварини, кримінально-правова охорона, тваринний світ, представники тваринного світу, правила утримання тварин.

Денисов С.Ф., Якушев Р.С. Уголовно-правовая охрана животного мира

В статье рассматриваются вопросы определения места животных в контексте уголовной ответственности за преступления, которые посягают на группу общественных отношений, обеспечивающих их сосуществование с человеком. На основании дифференцированных взглядов на данный объект правоотношений, исследуются нормы закона об уголовной ответственности, которые положены в основу охраны животных.

Ключевые слова: животные, уголовно-правовая охрана, животный мир, представители животного мира, правила содержания животных.

Denisov S.F., Yakushev R.S. Criminal protection of wildlife

The article deals with the questions of location animals in the context of criminal responsibility for crimes, which directed upon the group of social relations which provide their coexistence with human. On the basis of differential looks to this object of legal relationships, the norms of law are probed on criminal responsibility, which are fixed in basis of guard of animals.

Key words: animals, criminal-law guard, animal kingdom, representatives of animal kingdom, governed maintenance of animals.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2013.

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 419 КК УКРАЇНИ

Ю.Б. Курилюк

здобувач кафедри кримінального права

та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні проводиться державна політика щодо поступової трансформації кримінальної юстиції в напрямку її гуманізації та значної декриміналізації деяких діянь, а також відкритості органів влади, в тому числі й у Державній прикордонній службі України.

Зокрема, у 2008 р. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [1] внесено зміни до ст. 419 Кримінального кодексу України (далі – КК України), якою передбачена кримінальна відповідальність за порушення правил несення прикордонної служби. Згідно з нормативним приписом, що викладено у новій редакції статті, обов'язковою умовою для кваліфікації вчиненого діяння є настання спричинення тяжких наслідків. Саме тому злочин, передбачений цією статтею, за конструкцією свого складу треба відносити до злочинів з матеріальним складом.

З урахуванням цього, об'єктивній стороні складу злочину, відповідальність за який встановлена ст. 419 КК України, належить мати такі три обов'язкові елементи як: (1) діяння, (2) його тяжкі наслідки і (3) причинний зв'язок між ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості кримінальної відповідальності про порушення правил несення прикордонної служби в різні роки мали фрагментарне дослідження у працях таких українських вчених-юристів, як: Г.М. Анісімов, В.П. Бодаєвський, С.І. Дячук, М.І. Карпенко, О.В. Нарожна, Т.Б. Ніколаєнко, М.І. Панов, М.І. Хавронюк та ін. У той же час окремі важливі теоретичні та практичні питання залишаються невирішеними або недостатньо розробленими й сьогодні.

Метою цієї статті є дослідження однієї з найменш досліджених ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 419 КК України, – причинного зв'язку між протиправним діянням і тяжкими наслідками, що ним спричиняються.

Основні результати дослідження. Теорія і практика кримінального права виходить з основного принципу, відповідно до якого суспільно небезпечні наслідки можуть бути поставлені у вину особі лише за умови, що вони перебували у причинному зв'язку з її дією або бездіяльністю [2, с. 120–121]. Визначення причинного зв'язку збігається зі встановленням конкретних юридичних фактів: причиною та наслідком. Іншими словами, причинний зв'язок

виконує роль з'єднувальної ланки між суспільно небезпечним діянням і наслідками. Його можна уявити у вигляді ланцюга тих явищ, що об'єктивно обумовлюють перехід від протиправного діяння до його результату, а тому простежити співвідношення діяння та спричиненої (завданої) ним шкоди можна шляхом аналізу причинного зв'язку між ними.

Правова наука не створює особливого вчення про причинний зв'язок, а ґрунтується на теорії причинності, розробленої філософією [2, с. 121; 3, с. 99]. Тому на практиці працівники слідчих органів, прокуратури чи суду під час встановлення причинного зв'язку між поведінкою правопорушника та спричинених (завданих) ним наслідків керуються (можливо, несвідомо) тими самими філософськими положеннями, що й науковці.

У науці кримінального права з проблеми причинного зв'язку висловлено різні думки (погляди). М.І. Панов [2, с. 121], П.Л. Фріс [4, с. 149], О.О. Кваша [5, с. 90–91] та інші виділяють такі три основні теорії вчень про причинний зв'язок, кожна з яких, базуючись на різних філософських концепціях, розглядає з більшою чи меншою повнотою і науковою обґрунтованістю проблему причинності у кримінальному праві:

– *теорія необхідної умови (condicio sine qua non¹)* – причиною слід вважати будь-який фактор, який так чи інакше вплинув на виникнення наслідку;

– *теорія адекватної причини* – визнаються як такі лише «стандартні» причини, а у випадках, коли причиною стає щось нестандартне, це не може розглядатись як причина явища;

– *теорія необхідного спричинення* – визнає за причину лише таке явище, яке не випадково, а об'єктивно, закономірно зумовлює настання наслідку.

Російським дослідником питання теорії та практики причинного зв'язку в кримінальному праві професором В.Б. Малініним виділено набагато більшу систему теоретичних поглядів щодо проблеми причинного зв'язку [6, с. 316–356]. Виходячи з дослідження автора такими теоріями є:

– *теорія адекватного причинного зв'язку* – розглядається низка конкретних випадків, згрупованих за типовими ознаками; умови, які не будуть типовими (адекватними), не розглядатимуться як причина явища (Д. Кріз, Л. Трегер та ін.);

– *теорія головної причини* – причиною завданого результату визнається тільки вирішальне, головне діяння, що спричинило найбільший вплив на завданий результат (прихильників цієї теорії В.Б. Мілінін не називає);

– *теорія причини та умови* – причина та наслідок пов'язані генетичним зв'язком, умова ним обумовлюється; без благополучних умов можливість виникнення наслідків причиною не реалізується (А. Хорн, Р. Хорн, Н.М. Ярмиш, Н.Ф. Кузнецова та ін.);

– *теорія безпосередньої (найближчої) причини* – тільки останнє, безпосереднє та найближче до наслідків діяння має визнаватись причиною спричиненого результату (В.Б. Малінін називає цю теорію «улюбленою теорією практичних працівників»);

¹ Необхідна умова, без якої не може бути... (лат.).

– *теорія необхідного та випадкового причинного зв'язку* – питання про кримінальну відповідальність може ставитись лише по відношенню до необхідних наслідків цього діяння людини; випадкові наслідки лежать за межами інтересів кримінального права (Л.Д. Гаухман, А.А. Піонтковський та ін.);

– *теорія вірогідного причинного зв'язку* – після вчинення діяння з тим чи іншим ступенем вірогідності настають відповідні наслідки (Ф.Ю. Бердичевський, Л. Майданчик та ін.);

– *теорія юридичного фіктивного причинного зв'язку* – хто спільно здійснює діяльність, небезпечну для оточуючих, той спільно відповідає за шкоду, заподіяну цією діяльністю, якщо буде неможливим встановити, чиї саме дії спричинили настання шкідливих наслідків (О.В. Федотов);

– *теорія можливості та дійсності* – необхідне чи дійсне спричинення злочинного наслідку має місце тоді, коли поведінка особи є однією з необхідних умов спричинення злочинного результату, разом з тим перетворює на дійсність реальну можливість настання цього результату, створену нею самою, іншими особами чи силами, або активно беручи участь у цьому (П.Г. Семенов, Т.Л. Сергєєва, В.С. Прохоров);

– *теорії винуватої причинності* – юридичне значення має лише той причинний зв'язок, який охоплюється або має охоплюватись передбаченням суб'єкта (М.Д. Сергєєвський, П.П. Михайленко та ін.);

– *теорія необхідної умови (condicio sine qua non)* – дія людини є причиною цього наслідку, коли ця дія була однією з необхідних умов його настання (Е.Ф. Побегайло, А.В. Успенський та ін.).

О.Л. Тимчук під час проведення дисертаційного дослідження на тему «Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину» дійшов висновку, що серед українських, російських і радянських вчених домінуючою концепцією причинного зв'язку є теорія необхідного спричинення, а у сучасній західній кримінально-правовій науці та судовій практиці домінують три концепції: *condicio sine qua non*, «адекватної причини» і «найближчої причини» [7, с. 9, 11].

Кожна з цих теорій може бути доповнена новими положеннями, які тією чи іншою мірою могли б поглибити загальне уявлення про причинний зв'язок у кримінальному праві [2, с. 121]. Однак при цьому слід урахувувати застереження М.Д. Сергєєвського, що питання причинного зв'язку в кримінальному праві є таким, у якому найбільше проявляється елемент суб'єктивного свавілля дослідника; взагалі доктрина кримінального права страждає цим недоліком [8, с. 296]. Більш складним і не досить визначеним у теорії кримінального права є причинність при бездіяльності.

Не маючи можливості більш глибокого дослідження проблеми причинного зв'язку в межах цієї роботи, зазначимо, що, на нашу думку, в цьому аспекті доцільно використовувати позиції науковців (М.І. Бажанов, Е.М. Кісілюк, М.І. Панов, Є.В. Фесенко та ін.), які ґрунтуються на загальнотеоретичних положеннях «необхідного спричинення», які найбільш повно розкривають основні підходи, що характеризують це явище у вітчизняній кримінально-правовій науці. З цього випливають такі необхідні вимоги: між діянням (причи-

ною) та наслідком має існувати визначена зовнішня послідовність, з яких перше (тобто діяння) стало необхідною умовою (фактором) спричинення другого (тобто наслідку), тобто:

– порушення правил несення прикордонної служби завжди передують тяжким наслідкам;

– порушення правил несення прикордонної служби є необхідною умовою спричинення тяжких наслідків, без якого ці наслідки не могли настати.

На нашу думку, на практиці труднощів щодо встановлення такого зв'язку між суспільно небезпечними діяннями і наслідком здебільшого не виникає. Це підтверджується також тезою А.А. Музики, що встановлення причинного зв'язку за багатьма злочинами з матеріальним складом, як правило, не викликає складнощів у юристів-практиків, оскільки у зазначених діях причинний зв'язок поведінки винного з суспільно небезпечними наслідками, що настали, є очевидним [9, с. 5]. Щодо практичного аналізу та визначення причинного зв'язку у разі бездіяльності, на наш погляд, потрібно встановити: чи входив прикордонник, який вчинив злочин, до системи охоронюваних суспільних відносин; чи існувала правова норма, на підставі якої особа зобов'язана була діяти певним чином; чи виконав прикордонник встановлені вимоги, маючи відповідні права та фізичну можливість.

Слід наголосити, що вагому роль у вирішенні конкретних питань щодо наявності (відсутності) причинного зв'язку між поведінкою особи та наслідком відіграє експертна думка. Адже саме експерт як спеціаліст у галузі спеціальних знань може найточніше вирішити питання щодо існування та розвитку певних об'єктивних закономірностей, а також встановити, чи діяв прикордонник відповідно до встановлених правил несення прикордонної служби. У цьому контексті ми цілковито погоджуємося з думкою Є.В. Фесенка, про потребу перегляду звичного для нашої юриспруденції постулату, що висновок стосовно причинного зв'язку має робити насамперед юрист. Висновок щодо наявності (відсутності) ознаки складу злочину дійсно прерогатива юриста. Але практичне обґрунтування цього висновку без спеціальних знань неможливе. Тому вирішальне значення у конкретній справі слід надавати все ж таки висновкам експерта [10, с. 3].

Висновки. Особливість побудови причинного зв'язку злочину, передбаченого ст. 419 КК України, полягає у тому, що вчинене прикордонником порушення може бути підґрунтям протиправної поведінки іншої особи, дії якої призводять до безпосередніх негативних наслідків для безпеки держави. Тому для встановлення причинного зв'язку порушення правил несення прикордонної служби потрібно з'ясувати характер порушення, яке у відповідних обставинах створило реальну можливість настання зазначених наслідків.

Для встановлення причинного зв'язку між порушенням правил несення прикордонної служби та спричиненими тяжкими наслідками органам кримінальної юстиції потрібно з'ясувати такі обставини: чи було це порушення та тяжкі наслідки протиправними та суспільно-небезпечними; чи спричинені ці наслідки саме цим порушенням, а в разі спричинення кількох наслідків – чи

були ці порушення причиною кожного такого наслідку або причиною одного наслідку, яке викликало настання інших наслідків.

Звісно, причинний зв'язкою є не єдиною ознакою, що характеризує об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 419 КК України. Такими ознаками також є діяння, тяжкі наслідки, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення цього злочину, розкриття яких сприятиме правильній та повній оцінці досліджуваного суспільно небезпечного діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15.04.2008 // ВВР, – 2008. – № 24. – Ст. 236.

2. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину // Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов [та ін.]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Х. : Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.

3. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления: Учебник уголовного права. Общая часть / С.В. Бородин, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова [и др.]. – М. : СПАРК, 1996. – 412 с.

4. *Фріс П.Л.* Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студентів вищ. навч. закладів. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.

5. Мала енциклопедія кримінального права / Ю.Л. Башицький, М.О. Костенко, З.А. Тростюк, О.О. Кваша [та ін.]; за заг. ред. Ю.Л. Башицького та З.Л. Тростюк. – К. : Кондор, 2012. – 284 с.

6. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступления // Энциклопедия уголовного права [в 35 т.] / Под ред. В.Б. Малинина. – Т. 4 : Состав преступления. – СПб. : Издание проф. Малинина, 2005. – 800 с.

7. *Тимчук О.Л.* Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка / О.Л. Тимчук. – Л., 2005. – 19 с.

8. *Сергеевский Н.Д.* Избранные труды / Отв. ред. и автор библиогр. очерка А.И. Чучаев. – М. : Буквевед, 2008. – 606 с.

9. *Музыка А.А.* Причинная связь: уголовно-правовой очерк / А.А. Музыка, С.Р. Багиров. – Хмельницький : Хмельн. ун-т управ. и права, 2009. – 112 с.

10. *Фесенко Є.В.* Особливості наслідків та причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом / Є.В. Фесенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 6. – С. 1–5.

Курилюк Ю.Б. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 419 КК України

У статті досліджено причинний зв'язок між протиправним діянням і тяжкими наслідками, що ним спричиняються, як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочинного порушення правил несення прикордонної служби.

Ключові слова: *причинний зв'язок, порушення правил, прикордонна служба.*

Курылюк Ю.Б. Причинная связь как признак объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 419 УК Украины

В статье исследована причинная связь между противоправным деянием и тяжкими последствиями, которые им причиняются, как обязательный признак объективной стороны преступного нарушения правил несения пограничной службы.

Ключевые слова: *причинная связь, нарушение правил, пограничная служба.*

Kuryliuk Y.B. Casual relation as indicia of the objective side of the elements of the crime, covered by the Article 419 of the Criminal Code of Ukraine

Casual relation between illegal action and caused grave consequences as obligatory indicia of the objective side of the criminal violation of the border guard duty rules is researched in the Article.

Keywords: *casual relation, violation of the rules, Border Guard.*

Стаття надійшла до редакції 10.10.2013.

**ОКРЕМА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 410 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»,
полковник юстиції запасу*

Постановка проблеми. Обороздатність України залежить від багатьох складових, однією з яких є належне матеріальне забезпечення Збройних Сил та інших військових формувань України, яке включає придбання, використання, збереження і відчуження військового майна.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про оборону України», підготовка держави до оборони в мирний час включає забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, озброєнням, військовою та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами [29, с. 60]. А ст. 11 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України зобов'язує кожного військовослужбовця бережно ставитись до військового майна, знати й утримувати у готовності до застосування закріплене озброєння, бойову та іншу техніку, берегти державне майно [36, с. 9].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До нього належать будівлі, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боеприпаси, паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [30, с. 773].

Зокрема, від моменту надходження майна до Збройних Сил України і закріплення його за військовою частиною Збройних Сил України воно набуває статусу військового майна.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 410 КК, є суспільні відносини, які захищають право власності на військове майно. В окремих випадках додатковим факультативним об'єктом цього злочину стають життя, здоров'я потерпілої особи, встановлений порядок виконання військовими службовими особами своїх обов'язків.

У свою чергу В.П. Бодаєвський, який ґрунтовно досліджував зазначений склад злочину, наголошує, що «основний безпосередній об'єкт – це суспільні відносини, які виникають під час реалізації встановленого законодавством України порядку управління військовим майном як форми здійснення державою свого права власності на це майно. ...безпосередній об'єкт аналізованого злочину складний, оскільки включає в себе додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт, яким виступають суспільні відносини, що впливають із права власності, а також ряд додаткових факультативних безпосередніх об'єктів» [5, с. 7].

Предмет цього злочину, що існує поруч з об'єктом, є самостійною факультативною ознакою зазначеного складу злочину. Ним є зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка чи інше військове майно. Крім перелічених видів військового майна, предметом аналізованого злочину, що вчиняється шляхом шахрайства або вимагання, є й право на військове майно.

Зброя – це сукупність засобів ураження, що застосовуються в збройній боротьбі для знищення живої сили, техніки і споруд противника. У більш вузькому значенні зброєю називається озброєння видів збройних сил або родів військ і сил. За джерелами енергії і видами впливу зброя поділяється на вогнестрільну, реактивну, мінно-вибухову, ядерну, хімічну і бактеріологічну. За масштабами ураження розрізняють зброю звичайну і зброю масового знищення. За видами збройних сил і родів військ зброєю поділяють на авіаційну, морську, ракетну, стрілецьку, артилерійську, бронетанкову та інші, а за характером обслуговування – на індивідуальну і групову [41, с. 286].

Згідно з пунктом 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами», до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених ст.410 КК, «належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї як серійно виготовленої, ... для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей)» [31, с. 204].

У п. 5 вказаної постанови зазначається, що «бойовими припасами визнають патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби у зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху» [31, с. 204].

Вибуховими речовинами є порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

Крім того, В.П. Бодаєвський відстоює думку про те, що «предметом корисливих посягань на військове майно можуть бути не тільки речі у традиційному розумінні цього слова, а й гроші у готівковій та безготівковій формі, цінні папери, об'єкти нерухомості, у тому числі земельні ділянки. Тобто таким майном може бути будь-яке майно, що має вартість» [5, с. 7].

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 410 КК, може бути вчинено у таких формах:

– за ч.1 – шляхом викрадення, привласнення, вимагання військового майна, заволодіння ним шляхом шахрайства;

– за ч. 2 – викрадення, привласнення, вимагання військового майна або заволодіння ним шляхом шахрайства військовою службовою особою зі зловживанням службовим становищем або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли істотної шкоди;

– за ч. 3 – дії, передбачені частинами першою або другою ст. 410, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого.

Відповідно до роз'яснень зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4, відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем настає незалежно від місця вилучення цих предметів.

Під викраденням вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв слід розуміти протиправне таємне чи відкрите, зокрема й із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, їх вилучення у юридичних або фізичних осіб незалежно від того, законно чи незаконно ті ними заволоділи.

Привласнення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв має місце при їх утриманні, неповерненні власнику особою, якій вони були довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або в якій опинились випадково чи якою були вилучені в іншій особі, яка володіла ними незаконно.

Вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу.

Вимагання вважається закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідною погрозою чи насильством.

Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підричники, гранати без підричників тощо), якщо вони мають статус військового майна, теж слід кваліфікувати за ст. 410 КК як закінчене розкрадання таких речовин.

Заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями шляхом шахрайства здійснюється за допомогою обману чи зловживання довірою, а шляхом зловживання військо-

вої службової особи своїм службовим становищем – внаслідок протиправного використання нею своїх владних повноважень.

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього складу злочину, крім дії, є настання суспільно небезпечних наслідків і наявність причинного зв'язку між злочинними діями та негативними наслідками, які настали.

Суб'єктивна сторона корисливих посягань на військове майно характеризується прямим умислом. При цьому В.П. Бодаєвський дотримується тієї точки зору, що «при посяганнях на зброю, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, вибухові пристрої, засоби пересування, військову та спеціальну техніку, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги мотив та мета за ст. 410 КК, як правило, корисливі, але у деяких випадках вони можуть і не мати корисливого характеру (наприклад, посягання учиняються з відчуття помсти, для приховування іншого злочину, для самооборони, з хуліганських спонукань, для полювання тощо). В такому разі мотив та мета не впливають на кваліфікацію цих посягань. Посягання військовослужбовців на військове майно загального призначення обов'язково передбачають корисливий мотив. Під час розбою та насильницького вимагання за ч. 3 ст. 410 КК мета повинна вказувати на бажання заволодіння саме зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою» [5, с. 8].

Суб'єктом корисливих посягань на військове майно може бути лише військовослужбовець – спеціальний суб'єкт. Разом із тим В.П. Бодаєвським відстоюється думка, що не є суб'єктами складу злочину, передбаченого ст. 410 КК, особи, призовані чи зараховані на військову службу незаконно, а також ті, що незаконно її проходять [5, с. 8].

Кваліфікуючими ознаками вчинення аналізованого злочину, за ч. 2 ст. 410 КК, є ті самі дії, вчинені військовою службовою особою зі зловживанням службовим становищем або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли істотної шкоди.

Незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами визнається повторним у разі вчинення його особою, яка раніше скоїла злочин, передбачений ст. 262 або ст. 410 КК, незалежно від того, чи було її за це засуджено, а також була вона виконавцем чи іншим співучасником такого злочину.

Оскільки незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями є самостійним складом злочину, подальші їх носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут становлять реальну сукупність злочинів, передбачених ст. 410 та ч. 1 ст. 263 КК.

Під істотною шкодою, як це передбачено диспозицією ч. 2 ст. 410 КК, М.І. Мельник і М.І. Хавронюк пропонують «розуміти такі наслідки викрадення, привласнення, вимагання військового майна або заволодіння ним шляхом шахрайства, як завдання значних матеріальних збитків, приведення у непридатний стан військової техніки, неможливість виконання частиною (під-

розділом) бойового завдання, необхідність залучення значних сил і засобів до розшуку військового майна, яке незаконно потрапило у володіння військовослужбовця тощо.

При цьому матеріальні збитки мають бути визнані значними, якщо їх сума у кілька десятків разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину» [36, с. 168].

Особливо кваліфікуючими ознаками, за ч. 3 ст. 410 КК, є дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого.

Розбій з метою викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин становить склад злочину, передбаченого ч. 3 ст. 410 КК. Цей злочин вважається закінченим від моменту здійснення нападу, поєданого з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

Щодо кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 410 КК, В.П. Бодаєвський пропонує «виключити з диспозиції ч. 2 ст. 410 КК кваліфікуючу ознаку «істотна шкода» та передбачити іншу – «значна шкода», що (на його думку) дасть змогу оптимально збалансувати юридичну конструкцію досліджуваної норми, зробити її більш логічною та зручною для правозастосування, диференціювати кримінальну відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно за його вартісними показниками, максимально досягти мети кримінально-правової охорони військового майна» [5, с. 8–9]. На його думку, варто доповнити ст. 410 КК України приміткою про те, що значною є шкода, яка в сто й більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У радянський період 1917–1991 рр. питання кримінально-правової характеристики військових злочинів, методики їх розслідування досліджувала ціла плеяда науковців того часу, серед них: Х.М. Ахметшин, Ф.С. Бражник, Н.В. Васильєв, А.А. Герцензон, Н.І. Загородніков, С.М. Іншаков, А.С. Кобліков, В.Н. Кудрявцев, В.І. Курляндський, Р.А. Лопухов, В.В. Лунєєв, В.П. Маслов, І.М. Мацкевич, А.А. Піонтковський, А.Н. Полев, Є.В. Прокопович, В.В. Романов, А.С. Самойлов, А.А. Тер-Акопов, Б.С. Утевський, В.М. Чхіквдзе, В.П. Шупленков та інші.

За період незалежності України проблемам військової злочинності приділяють увагу такі вчені, як: С.В. Албул, Г.В. Андрусів, В.М. Білоконєв, П.П. Богущкий, В.П. Бодаєвський, В.В. Бондарєв, В.О. Бугаєв, В.К. Гришук, В.С. Давиденко, С.І. Дячук, В.І. Касинюк, В.А. Клименко, Є.С. Ковалєвська, Ю.Б. Курилюк, В.К. Матвійчук, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Є.В. Нарожна, М.І. Панов, І.О. Папуша, Є.Б. Пузирєвський, О.М. Сарнавський, М.М. Сенько, О.С. Ткачук, М.С. Туркот, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, Г.І. Чангулі, Н.І. Щегель та інші.

Мета статті полягає в спробі автора викласти окрему методику розслідування злочинів, передбачених ст. 410 КК України, творчо опрацювавши ті надбання, які вже були напрацьовані раніше.

Основні результати дослідження. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 410 КК, характеризується активними діями, способи вчинення яких передбачають: за частиною 1 – а) викрадення; б) привласнення; в) вимагання; г) заволодіння військовим майном шляхом шахрайства; за частиною 2 – д) вчинення зазначених дій військовою службовою особою зі зловживанням службовим становищем або повторно, або за попередньою змовою групи осіб, або таких, що завдали істотної шкоди; за частиною 3 – е) в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці; є) шляхом розбою; ж) шляхом вимагання, поєднаним з насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого. Спосіб має важливе кримінально-правове значення. У випадку, коли він є обов'язковою ознакою складу злочину, його встановлення в кримінальній справі є необхідним.

Викрадення військового майна, відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 410 КК, передбачає крадіжку, тобто таємне заволодіння чужим майном (ч. 1 ст. 185 КК), у даному разі – військовим майном, під яким розуміють, відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних силах України», державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних сил України. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боеприпаси, паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [30, с. 773].

Привласнення – це розкрадання чужого майна, яке було ввірене винуватому чи перебувало в його віданні (ч. 1 ст. 191 КК). Боротьба з посяганнями на право власності є одним із головних завдань кримінальної політики держави, однією з найважливіших її функцій – забезпечення, згідно зі статтями 17, 41 Конституції України, економічної безпеки, захисту права власності [16].

Вимагання – це вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його родичі бажають зберегти в таємниці (ч. 1 ст. 189 КК) [18].

Шахрайство – заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [18].

Викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства, вчинені військовою службовою особою зі зловживанням службовим становищем, передбачає зловживання владою, вчинене з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, якщо таке діяння заподіяло істотної шкоди (ч. 1 ст. 423 КК) [18].

Розбій – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя та здоров'я особи, яка зазнала напад, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 1 ст. 187 КК) [18].

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування викрадення військового майна:

1) за суб'єктом злочину: хто вчинив крадіжку, якщо це група осіб, то яка роль і ступінь вини кожного з них, чи не було подібних викрадень раніше; їх характеристика;

2) за суб'єктивною стороною: наявність попередньої змови; коли і за яких обставин була змова, щодо якого військового майна; мотив, мета злочину;

3) за об'єктом злочину: яке військове майно викрадене, які ознаки викраденого;

4) за об'єктивною стороною: місце, час, спосіб викрадення військового майна, яка його вартість, хто і що саме для цього зробив, які дії винного на місці крадіжки було вчинено, а також після цього з метою приховування злочину та його слідів;

5) причини й умови, що сприяли вчиненню злочину.

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування привласнення військового майна:

1) за суб'єктом злочину: хто конкретно вчинив привласнення військового майна, роль кожного учасника, їх характеристика;

2) за суб'єктивною стороною: наявність прямого умислу на привласнення, змова зі співучасниками, якщо таких встановлено, дії інших осіб; мотив, мета злочину;

3) за об'єктом злочину: яке конкретно військове майно привласнено, яким чином, на яких умовах його було ввірено винному; де й у кого було вилучено привласнене військове майно;

4) за об'єктивною стороною: яким чином було здійснено підготовку до вчинення цього злочину; місце, час, спосіб привласнення та спосіб його приховування; зміст кожного епізоду привласнення військового майна, якщо було кілька епізодів злочинної діяльності; які сліди чи ознаки протиправних дій підтверджуються документально; на яку суму привласненого військового майна;

5) причини й умови, що сприяли вчиненню привласнення військового майна.

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування вимагання військового майна:

1) за суб'єктом злочину: хто вчинив злочин, його учасники, чи вчинялися факти привласнення раніше, як характеризуються правопорушники;

2) за суб'єктивною стороною: чи була попередня змова між співучасниками, роль кожного з них, мотив, мета вчинення злочину;

3) за об'єктом злочину: щодо якого військового майна мало місце вимагання, і в чому воно виразилось, чи було вимогу виконано;

4) за об'єктивною стороною: місце, час, спосіб вчинення злочину, зміст вимог і умови їх виконання, характер і зміст погроз, форма і ступінь їх реалізації, чи було захоплення заручників, коли, де і як їх утримували, як звільнили; розмір і характер матеріальних збитків;

5) причини й умови, що сприяли вимаганню військового майна;

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування заволодіння військовим майном шляхом шахрайства:

1) за суб'єктом злочину: хто вчинив злочин, його особисті дані, чи не було аналогічних дій раніше, як характеризується;

2) за суб'єктивною стороною: чи є в діях правопорушника прямиї умисел, чи були співучасники, наявність умислу в їхніх діях, мотиви, мета вчинення злочину;

3) за об'єктом злочину: щодо якого військового майна мало місце заволодіння шляхом шахрайства;

4) за об'єктивною стороною: місце, час, умови, спосіб вчинення шахрайства; хто був очевидцем злочину; використання знарядь і засобів для вчинення злочину; характер і розмір військового майна, отриманого шахрайським шляхом, чи зміст майнових прав, розмір матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем;

5) причини й умови, які сприяли вчиненню злочину;

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння військовим майном шляхом шахрайства, вчинені військовою службовою особою зі зловживанням службовим становищем або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли істотної шкоди:

1) за суб'єктом злочину: хто конкретно вчинив посягання на військове майно, роль кожного співучасника чи співвиконавця, їхня характеристика; якими доказами підтверджується статус військової службової особи в разі вчинення злочину;

2) за суб'єктивною стороною: наявність прямого умислу на посягання, змову зі співучасниками, співвиконавцями, якщо таких встановлено, дії інших осіб; мотив, мета злочину;

3) за об'єктом злочину: яке конкретно посягання на заволодіння військовим майном, яким чином, на яких умовах його було ввірено винному;

4) за об'єктивною стороною: яким чином було здійснено підготовку до вчинення цього злочину; місце, час, спосіб посягання та спосіб його приховування; зміст кожного епізоду заволодіння військовим майном, якщо було повторення злочинної діяльності; які сліди чи ознаки протиправних дій підтверджуються документально; яким чином здійснювалось зловживання службовим становищем військовою службовою особою під час вчинення цього злочину; яка сума матеріальної шкоди, чи заподіяно істотної шкоди, де й у кого було вилучено військове майно;

5) причини й умови, що сприяли посяганням на військове майно.

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування посягання на військове майно в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, розбій чи вимагання військового майна, поєднаного з насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого:

1) за суб'єктом злочину: хто конкретно вчинив посягання на військове майно, роль кожного учасника, якщо їх було кілька, їхня характеристика;

2) за суб'єктивною стороною: наявність прямого умислу на заволодіння військовим майном, застосування насильства до потерпілого, змова зі співу-

часниками чи співвиконавцями, якщо таких встановлено, дії інших осіб; мотив, мета злочину;

3) за об'єктом злочину: яким конкретно військовим майном заволоділи, яким чином, на яких умовах його було ввірено винному; щодо кого здійснено розбій чи насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілого;

4) за об'єктивною стороною: яким чином було здійснено підготовку до вчинення цього злочину; місце, час, спосіб посягання та спосіб його приховування; зміст кожного епізоду посягання на військове майно потерпілого; скільки було епізодів злочинної діяльності; які сліди чи ознаки протиправних дій підтверджуються документально чи шляхом завдання тілесних ушкоджень; яка матеріальна шкода заволодіння військовим майном, де й у кого було вилучено військове майно, отримане внаслідок вчинення злочину;

5) причини й умови, що сприяли вчиненню посягання на військове майно чи на потерпілого.

Початковий етап розслідування

Кримінальні справи аналізованої категорії порушувались органом дізнання (за КПК України 1960 р.), прокурором чи слідчим після огляду місця події, а також за матеріалами перевірки.

Розслідування фактів незаконного заволодіння військовим майном зазвичай розпочинається з огляду місця події, допиту очевидців чи свідків, яким відомі певні обставини вчиненого злочину, допиту підозрюваного, встановлення майнової шкоди, завданої державі, чи ступеня насильства щодо потерпілого.

а) Огляд місця події необхідний у тих випадках, коли відомі лише місце заподіяння матеріальної шкоди і знайдені чи вилучені предмети та елементи військового майна.

У ході цієї слідчої дії фіксується місце події, предмети військового майна, що стали об'єктом злочинних дій, які оглядаються і додаються до протоколу огляду, що проводиться з дотриманням вимог ст. 237 КПК України 2012 р. У разі заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому проводять його освідчування.

б) У ході допитів очевидців вчиненого чи інших свідків, а також потерпілого встановлюють обставини події: де, коли, за яких обставин, із якою метою.

в) Під час допиту підозрюваного встановлюють такі обставини: коли і що було отримано, на який термін, у зв'язку з чим, чому він допустив порушення, з якою метою, за яких обставин відбулося незаконне заволодіння військовим майном. Яке насильство ним було застосовано щодо потерпілого, за яких обставин.

г) Встановлення розміру майнової шкоди проводиться шляхом вилучення необхідних документів, які підтверджують факт заволодіння військовим майном. Запитують у службових осіб відповідних служб терміни використання, експлуатації чи користування того чи іншого виду військового майна або спорядження.

Визначення розміру матеріальної шкоди від незаконного заволодіння військовим майном виконується кваліфікованими спеціалістами відповідних

служб військових частин чи органів військового управління й оформляється довідкою-розрахунком із посиланням на конкретні норми, на підставі яких визначено шкоду. У випадках пошкодження майна до вказаної довідки додається дефектна відомість та інші документи, за якими було проведено розрахунок. За необхідності проводять товарознавчу експертизу з наданням експерту всіх матеріалів, які потрібні для підготовки мотивованого висновку. Експертом призначається спеціаліст, особисто не зацікавлений у результатах розслідування. До таких матеріалів належать, зокрема, і протоколи огляду пошкодженого майна з додаванням фотографій чи відеокасети. До проведення огляду доцільно залучати технічного спеціаліста, який допоможе кваліфіковано провести огляд і правильно зафіксувати в протоколі його результати.

Інколи для визначення розміру матеріальної шкоди в результаті виведення з експлуатації зброї, боєприпасів, предметів військової техніки доводиться звертатися до спеціалістів відповідного підприємства-виробника і викликати їх до місця проведення розслідування для особистого огляду пошкодженої техніки. В інших випадках на підприємство направляється запит прокуратури з наданням матеріалів, які максимально повно відображають характер і ступінь наявних пошкоджень (дефектні відомості, протоколи огляду, довідки командування, фотографії, відеокасети тощо).

Завдання великої матеріальної шкоди не є єдиним критерієм, на підставі якого наслідки злочину визнають істотною шкодою чи тяжкими. Тому в ході розслідування необхідно з'ясувати всі наслідки вчиненого правопорушення, щоби мати можливість вірно кваліфікувати дії обвинуваченого.

Під предметами військової техніки розуміють не будь-яке майно військової частини, а тільки технічні засоби ведення чи забезпечення бойових дій. Коли майно має «подвійне призначення», необхідно слідчим шляхом з'ясувати конкретне призначення технічного засобу в даній військовій частині.

У разі застосування щодо потерпілого насильства визначається ступінь тяжкості тілесних ушкоджень шляхом проведення його освідчення і призначення судово-медичної експертизи.

Подальше розслідування

У період подальшого розслідування після повідомлення про підозру проводять такі слідчі (розшукові) дії:

- а) застосування (обрання) запобіжного заходу;
- б) ознайомлення з постановами про призначення експертиз і з їх висновками;
- в) досліджується придатність винного до військової служби, його психічний стан. Якщо необхідно, то проводять відповідні експертизи;
- г) вживають заходів щодо компенсації майнової шкоди державі, представник військової частини визнається цивільним позивачем із роз'ясненням відповідних прав;
- д) встановлюється цивільний відповідач, якому роз'яснюють права й обов'язки;
- е) проводять слідчі дії по закінченню досудового слідства, складання обвинувального акта і представлення кримінального провадження відповід-

ному прокурору для затвердження обвинувального акта і направлення кримінальної справи для розгляду до суду.

Висновки. Знання слідчими та іншими співробітниками правоохоронних і судових органів положень окремої методики розслідування військових злочинів, передбачених ст. 410 КК України, допомагатиме проведенню фахового і всебічного досудового розслідування. Це в свою чергу сприятиме реалізації завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України – захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Запропонована стаття сприятиме ефективному застосуванню кримінального закону на всіх стадіях кримінального судочинства, зокрема з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і до моменту виконання судового рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абрамин В.Н., Антонов В.П., Романов В.В.* Криміналістика: Учебник / В.Н. Абрамин, В.П. Антонов, В.В. Романов. – М. : Военный Краснознамённый институт, 1983. – 455 с.

2. *Албул С.В.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальне право України : Навч. - метод. посібн. / С.В. Албул, Д.О. Балобанова, А.А. Березовський [та ін.] ; за ред. д.ю.н., проф. В.О. Тулякова. – О. : Фенікс, 2011. – 374 с.

3. *Андрусів Г.В.* Військові злочини // Кримінальне право України: Особлива частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова [та ін.]; за ред. П.С.Матишевського [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – С. 845–884.

4. *Ахметшин Х.М.* Квалификация воинских преступлений: Учебное пособие / Под ред. А.С. Кобликова. – М.: Военный институт, 1977. – 80 с.

5. *Бодаєвський В.П.* Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.П. Бодаєвський. – Класичний приватний університет, 2010. – 16 с.

6. *Воинские преступления: Учебник / Х.М. Ахметшин, Н.В. Васильев, В.Н. Кудрявцев, В.И. Шанин; под редакцией Н.Ф.Чистякова.* – М. : Военно-политическая академия имени В.И.Ленина, 1970. – С. 34 – 76.

7. *Воинские преступления: Учебник / Х.М. Ахметшин, Н.В. Васильев, А.А. Герцензон [и др.]; отв. ред. Г.Н. Пуговкин.* – М. : Военно-юридическая академия, 1956. – 287 с.

8. *Волостнов П.А.* Преступления против военной службы // Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов. Ответственные редакторы: доктор юридичес-

ких наук, професор І.Я. Козаченко, доктор юридических наук, професор З.А.Незнамова, кандидат юридических наук, доцент Г.П. Новоселов. – М. : ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 768 с.

9. *Дячук С. І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): У 3-х кн. - Книга 3: Особлива частина. – Коментарі до статей 255–447 Кримінального кодексу України // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, П.П. Андрушка. – К. : «ФОРУМ», 2005. – 584 с.

10. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления (комментарий): – М.: Юрид. лит., 1969. – 192 с.

11. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления: Комментарий / Под ред. А.Г.Горного. – М.: Юрид. лит., 1986. – 160 с.

12. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): Навч. посіб. / Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І.Касинюк [та ін.]; за ред. М.І. Панова. – Х. : Право, 2011. – 184 с.

13. *Карпенко М.І.* Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.К. Матвійчука. – К. : ВД Дакор, 2013. – 472 с.

14. *Клименко В.А., Чангулі Г.І.* Військові злочини // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – К. : Правові джерела, 1998. – С. 1012–1082.

15. *Клименко В.А.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду на 1 грудня 2001 р. / За ред. С.С. Яценка. – К. : А.С.К., 2002. – С. 845–899.

16. Комментарий Закона об уголовной ответственности за воинские преступления: / Под ред. А.Г. Горного. – М. : Юрид. лит., 1981. – 152 с.

17. *Криволапов Г.Г.* Преступления против военной службы // Уголовное право. Особенная часть: учебник / Под ред. Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова / Г.Г.Криволапов. – М. : Новый Юрист, 1998. – С. 709-733.

18. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001р.: // Офіційний вісник України. – 2001. – №21. – Ст. 920.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 25 травня 2012 року: (Відповідає офіц. текстові) – К. : Алерта, 2012. – 304 с.

20. *Навроцький В.О.* Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій / В.О. Навроцький. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 771 с.

21. *Нарожная Е.В.* Преступления против установленного порядка несения воинской службы // Уголовное право Украины. Особенная часть : Учебник / Отв. ред. Е.Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2009. – 544 с.

22. Осмотр места происшествия: (справочник следователя). – М.: Юрид. лит. 1979. – 223 с.

23. Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: Учеб. пособие / Под ред. проф. Н.И. Клименко. – К. : НВТ «Правник», 2001. – 172 с.

24. Памятка для молодых военных следователей о первичных и неотложных следственных действиях / Военная прокуратура ККВО. – К., 1971. – 26 с.

25. *Панов М.І., Харитонов С.О.* Розділ XIX. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальний кодекс України: Науково - практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1082–1151.

26. *Панов М.І., Касишук В.І., Харитонов С.О.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини). – Х.: Харків юридичний, 2006. – 172 с.

27. Правовая основа планирования предварительного следствия как одна из гарантий обеспечения его законности. Памятка военному прокурору и следователю / Главная военная прокуратура. – М., 1988. – 20 с.

28. Преступления против военной службы: Учебник для вузов / Под ред. Н.А. Петухова. – М.: НОРМА-ИНФРА М, 2002. – 208 с.

29. Про оборону України: Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2020-III // Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. – К.: Азимут-Україна, 2003. – 1008 с.

30. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1075-XIV / Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. – К.: «Азимут – Україна», 2003. – 1008 с.

31. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3 // Постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 456 с.

32. Расследование воинских преступлений / Под ред. А.Н. Полева – М.: 1973. – 187 с.

33. *Роцин О.І.* Книга криміналіста: Практ. посіб. / О.І. Роцин, П.Д. Біленчук, Г.О. Омельченко. – К.: Україна, 1995. – 413 с.

34. Руководство для следователей / Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова – М.: ИНФРА-М, 1997. – IV, 732 с.

35. *Селиванов Н.А., Теремилев В.И.* Первоначальные следственные действия (изд. 2-е, испр. и допол.). – М.: Юрид. лит., 1969. – 296 с.

36. Статути Збройних Сил України: – К.: ЗАТ «ВППОЛ», 2004. – 499 с.

37. Судебно-медицинская экспертиза: Справочник для юристов. – М.: Юрид. лит, 1985. – 320 с.

38. Судебные экспертизы / Отв. ред. Н.А. Селиванов. – М.: Военное изд-во МО СССР, 1980. – 192 с.

39. *Сенько М.М.* Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 – Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / М.М.Сенько. – К.: 2005. – 20 с.

40. *Сызранцев В.Г.* Воинские преступления: Комментарий к главе 33 УК РФ / В.Г. Сызранцев. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 304 с.

41. Толковый словарь военных терминов / Сост. П.И. Скуйбеда. – М.: Воениздат, 1966. – 528 с.

42. *Хавронюк М.І.* Військові злочини: Навч. посіб. / М.І. Хавронюк. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – 156 с.

43. *Хавронюк М.І.* Військові злочини: Комент. законодавства / М.І. Хавронюк // М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред.: М.Д. Дрига, В. І. Кравченко. – К.: Вид-во А.С.К., 2003. – 272 с.

44. *Чуваков О.А., Крупко Д.И.* Преступления против восстановленного порядка несения военной службы // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 836–932.

45. *Чхиквадзе В. М.* Советское военно-уголовное право / В.М. Чхиквадзе. – М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. – 452 с.

46. *Щегель Н.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальне право. Особлива частина: Мультимедійний навч. посіб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T20/T20_P6.html.

Карпенко М.І. Окрема методика розслідування злочинів, передбачених ст. 410 Кримінального кодексу України

У статті розглядаються питання, що є обставинами, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні в разі вчинення злочинів, передбачених ст. 410 КК України.

Ключові слова: військове майно, військові злочини, методика розслідування.

Карпенко Н.И. Частная методика расследования преступлений, предусмотренных ст. 410 Уголовного кодекса Украины

В статье рассматриваются вопросы, которые являются обстоятельствами, что подлежат доказыванию в уголовном производстве в случае совершения преступлений, предусмотренных ст. 410 УК Украины.

Ключевые слова: военное имущество, воинские преступления, методика расследования.

Karpenko N. Private method of investigation of crimes under Art. 410 of the Criminal Code of Ukraine

This article discusses issues that are circumstances that are subject to proof in criminal proceedings for crimes under Art. 410 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: military equipment, military crimes, investigation methodologies.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2013.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

С.Л. Кіреєв

*слухач Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського*

Постановка проблеми. З розрахунку на те, що на сучасному етапі у світі кількість міжнародних конфліктів тільки зростає в XXI ст. відповідно, зростає і необхідність у пошуку нових засобів вирішення збройних локальних конфліктів підтримки регіональної стабільності та надання допомоги у подоланні наслідків конфліктів.

Головним методом вирішення міжнародних збройних конфліктів є проведення міжнародних миротворчих операцій. На сучасному етапі розвитку, незважаючи на обмежене фінансування Збройних Сил України діють постійно миротворчі контингенти. З прийняттям Концепції цивільно-військового співробітництва під час участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях [1] було визначено зміст, мету, основні принципи, завдання та функції цивільно-військового співробітництва під час участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях на період 2009–2014 рр. Незважаючи на досить таки чітке законодавче визначення статусу військових формувань України в миротворчих контингентах усе ж існує ряд проблемних та не до кінця визначених питань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана тема досліджувалася багатьма сучасними вітчизняними науковцями. Окремі питання цієї теми досліджувалися Н.Т. Стукаліною, О.М. Бандуркою, О.В. Мещеряковою, М.М. Гнатовським, С.М. Попко, Б.О. Косецовою, П.Ф. Кулінічем, І.І. Качаном та багатьма іншими.

Метою статті є здійснення регламентації законодавства, що регулює участь Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях. Розкрити проблемні аспекти правового статусу Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки.

Основні результати дослідження. Враховуючи, що Україна є членом міжнародних і регіональних організацій, безперечним чинником її участі в миротворчих операціях виступають сформульовані юридичні засади та документи цих організацій. Зупиняючись на питанні формування законодавчої бази нашої країни з цих питань, доцільно звернути увагу на те, щоб завжди

дотримувалась міжнародна норма, яка надає легітимного характеру миротворчим операціям за участю нашої держави.

Підтримання міжнародного миру і безпеки є одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Участь у міжнародних миротворчих операціях стала одним із важливих зовнішньополітичних здобутків нашої держави, що значно підвищило її авторитет, а також стало справжньою школою практичного досвіду, злагодженості та взаємодії для Збройних Сил України.

Під час участі українських миротворчих контингентів у міжнародних миротворчих операціях в Республіці Ірак та в Косово, Республіка Сербія, українські миротворці безпосередньо виконували завдання з цивільно-військового співробітництва та набули певного досвіду [ст. 1, 1].

Початком легітимації участі Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки автор вважає підписаний Україною 08 лютого 1994 р. рамковий документ «Партнерство заради миру» який встановив початок співробітництва і спільних дій держав, що підписали цей документ. Головними цілями в цьому документі було визначено сприяння відкритості у плануванні національної оборони та формуванні військового бюджету, забезпечення демократичного контролю над збройними силами, підтримання здатності та готовності брати участь у межах, дозволених конституцією, в операціях, здійснюваних під егідою ООН і/або в рамках відповідальності НБСЄ тощо [4]. Проте цьому документу передував підписаний ще 4 квітня 1949 р. Північноатлантичний договір, який зобов'язав сторони, які підписали його дотримуватись загальних обов'язків співпраці, визначених Статутом Організації Об'єднаних Націй. І лише з 26 травня 2000 р. Україною було почато застосування Угоди між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил [6]. Зазначена Угода хоч і в деякій мірі поверхнево, проте, якщо за домовленістю збройні сили однієї Сторони можуть бути направлені для проходження служби на території іншої Сторони, дає вичерпний перелік обов'язків країн-учасниць у випадках дислокації членів особового складу сухопутних, військово-морських або військово-повітряних сил однієї Договірної Сторони під час їхнього перебування на території іншої Договірної Сторони в районі дії Північноатлантичного договору у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків [п. а, ч.1, ст. 1, 6].

Важливим кроком у правовому регулюванні миротворчої діяльності стало прийняття Закону України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», який був прийнятий Верховною Радою та підписаний Президентом у квітні 1999 р. Цей Закон затвердив термінологію всіх аспектів миротворчих операцій України, визначив комплекс дій і заходів багатонаціональних військових сил [2].

Основні питання регулювання участі Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки розкриті в Інструкції з організації участі національних контингентів (персоналу) Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [3]. Підготовка, направлення (ротація, виведення) національних контингентів (персоналу) та виконання ними миротворчих завдань на території інших країн здійснюються на

підставі міжнародних договорів України у порядку і на умовах, визначених законодавством України [п.п 1.3, 3].

Відповідно до Закону України «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» міжнародні операції з підтримання миру і безпеки – міжнародні дії або заходи, спрямовані на виконання миротворчих чи гуманітарних завдань, які здійснюються за рішеннями Ради Безпеки ООН відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, ОБСЄ, інших міжнародних організацій, які несуть відповідальність у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки, згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, а так само дії і заходи багатонаціональних сил, багатонаціональних військових формувань високої готовності, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН.

На цей час міжнародна миротворча діяльність здійснюється з такими завданнями:

- запобігання виникненню міждержавних або внутрішніх збройних конфліктів;
- врегулювання або створення умов для врегулювання міждержавних, а також внутрішніх збройних конфліктів за згодою сторін конфлікту або з використанням примусових заходів за рішенням Ради Безпеки ООН;
- надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних або внутрішніх збройних конфліктів;
- забезпечення безпеки і додержання прав людини;
- надання допомоги у подоланні наслідків конфліктів;
- усунення загрози миру, порушень миру чи акту агресії;
- запобігання виникненню міждержавних або внутрішніх конфліктів.

Якщо український контингент буде справлятися з поставленими завданнями, то й як наслідок її авторитет на міжнародній арені теж буде лише рости.

У новій военній доктрині, визначеній в Указі Президента України № 390/2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» зазначається, що для запобігання конфліктам слід підвищувати авторитет та роль України на міжнародній арені, залучатися до діяльності міжнародних безпекових, політичних організацій, сприяти розвитку систем колективної безпеки, забезпечувати боєздатність Збройних Сил України, турбуватись про правове забезпечення міжнародних гарантій, наданих нашій країні у зв'язку з її відмовою від ядерної зброї. Вказано на наміри завершити договірно-правове оформлення державного кордону, зміцнювати позитивний імідж України шляхом роз'яснення воєнної політики країни, участі у міжнародних операціях з урегулювання криз, дотримання міжнародних зобов'язань щодо контролю над озброєннями. Вказано на основні фактори під впливом яких розвивається воєнно-політична обстановка в Україні та світі.

Внутрішніми умовами, які суттєво обмежують спроможності України щодо вирішення проблемних питань, реагування на негативні явища та можуть спровокувати недружні дії інших держав, є:

- розбалансованість і незавершеність системних реформ, у тому числі у сфері безпеки і оборони;
- складне економічне становище, високий рівень бідності населення, безробіття;
- корупція, високий рівень злочинності, у тому числі організованої;
- зниження обороноздатності держави, боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань [ст. 8, 9].

Рішення про направлення національного контингенту чи національного персоналу для участі України у міжнародній операції з підтримання миру і безпеки, а також з питань надання матеріально-технічних ресурсів та послуг приймає Президент України з одночасним поданням до Верховної Ради України законопроекту про схвалення рішення в частині щодо направлення національного контингенту. Рішення про надання Україною матеріально-технічних ресурсів і послуг для використання в міжнародній операції з підтримання миру і безпеки приймає Кабінет Міністрів України відповідно до рішення Президента України щодо участі України в міжнародній операції з підтримання миру і безпеки [ст. 4, 2].

Визначення потреби в озброєнні, військовій техніці, боєприпасах, фінансовому ресурсі, інших матеріальних засобах, необхідних для підготовки та виконання завдань національних контингентів, взяття участі у здійсненні контролю за якістю та прийомом робіт, проведених ремонтними підприємствами Міністерства оборони України з ремонту (відновлення) авіаційної техніки (кораблів та суден), безпосереднє здійснення підготовки національних контингентів, у встановлені строки опрацювання обґрунтованих належним чином фінансово-економічних розрахунків, здійснення фінансового планування, використання та звітування за отримані бюджетні асигнування на організацію підготовки національних контингентів у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки покладається на командування видів Збройних Сил України [ст. 4, 9]. Що стосується безпосередньої участі військових підрозділів, то частково їхні основні завдання визначаються Концепцією цивільно-військового співробітництва під час участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях:

- збір інформації про стан справ у політичній, соціально-економічній сферах, розвиток міжконфесійних та міжетнічних відносин, стан інфраструктури, потреби місцевого населення, міграції (переміщення) населення, присутність і діяльність міжнародних урядових та неурядових організацій, а також релігійних та інших організацій і агенцій, засобів масової інформації в зонах відповідальності українських миротворчих контингентів;
- надання допомоги з відновлення миру та безпеки цивільному населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних або внутрішніх конфліктів;
- відновлення об'єктів цивільної інфраструктури;
- підготовка відповідних кваліфікованих кадрів;
- надання медичної допомоги в зоні відповідальності українського миротворчого контингенту;

– розгортання центрів цивільно-військового співробітництва при місцевих органах влади [ст. 4, 1].

Визначення правового статусу Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки неможливо розглядати не зачіпаючи норм міжнародного гуманітарного права. Наша держава бере участь у більшості джерел міжнародного гуманітарного права. Нашою Державою було підписано чотири Женевські конвенції 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни, а саме: про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях (Перша Конвенція); про покращення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли корабельну аварію, з складу збройних сил на морі (Друга Конвенція); про поводження з військовополоненими (Третя Конвенція); про захист цивільного населення під час війни (Четверта Конвенція). Зазначені Женевські конвенції отримали розвиток у двох Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р.: у Додатковому протоколі I, що стосується захисту жертв міжнародних військових конфліктів; у Додатковому протоколі II, що стосується захисту жертв не міжнародних конфліктів., Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. та Факультативного протоколу до неї тощо. Заходи по імплементації вказаних договорів в Україні покладаються на створену постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 р. №1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права» комісію, яка є постійно діючим координаційним органом, утвореним Кабінетом Міністрів України з метою забезпечення реалізації міжнародно-правових зобов'язань України та відповідно покладених на неї завдань: організовує підготовку проектів нормативно-правових актів з питань імплементації в Україні гуманітарного права, проведення наукових досліджень та експертних оцінок, утворює з цієї метою підкомісії, робочі групи; розглядає проекти нормативно-правових актів з питань імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права, подає Кабінетові Міністрів України відповідні пропозиції з цих питань; бере участь у розробленні та реалізації заходів, спрямованих на забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань України, що впливають з Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів з питань гуманітарного права, готує в установленому порядку пропозиції щодо укладення міжнародних договорів з цього питання; заслуховує на своїх засіданнях інформацію керівників міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права; подає в установленому порядку пропозиції щодо скасування прийнятих органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, установами й організаціями рішень, які суперечать нормам міжнародного гуманітарного права; бере в установленому порядку участь у заходах, що проводяться міжнародними організаціями, зокрема у семінарах, конференціях, нарадах тощо з питань імплементації міжнародного гуманітарного права; здійснює контроль за виконанням прийнятих рішень [ст. 10, 4].

Імплементація міжнародних договорів є надзвичайно важливою, навіть у ст. 19 зазначається що чинні міжнародні договори України, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [11].

Враховуючи значимість миротворчої діяльності у забезпеченні міжнародного миру та створенні сприятливих зовнішніх умов для розвитку і безпеки нашої держави, Україна має й надалі залишатися активним її учасником. При цьому основну увагу слід приділити розширенню участі України у міжнародних миротворчих операціях як одній із найбільш результативних форм міжнародної миротворчої діяльності. Вітчизняні дослідники у своїх працях неодноразово наголошували на тому, що досягнення найбільш значущих результатів у міжнародному військовому співробітництві можливе лише за умови виваженого, чіткого та послідовного впровадження системи відповідних заходів. А отже, необхідними є розробка методологічної та методичної основи досліджень системи міжнародного військового співробітництва та обґрунтованість комплексу державних заходів щодо реалізації ефективного регулювання діяльності українських миротворчих контингентів [12].

Слід окремо визначити, що єдиним узагальнюючим документом норм чинного міжнародного гуманітарного права в Україні є Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України [13].

Висновок. Участь Збройних Сил у миротворчих операціях є тим інструментарієм у руках політиків, який вони використовують для досягнення впливовості на міжнародній арені. Тому дуже важливо, щоб кожна держава, враховуючи національні стандарти і правила, розробила власні заходи щодо процесу прийняття рішень та планування й мала можливості для проведення таких операцій. На сьогоднішній день участь миротворчих контингентів в Україні лише розширюється, а отже наша держава намагається та виконує взяті на себе відповідно до міжнародних договорів зобов'язання. Процес формування комплексної системи правового регулювання участі України у миротворчих операціях ще триває, оскільки постійно змінюється і характер діяльності міжнародних операцій, а отже й необхідне постійне вдосконалення чинного законодавства у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки.

Однією з головних проблем є сильна розгалуженість та розкиданість норм, пов'язаних з досліджуваною проблематикою та відсутність одного нормативно-правового акту, який би узагальнював ці норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Концепції цивільно-військового співробітництва під час участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях: Наказ Міністра оборони України від 20.01.2009 № 15.

2. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: Закон України від 23.04.1999 р. № 613-XIV // Відомості Верховної Ради, 1999. – № 22–23. – Ст. 202.

3. Про затвердження Інструкції з організації участі національних контингентів (персоналу) Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE20438.html 1/41

4. Партнерство заради миру: Рамковий документ від 08 лютого 1994 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU94354.html

5. Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU49012.html

6. Угода між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил ратифікована 02 березня 2000 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_042.

7. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: Закон України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/613-14/conv>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/390/2012>.

9. Про затвердження Інструкції з організації участі національних контингентів (персоналу) Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: Наказ Міністра оборони України від 28.12.11 №840 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0125-12>

10. Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 р. №1157.

11. Про міжнародні договори України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. - ст.540.

12. Про направлення миротворчого контингенту і миротворчого персоналу для участі України в Місії Організації Об'єднаних Націй в Демократичній Республіці Конго та миротворчого контингенту для участі України в Тимчасових силах Організації Об'єднаних Націй у Лівані: Указ Президента України від 20.06.2000 № 806/2000 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr-army.narod.ru/Operation.html>

13. Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 11 вересня 2004 № 400.

Кіреєв С.Л. Правове регулювання участі Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки

У статті досліджуються проблемні аспекти правового статусу Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки. Було проаналізовано основну нормативно-правову базу якою регламентується участь України в міжнародній миротворчій діяльності, яка була напрацьована й визначена не тільки законодавством України, але й нормами міжнародного публічного права, а також закони,

що стосуються участі України у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях з підтримання миру та безпеки, які визначені однією з основних функцій Збройних Сил України в сучасних умовах.

Ключові слова: воєнна безпека, міжнародні миротворчі операції, миротворчість, міжнародне гуманітарне право.

Киреев С.Л. Правовое регулирование участия Вооруженных Сил Украины в международных операциях по поддержанию мира и безопасности

В статье исследуются проблемные аспекты правового статуса Вооруженных Сил Украины в международных операциях по поддержанию мира и безопасности. Была проанализирована основная нормативно-правовая база, регламентирующая участие Украины в международной миротворческой деятельности, которая была наработана и определена не только законодательством Украины, но и нормами международного публичного права, а также законами, касающиеся участия Украины в международном военном сотрудничестве и международных миротворческих операциях по поддержанию мира и безопасности, и являются одной из основных функций Вооруженных Сил Украины в современных условиях.

Ключевые слова: военная безопасность, международные миротворческие операции, миротворчество, международное гуманитарное право.

Kireiev S.L. Rights participation of the Armed Forces of Ukraine in international peacekeeping and security

The article examines the problematic aspects of the legal status of the Armed Forces of Ukraine in international peacekeeping and security. The paper analyzed the basic legal framework governing the participation of Ukraine in international peacekeeping activities, which has been tried and tested and determined not only to the legislation of Ukraine and public international law, and the laws relating to Ukraine's participation in international military cooperation and international peacekeeping operations peacekeeping and security, which are one of the main functions of the Armed Forces of Ukraine in modern conditions.

Keywords: military security, international peacekeeping, peacemaking, international humanitarian law.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2013.

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В.П. Ольховець

*слухач Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

Постановка проблеми. Сучасна політична ситуація, що склалася у світі, обумовлює необхідність перегляду засад структурного формування та розвитку Збройних Сил України. Для вирішення цих питань необхідна значна кількість бюджетних коштів та спеціального фонду. На жаль, у зв'язку з тяжкою економічною ситуацією в державі Збройним Силам України виділяється недостатня кількість коштів на їх реформування та розвиток. У зв'язку з вищезазначеним та тим, що ринкові відносини змінилися майже в усіх сферах народного господарства ми можемо спостерігати як військові формування беруть участь у, нібито не властивих, на перший погляд, для них завданнях. Особливо акцентується увага на зазначеній проблемі з розрахунку на те, що на сьогоднішній день в Україні досить гостро постало питання економічної кризи, а отже і роль держави в економіці, необхідність її впливу на господарську діяльність суб'єктів господарювання, підстави і межі допустимого державного втручання в неї набули найбільшої актуальності. Саме тому Збройні Сили України здійснюють господарську діяльність з метою одержання додаткових джерел фінансування військ (сил) для підтримання на належному рівні їх бойову та мобілізаційну готовність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на актуальність зазначеної проблеми проблематика правової регламентації господарювання у Збройних Силах України майже не досліджувалася.

Метою дослідження насамперед визначено проблематику правової регламентації господарювання у Збройних Силах України. Дослідити правове регулювання господарської діяльності та умов господарювання у Збройних Силах України, а також провести структурний аналіз нормативно-правової бази, яка на сьогоднішній день складає механізм регулювання господарських відносин у Збройних Силах України. Додатково визначити можливі шляхи вдосконалення здійснення господарської діяльності реалізуючи сукупність своїх господарських прав та обов'язків.

Основні результати дослідження. Господарську діяльність потрібно організувати так, щоб окупити всі витрати та ще й отримати певний прибуток. Тобто така діяльність повинна бути підкріплена економічними розрахунками її доцільності щодо джерел формування майна, його використання, розрахунків, визначення витрат, доходів та прибутку тощо. Економічні задачі дуже складні і не мають легких та однозначних розв'язок. В умовах ринкової економіки виживають лише ті суб'єкти господарювання, які найбільш розумно та компетентно визначають проблеми ринку, створюють та організують виробництво продукції, яка користується попитом. У цьому питанні військова частина сильно обмежена у виборі, проте серед суб'єктів господарського права

як учасників господарських правовідносин військові формування виступають не просто як учасники господарських правовідносин, а й як суб'єкти господарювання. На перший погляд складно уявити військову частину, як суб'єкт господарювання, проте саме суб'єкти господарювання складають найважливішу групу суб'єктів господарських правовідносин. Зокрема в ч. 4 ст. 13 Конституції України наголошується захист прав не лише всіх суб'єктів права власності, а й господарювання [3]. Законодавство України визначає особливим видом суб'єктів господарського права суб'єктів господарської діяльності у Збройних Силах України.

На сьогоднішній день в Україні розроблена досить розгалужена система нормативно-правової бази для реалізації господарської діяльності військовими формуваннями. Нормативне утвердження повноважень військового формування по укладанню договорів вперше було конкретизоване у Концепції економічної та господарської діяльності у Збройних Силах України в сучасних умовах, затвердженій указом Президента України, пізніше в ряді законодавчих актів. Одним із головних завдань є визначення чіткої позиції по встановленню правових підстав на основі яких військове формування володіє майном.

Закон України «Про власність», хоча і втратив чинність, проте визначав, що майно Збройних Сил України може мати статус лише державної власності, а державна власність існує на рівні з іншими формами власності [5]. Тобто діяльність військових частин як суб'єктів господарської діяльності здійснюється на основі всіх загальних правил, визначених законодавством.

Деякі автори, проте вважають, що військові частини не мають на праві власності майна, а тому спостерігається ситуація відсутності у військових організаціях такої ознаки юридичної особи як відокремленість майна [6]. Це пояснюється досить таки складною ієрархічною системою управління майном, що належить Збройним Силам України. Управління об'єктами державної власності відповідно до п. 5 ст. 116 Конституції України здійснює Кабінет Міністрів України [3] делегуючи частину своїх повноважень на, відповідно, Міністерство оборони України, яке реалізовує право власності на державне майно (майно Міністерства оборони України) через діяльність окремих військових частин. А власне суб'єкти господарювання у Збройних Силах України здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків передбачених законодавством [4].

Зокрема визначено, що господарська діяльність у Збройних Силах України – це специфічна діяльність військових частин, закладів, установ та організацій Збройних Сил України, пов'язана із забезпеченням їх повсякденної життєдіяльності і яка передбачає ведення підсобного господарства, виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг, передачу в оренду рухомого та нерухомого військового майна та здійснюється з метою одержання додаткових джерел фінансування життєдіяльності військ (сил) для підтримання на належному рівні їх бойової та мобілізаційної готовності [1]. Для всебічного забезпечення діяльності військового формування (військової час-

тини) необхідне повноцінне та правильне функціонування військового господарства як взагалом, так і окремо в кожній частині. Військове (корабельне) господарство – це сукупність сил і засобів, які входять до складу військових частин (кораблів) і з'єднань, а також передані їм у постійне чи тимчасове користування різні об'єкти матеріально-технічної бази, матеріальні засоби, призначені для забезпечення бойової підготовки і виховної роботи, військового побуту, правильної експлуатації, ремонту, зберігання озброєння, військової техніки і майна [2].

Військовим частинам, закладам, установам та організаціям Збройних Сил України надається можливість здійснювати господарську діяльність у визначеному порядку [1, 2]. Головним завданням господарської діяльності у Збройних Силах України є отримання додаткових джерел фінансування для повноцінного їх функціонування. Господарська діяльність у Збройних Силах України не повинна негативно позначатися на їх боєготовності та боєздатності. Не допускається залучення військовослужбовців до виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, не передбачених цим Законом [1].

Для розкриття визначеної проблематики окрім загального визначення господарської діяльності першочергово необхідно визначити ресурси (майно) яким користується та володіє військово формування під час здійснення такої діяльності.

З моменту надходження майна до Збройних Сил України і закріплення його за військовою частиною Збройних Сил України воно набуває статусу військового майна. Військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [7].

Більш конкретно поняття «майно», в значенні «військове майно» визначено в наказі Міністра оборони України від 16 липня 1997 р. № 300, а саме те, що до об'єктів господарського, технічного і медичного призначення належать усі види складів та сховищ з накопиченими матеріальними засобами; парки бойової, автомобільної та іншої техніки; майстерні; аеродромні, портові та інші споруди; їдальні (камбузи), кают-компанії, хлібозаводи (хлібопекарні); підсобні господарства; котельні, лазні, пральні, торговельно-побутові заклади з товарами та сировиною; казармено-житловий фонд; комунальні споруди; кімнати побутового обслуговування, кубрики і куточки побутового обслуговування на кораблях; медичні пункти та інші об'єкти з обладнанням, інвентарем і майном, а також під'їзні автомобільні та залізничні шляхи (колії); порти, причали з вантажно-розвантажувальним устаткуванням і земельні ділянки, які виділено для потреб оборони [1].

Військові частини використовують закріплене за ними військово майно лише за його цільовим та функціональним призначенням. Облік, інвентаризація, зберігання, списання, використання та передача військового майна здій-

снюються у спеціальному порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України [7].

З визначення понять господарської діяльності, майна у Збройних Силах України та отримання коштів як цілі господарської діяльності випливає, що основою такої діяльності є договірна діяльність. Конкретний перелік господарської діяльності, здійснення якої дозволяється суб'єктам господарської діяльності визначається Кабінетом Міністрів України. Військові частини, заклади, установи та організації Збройних Сил України, які утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, ведуть відокремлене господарство, мають кошторис надходжень та видатків, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням можуть бути суб'єктами господарської діяльності [1].

За рішенням Міністерства оборони господарська діяльність військової частини може бути припинена. У цьому випадку частина виключається з реєстру, про що у п'ятиденний термін повідомляється письмово податковий орган та орган Державного казначейства за місцезнаходженням військової частини. Держава застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- 1) державне замовлення, державний контракт;
- 2) ліцензування, патентування і квотування;
- 3) сертифікація та стандартизація;
- 4) застосування лімітів та нормативів;
- 5) регулювання цін і тарифів;
- 6) надання інвестицій, податкових та інших пільг;
- 7) надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [10].

Відповідно, ліцензією на здійснення господарської діяльності є документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання – ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.

Здійснення господарської діяльності, яка відповідно до закону підлягає ліцензуванню, здійснюється військовими частинами після одержання у встановленому порядку ліцензії без справляння плати за видачу такої ліцензії [8]. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» визначає, що суб'єктом господарювання є зареєстрована в установленому законодавством порядку юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, яка провадить господарську діяльність, крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також фізична особа – підприємець, а також інвестор, у тому числі іноземний, що є стороною угоди про розподіл продукції відповідно до Закону України «Про угоди про розподіл продукції», його підрядник, субпідрядник, постачальник та інший контрагент, що виконує роботи, передбачені угодою про розподіл продукції, на основі договорів [12, ст. 1]. Тобто військові формування потрапляють під дію визначеної норми не зважаючи на складну структуру підпорядко-

ваності в Збройних Силах України, недосконале правове врегулювання зазначеного питання тощо.

Відповідно, результатом господарської діяльності є надходження коштів до бюджету України. Кошти, одержані від здійснення військовими частинами господарської діяльності, зараховуються до Державного бюджету України та використовуються виключно на національну оборону відповідно до кошторису Міністерства оборони України [1].

Кошти від результатів господарської діяльності військових частин зараховуються до спеціального фонду та обліковуються відповідно до Положення про порядок обліку та використання коштів спеціального фонду в Міністерстві оборони України затвердженого наказом Міністра оборони України від 16 червня 2006 р. № 356. Перелік видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється бюджетним установам Міністерства оборони України затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2000 р. №1171. Реєстрація бюджетних установ як суб'єктів господарської діяльності у Збройних Силах України здійснюється у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 3 травня 2000 р. №749 «Про затвердження Порядку реєстрації військових частин як суб'єктів господарської діяльності у Збройних Силах України» та Наказом міністра оборони України від 30 жовтня 2000 р. №425 «Про затвердження Положення про порядок ведення реєстру військових частин як суб'єктів господарської діяльності». Реєстрації підлягають бюджетні установи, які здійснюють господарську діяльність з метою одержання додаткових джерел фінансування [9]. Значний відсоток коштів спеціального фонду Міністерства оборони складають доходи від укладення договорів про передачу в оренду рухомого та нерухомого майна Збройних Сил України. Майно, яке належить Збройним Силам України може передаватися в оренду фізичним та юридичним особам без шкоди бойовій та мобілізаційній готовності військової частини. Забороняється надання в оренду озброєння, боеприпасів, бойової та спеціальної техніки.

Передача військового майна в оренду юридичним і фізичним особам здійснюється виключно на конкурсній основі з урахуванням необхідності підтримання на належному рівні бойової та мобілізаційної готовності. Умови та порядок проведення конкурсів визначаються Фондом державного майна України за погодженням з Міністерством оборони України. Оцінка вартості майна, що підлягає передачі в оренду, проводиться комісіями, до складу яких входять фахівці (уповноважені особи) Міністерства оборони України або іншого органу військового управління та Фонду державного майна України чи його регіонального відділення (представництва).

Порядок передачі в оренду майна, яке належить Збройним Силам України фізичним та юридичним особам регулюється Порядком надання дозволу військовим частинам Збройних Сил на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2000 р. №778. Дозвіл військовим частинам на передачу військового майна в оренду надається:

– щодо рухомого військового майна – Міністерством оборони або повноваженими ним органами військового управління;

– щодо нерухомого військового майна – Міноборони або уповноваженими ним органами військового управління за погодженням відповідно з Фондом державного майна чи його регіональними відділеннями (представництвами).

Дозволи на передачу рухомого військового майна в оренду оформлюються відповідними наказами Міністра оборони або керівників уповноважених ним органів військового управління і надсилаються частинам разом з висновками стосовно укладених договорів оренди, які є обов'язковими для урахування ними під час підписання ними зазначених договорів.

Оцінка вартості рухомого військового майна проводиться відповідно до Методики визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 1998 р. № 759, а вартості нерухомого військового майна – відповідно до Методики оцінки вартості об'єктів оренди, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1995 р. № 629. Оцінка вартості військового майна проводиться комісіями, до складу яких входять фахівці (уповноважені особи) Міністерства оборони або уповноважених ним органів військового управління та Фонду державного майна чи його регіональних відділень (представництв). Акти оцінки вартості майна, що передається в оренду, погоджуються з Фондом державного майна чи його регіональними відділеннями (представництвами) і затверджуються Міноборони. Оцінка вартості майна передуює проведенню конкурсів на право укладення договорів оренди військового майна [11].

За невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань, а також за шкоду і збитки, заподіяні довкіллю, правам та інтересам фізичних і юридичних осіб та державі, військова частина як суб'єкт господарської діяльності несе відповідальність, передбачену законом та договором.

Військова частина як суб'єкт господарської діяльності за своїми зобов'язаннями відповідає коштам, що надходять на її рахунок по відповідних статтях кошторису (крім захищених статей), а в разі їхньої недостатності відповідальність за зобов'язаннями військової частини несе Міністерство оборони України.

Виходячи з досліджених нормативно-правових актів, що регулюють господарську діяльність в Збройних Силах України можна визначити такі ознаки суб'єкта господарювання в Збройних Силах України:

1) мають організаційну єдність та самостійно беруть участь у господарському обороті як учасники господарських правовідносин;

2) безпосередньо здійснюють господарську діяльність, яка спрямована на задоволення певних потреб, що має цінову визначеність;

3) наділені господарською компетенцією (сукупністю господарських прав та обов'язків), яку реалізують при здійсненні господарської діяльності (мають та здійснюють господарські права та обов'язки, відповідають за їх

належне виконання і мають юридичну можливість захищати свої права та законні інтереси від можливих порушень);

4) наявність відокремленої майнової основи господарювання, необхідної для здійснення господарської діяльності;

5) факт легітимності суб'єкта господарювання, державного підтвердження законності його права на здійснення господарської діяльності;

6) самостійна відповідальність за власні дії у сфері господарського обороту, що суб'єкти господарювання повинні здійснювати в межах правового господарського порядку [4].

Висновки. У вищезазначеному автором була здійснена спроба дослідити теоретико-правовий аспект господарської діяльності в Збройних Силах України. Встановлено, що на сьогоднішній день господарська діяльність у Збройних Силах України регулюється не лише чинним законодавством України, а й великою кількістю відомчими підзаконними актами, які у своїй більшості або копіюють, або суперечать один одному. В багатьох випадках розкриті не всі проблемні питання механізму здійснення господарської компетенції у Збройних Силах України. Слід окремо акцентувати увагу на тому, що значним гальмом у здійсненні такого типу діяльності є відсутність заохочення військових формувань, які займаються господарською діяльністю, яке виражається у тому, що всі кошти зараховуються до спецфонду незалежно від об'єму коштів, які були зароблені в результаті здійснення господарської діяльності. Проблемою також є відсутність певного єдиного законодавчого акту, який би узагальнював основні принципи та механізм діяльності військового формування як учасника господарських правовідносин. Досить скромно законодавець визначає об'єм та механізм цивільно-правової відповідальності за результатами діяльності суб'єкта господарювання. Тобто актуальність проблематики господарської діяльності в Збройних Силах України постає досить гостро хоча і сьогодні майже не досліджується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України від 21 вересня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – ст. 408.

2. Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України: Наказ Міністра оборони України від 16 липня 1997 року № 300 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG2419.html

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Офіційне видання Верховної Ради України. – К. : Парламентське видавництво. – 1996. – Ст. 8.

4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року №436-IV. – Суми: ТОВ «ВВП НОТІС». – 2013.

5. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст.249.

6. *Кондик П.* Проблеми правового регулювання економічної та господарської діяльності Збройних Сил України // Народна армія. – 1999.

7. Про правовий режим майна в Збройних Силах України: Закон України від 21 вересня 1999 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1075-14>.

8. Правова робота в Збройних Силах України: Навчальний посібник / За ред. В.І. Кириленка. – К., 2010. – Ст. 92.

9. Положення про порядок обліку та використання коштів спеціального фонду в Міністерстві оборони України затвердженого наказом Міністра оборони України від 16 червня 2006 року № 356.

10. Шваб Л.І. Основи підприємництва. – К. : Каравела. – 2007. – С. 14.

11. Порядок надання дозволу військовим частинам Збройних Сил на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2000 року №778 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/778-2000-%D0%BF/conv>.

12. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 року №1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №36. – Ст. 299.

Ольховець В.П. Господарська діяльність у Збройних Силах України: теоретико-правовий аспект

У статті досліджується законодавчий механізм реалізації господарської компетенції суб'єктами господарської діяльності Збройних Сил України. Висвітлюється загальна проблематика регулювання зазначеного питання.

Ключові слова: господарська діяльність, договір, майно, господарські права та обов'язки.

Ольховец В.П. Хозяйственная деятельность в Вооруженных Силах Украины: теоретико-правовой аспект

В статье исследуется законодательный механизм реализации хозяйственной компетенции субъектами хозяйственной деятельности Вооруженных Сил Украины. Освещается общая проблематика регулирования указанного вопроса.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, договор, имущество, хозяйственные права и обязанности.

Olhovets V.P. Economic activity in the Armed Forces of Ukraine: theoretical and legal aspects

The article examines the legislative mechanism to implement business competence business entities of the Armed Forces of Ukraine. Highlights common problems regulating this issue.

Keywords: economic activity, contract, property, economic rights and obligations.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2013.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ, ТА ЇХ ПЕРСПЕКТИВИ

О.П. Ольховець

*слухач Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної держави та її закріплення на міжнародній арені тісно пов'язане насамперед із забезпеченням, власне, національної безпеки. Одним із основних суб'єктів забезпечення національної безпеки є Воєнна організація держави (ВОД). Сучасні проблеми безпеки вимагають принципово нових науково обґрунтованих підходів до процесів забезпечення воєнної безпеки України, трансформації й розвитку Воєнної організації держави і сектора безпеки в цілому, пошуку більш ефективних шляхів та механізмів захисту національних інтересів держави від реальних та потенційних загроз воєнного характеру. Відтак, Україна повинна сформувати правове поле, достатнє для створення і розвитку відповідних структур. Динамічні зміни в країні та світі змушують постійно вдосконалювати правове поле, приводити його у відповідність до реалій поточного моменту, а як наслідок, постійна робота по зазначеному питанню не втрачає актуальності. Особливої уваги заслуговує проблема законодавчого оформлення воєнної політики і Воєнної організації держави. Науковому аналізу цих проблем, пошуку обґрунтованих шляхів їх розв'язання і присвячується ця стаття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджувана тема, виходячи з її актуальності є досить популярною серед багатьох вчених-правознавців, політологів та військових. Зокрема: В. Котюк, В. Кохно, В. Горбатенко, І. Князев, В. Ліпкан, Л. Поляков, П. Процик, Г. Ситник, В. Смолянчук, В. Шамрай, О. Затинайко, М. Карпенко, В. Картавцев, С.Ківалов, Б. Кормич, Д. Куц, Е. Лисицин, С. Нечхаєв, Ю. Оборотов, В. Г. Радецький, І. Руснак у своїх працях так чи інакше досліджували вказану тему.

Метою статті є дослідження сучасного стану нормативно-правової бази, що стосується Воєнної організації нашої держави, виявлення проблематики та визначення пропозицій з даної теми.

Основні результати дослідження. На початковому етапі формування політики воєнної безпеки було прийнято низку важливих нормативних актів. Так, Постановою Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. «Про військові формування на Україні» всі військові формування, що дислокувалися на території республіки, було підпорядковано Верховній Раді України. 11 жовтня того ж року приймається Постанова Верховної Ради України «Про створення Ради оборони України», а 6 грудня – Закон України «Про оборону України». Окремі закони (листопад – грудень 1991 р.) були спрямовувані на визначення режиму кордонів України, порядок їх охорони й перетину. У 1991–1993 рр. відповідними законами було оформлено діяльність силових структур держави: Служби безпеки України (20 вересня 1991 р.), Національної гвардії України (4 листопада 1991 р.), Прикордонних військ України (4 листопада 1991 р.), Збройних

Сил України (6 грудня 1991 р.), Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України (26 березня 1992 р.) та Цивільної оборони України (3 лютого 1993 р.) [1].

Щодо, власне, визначення поняття «воєнна організація держави», то чітко визначено, що це охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до Конституції і законів України, діяльність яких перебуває під демократичним контролем суспільства і відповідно до Конституції та законів України безпосередньо спрямована на вирішення завдань захисту інтересів держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [2, ч. 2 ст. 1]. Статтею 2 Закону України «Про оборону України» визначено, що «оборона держави базується на готовності та здатності органів державної влади, всіх ланок воєнної організації України, органів місцевого самоврядування, Цивільної оборони України, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони» [3, ч. 1 ст. 2]. Тобто, як бачимо, в зазначеному Законі поняття «воєнна організація держави» ототожнюється з поняттям «воєнна організація України», а отже можна зробити висновок, що законодавець не відокремлює вказані терміни, а надає їм однакового значення. В Законі України «Про Основи національної безпеки України» говориться, що «Воєнна організація держави - сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз» [4, ст. 1]. Позитивним тут є те, що законом Воєнна організація держави вперше визначається як «охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади» та «військових формувань» [2, ст. 1], що не в повній мірі реалізовано на практиці. Так, з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про оборону України» випливає, що нині таку керівну інтегральну функцію фактично покладено на «Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України».

На сучасному етапі розвитку Україна створює основи своєї національної безпеки і оборони, виходячи з особистих національних інтересів. Конституція України в ст. 17 відносить до самих важливих завдань держави забезпечення національної безпеки і оборони [5]. Саме тому Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає основні положення державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах її життєдіяльності [4].

Проаналізувавши загальні принципи забезпечення національної безпеки України, можна сформулювати принципи, які мають бути в основі системи забезпечення воєнної організації України. До них слід віднести: верховенство права; пріоритетність договірних (мирних) засобів у розв'язанні міждержавних конфліктів поряд із достатністю національної оборони; адекватність заходів протидії реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повнова-

жень та узгодженість дій органів усіх гілок державної влади та відкритість для демократичного цивільного контролю.

Зокрема, концептуальна основа відвернення та припинення воєн і воєнних конфліктів для України закладена в затверджених Законом України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики». До нього входять найважливіші положення: безумовне додержання Конституції України, забезпечення в Україні прав і свобод людини і громадянина та гарантування прав і свобод, проголошених Конституцією України, на загально визначених принципах і нормах міжнародного права, забезпечення соціальної спрямованості економіки України та сталого соціально-економічного розвитку України, зміцнення демократичних засад суспільного і державного життя, забезпечення верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного й авторитетного члена світового співтовариства [6, ст. 1]. Тобто, з вищезазначеного випливає, що в основі органів Воєнної організації повинні бути покладені зазначені принципи та положення, Україна засуджує війну як зброя для національної політики, стоїть на позиціях незастосування сили та загрози силою, намагається розв'язувати міжнародні суперечки та конфлікти лише політичними, дипломатичними й економічними методами.

До основних елементів Воєнної організації України належать: Верховна Рада, Президент, Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів, Міністерство оборони, Генеральний Штаб Збройних Сил України, інші військові формування, правоохоронні органи, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, окремі громадяни. Тобто Військова організація держави – це єдиний організм, який структурно складається з двох підсистем (компонентів): органів державної влади (управлінсько-регламентуючий компонент) і військових формувань (силовий компонент). Базова складова воєнної безпеки – Збройні Сили України. Крім них силовий компонент системи включає Державну прикордонну службу, Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ, військові підрозділи Управління державної охорони, Служби безпеки України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій інші державні військові формування [7]. Функції зазначених вище органів частково визначені у ст. 9 Закону України «Про основи національної безпеки України». Тут визначено, що «Воєнна організація держави забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості кордонів; протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру». Слід відзначити окремо, що з вказаного вище випливає, що завдання у Законі України «Про Основи національної безпеки України» та у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» для воєнної організації визначені хоча й схожі, проте різні.

Так, 28 червня 1996 р. Верховна Рада прийняла Конституцію України, яка затвердила статус нашої держави як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової. Основний Закон містив положення, які регламентували реалізацію політики захисту національних інтересів у воєнній сфері:

– захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу;

– оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України;

– забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом;

– зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства та загальновізнятими принципами і нормами міжнародного права [5, ст. 17-18].

16 січня 1997 р. Постановою Верховної Ради України було схвалено Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України. В цьому документі вперше було чітко визначено національні інтереси України, загрози її національній безпеці та основні напрями державної політики національної безпеки.

Концепцією, вперше було законодавчо оформлено систему забезпечення національної безпеки. Важливо, що в ній визначалися суб'єкти системи забезпечення національної безпеки та їх повноваження. Це, зокрема: Збройні Сили України, Службу безпеки України, Національну гвардію України, внутрішні війська, органи і підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Прикордонні війська України, військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, інші військові формування, створені відповідно до Конституції країни. Воєнна організація держави, за своїм функціональним призначенням, забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості її кордонів; протидіє зовнішнім і внутрішнім загрозам воєнного характеру; бореться з організованою злочинністю; забезпечує захист населення у випадку катастроф, стихійних лих, небезпечних соціальних конфліктів, епідемій тощо [8].

За результатами аналізу змін у воєнно-політичній обстановці та з огляду на демократичні перетворення в українському суспільстві, 15 липня 2004 р. було ухвалено нову редакцію Воєнної доктрини України [9], яка хоч і прямо не визначала, що має безпосередній вплив на Воєнну організацію держави, проте визначає напрям для всіх органів воєнної організації. Було затверджено оновлені принципи та цільові настанови щодо забезпечення воєнної безпеки України, у тому числі й завдання Збройних Сил та інших військових формувань.

Важливою особливістю нової редакції Воєнної доктрини є її спрямованість на запобігання воєнним конфліктам. В основу політики воєнної безпеки покладено насамперед концепції воєнно-політичного партнерства та стримування можливої агресії. Стратегічною метою зовнішньої політики України, визначеною в документі, є інтеграція до європейських і трансатлантичних структур безпеки [9, розд. 3].

Для визначення зовнішньополітичних орієнтирів державної політики надзвичайно важливим є положення Воєнної доктрини, згідно з яким Україна, користуючись невід'ємним правом кожної держави на індивідуальну та колективну оборону, в разі збройної агресії не виключає можливості отримання військової допомоги від інших держав та передбачає підготовку держави до збройного захисту національних інтересів.

Органи воєнної організації України першочерговим завданням мають забезпечення національної безпеки та оборони нашої держави. Безпосереднє керівництво ними здійснює Рада національної безпеки і оборони України, яка відповідно до Конституції України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України з чітко визначеною компетенцією та обов'язками у сфері національної оборони [10].

Визначним етапом стало прийняття рекомендацій Парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» 5 липня 2012 р. Зокрема цим актом визначено основні проблемні питання, основними з яких визначають недосконалість законодавчої бази, несформованість ефективної системи розв'язання проблем оборони і безпеки, недостатні обсяги бюджетного фінансування потреб оборони, неефективне використання ресурсів, що виділяються для підтримання на належному рівні бойової готовності і боєздатності Збройних Сил України, невиконання та неякісна чи несвоєчасна реалізація вимог чинного законодавства, недоліки кадрової політики тощо. Визначені рекомендації Президенту України, Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, Кабінету Міністрів України та Рахунковій палаті.

В українському законодавстві існує цілий ряд колізій, які породжують плутанину при визначенні, функцій, завдань та повноважень структурних ланок воєнної організації держави. Сучасні проблеми безпеки та виклики вимагають принципово нових науково обґрунтованих підходів до формування Воєнної організації держави і сектору безпеки в цілому, пошуку ефективніших шляхів та механізмів захисту національних інтересів від реальних та потенційних загроз воєнного характеру.

Висновок. З дослідженого випливає, що законодавство сфери воєнної безпеки, структура та модель Воєнної організації держави потребують суттєвого вдосконалення, наближення до сучасних потреб України і європейських стандартів, належної підготовки та прийняття, відповідних концепцій, стратегій і програм, якими мають бути визначені цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці чи ситуаціях у разі загрози національним інтересам України воєнної небезпеки. Проте все це, навіть при досконалії нормативно-правовій базі не буде мати значення без достатнього фінансового забезпечення, що слід виділити окремо з ряду проблемних питань у досліджуваній темі, оскільки саме рівень фінансування напряму визначає чи буде той чи інший нормативний акт «живим» чи лише буде визначений на папері.

Також, незважаючи на те, що на сьогодні в Україні структурно сформовано Воєнну організацію держави, яка включає Збройні Сили України,

Внутрішні війська МВС України, Державну прикордонну службу України, військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій, Службу безпеки України та інші військові формування, утворені відповідно до законодавства України, проте сучасні зміни в геополітичному просторі вимагають постійного вдосконалення системи забезпечення безпеки національних інтересів України, що викликає необхідність функціональних та структурних коректив як Воєнної організації держави в цілому, так і її окремих компонентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. – К. : Азимут-Україна. – 2003. – 1008 с.
2. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.
3. Про оборону України: Закон України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
4. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Офіційне видання Верховної Ради України. – К. : Парламентське видавництво. – 1996.
6. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
7. Воєнна організація України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнна_організація_України
8. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>.
9. Про воєнну доктрину України: Указ Президента України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>
10. Про Рекомендації Парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України»: Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 25. – Ст. 263.

Ольховець О.П. Правові засади розвитку воєнної організації держави, та перспективи розвитку

У статті досліджуються проблемні аспекти правового статусу органів Воєнної організації України та здійснюється загальний аналіз нормативно-правової бази, що стосується Воєнної організації держави.

Ключові слова: воєнна організація держави, національна оборона, оборона, воєнна організація України.

Ольховец А.П. Правовые основы развития военной организации государства, и перспективы развития

В статье исследуются проблемные аспекты правового статуса органов Военной организации Украины и осуществляется общий анализ нормативно-правовой базы, касающейся военной организации государства.

Ключевые слова: военная организация государства, национальная оборона, оборона, военная организация Украины.

Olhovets O.P. Legal basis of the military organization of the state and prospects

The article examines the problematic aspects of the legal status of military organization and Ukraine carried out a general analysis of the legal framework relating to the military organization of the state.

Keywords: military organization of the state, national defense, defense, military organization of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2013.

АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ СПРИЯННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ З МЕТОЮ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА МОТИВАЦІЇ ДО ПОДАЛЬШОГО ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ

О.М. Хлонь

*кандидат психологічних наук,
психолог відділення психологічного забезпечення
відділу кадрового забезпечення
Національної академії внутрішніх справ України*

Постановка проблеми. Виховна робота у сфері сприяння професійній адаптації – важливий процес становлення особистості успішного правоохоронця. Відмічаючи основні проблеми, які виникають після вступу молодих людей до ВНЗ системи МВС варто відмітити, що подальший професійний розвиток, мотивація до успішної діяльності у сфері правоохоронних органів напряму пов'язана із адаптаційним процесом. У осіб, що планують присвятити своє життя захисту прав та інтересів громадян формується певне відношення до служби, в цілому, і до професії правоохоронця, зокрема, особливо яскраво цей процес проявляється на початку служби.

В цьому випадку важливим є успішне проходження адаптаційного процесу. І саме тут якнайкраще проявляється професіоналізм осіб, що здійснюють виховання молоді. До відповідного переліку можна віднести начальників курсів та курсових офіцерів, кураторів груп, представників відділів виховної роботи та психологів. Кожен офіцер повинен впливати на той чи інший аспект життя курсанта, крім того знати особливості кожного курсанта, розуміти його та знайти до нього індивідуальний підхід.

Не можливо уявити собі професійну роботу педагога без постійного самовдосконалення та роботи над собою. Саме тому важливо зберігати тенденцію ознайомлення особового складу офіцерів, що безпосередньо спілкуються з першим курсом. З цією метою варто продовжувати вивчення тематики підвищення якості виховного процесу та вживати заходи щодо вдосконалення процесу сприяння адаптації курсантів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами вивчення впливу адаптації на особистість курсанта займався багато вчених серед яких можна відмітити Н.М. Перепечину, В.В. Конопльова, К.Л. Потопу та інших. Сучасні дослідження у цій сфері визначають основні напрями вирішення

даної проблеми, однак дана тема тим не менше потребує ґрунтовних досліджень та аналізу.

Метою дослідження є визначення характеристик професійної адаптації курсантів та основних положень удосконалення виховної роботи у сфері сприяння відповідній адаптації з метою професійного становлення та мотивації курсантів вищих навчальних закладів системи МВС до подальшого проходження служби.

Основні результати дослідження. Визначаючи основні сентенції відповідної тематики варто вказати, що визначення процесу адаптації здійснювалося у різних ракурсах. Аналізуючи психологічну адаптацію як об'єкт дослідження науковців та наукових шкіл, можна побачити, що вивчення цього процесу займає важливе місце в сучасних психологічних дослідженнях, але термін "адаптація" немає однозначного визначення, представники окремих психологічних шкіл пропонують різнопланові визначення психологічної адаптації, вивчення цих теорій допоможе сформулювати власне визначення психологічної адаптації у контексті нашого дослідження.

Представники біхевіоризму зазначають, що стан адаптації можна описати лише в загальних теоретичних поняттях, оскільки на практиці можна досягнути лише стан відносної адаптації. Цікавим у дослідженнях біхевіористів є те, що вони зазначають адаптивний характер модифікації поведінки через процес навчання. А термін "соціальна адаптація" вживається з метою зазначення процесу, за допомогою якого індивід або група досягають стану соціальної рівноваги, тобто відсутності переживання конфліктних відносин із середовищем [1, с. 48]. У свою чергу, психоаналітики, до думки яких приєднуємося і ми, добре адаптованою вважають ту людину, в якій продуктивність, здатність насолоджуватись життям та психічна рівновага не порушені. У процесі адаптації активно розвивається як особистість, так і середовище, у результаті чого між ними встановлюються відносини адаптованості. Г. Гартманн та інші психоаналітики зазначають відмінність між адаптацією як процесом та адаптованістю як результатом цього процесу [1, с. 18].

Роблячи акцент на процесі адаптації саме у сфері діяльності вищих навчальних закладів системи МВС варто зауважити, що процес перетворення вчорашнього абітурієнта в курсанта починається з перших днів перебування у вищому навчальному закладі. Абітурієнт потрапляє в незвичне для себе оточення, виникає потреба адаптації до нових умов навчання та несення служби, формуються адаптивні стратегії поведінки, які закладають основу адаптивності особистості курсанта.

Адаптація курсантів у вищих навчальних закладах – складний багатоплановий психолого-педагогічний процес цілісної соціальної адаптації особистості, що включає в себе низку окремих взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою компонентів. Аналіз особливостей адаптаційного процесу курсантів дав змогу виділити специфічні особливості його тривання у вищих навчальних закладах МВС України. В основі цього лежать властиві лише органам внутрішніх справ умови життєдіяльності: регламентація життя і побуту; обмеження в засобах реалізації актуальних потреб; особливі принципи організації

міжособистісних і внутрішньо групових взаємовідносин; несення служби в добових нарядах; поєднання навчальної діяльності з несенням служби; необхідність дотримуватись субординації у спілкуванні; відрив від звичного мікросоціального оточення; навчальний процес курсантів строго регламентований; підготовка до занять проходить лише у спеціально відведені години; необхідність постійно дотримуватись розпорядку дня та режиму в навчальному закладі. Систематично відбувається відрив від навчальної діяльності курсантів за об'єктивними причинами (наряди, служба), при цьому відновлювати прогалини в навчанні курсант має самостійно; чинники поза навчальної діяльності: прибирання території, посилена фізична підготовка та ін. З перших днів навчання курсант включається у складний процес навчально-службової діяльності та поряд із цим він має пристосовуватись до специфічних умов професійних взаємовідносин з офіцерами-наставниками та однокурсниками. Важливо зазначити ще й проблему соціально-побутових чинників: на відміну від студентів курсанти потрапляють у нові побутові умови проживання в казармі, харчування у столовій, життя за розпорядком дня, регламентація всього часу [1, с. 25].

Основний зміст адаптації курсантів виявляється згідно її різновидів у різний час – побутової, дидактичної, службово-функціональної та громадської. Наприкінці першого півріччя навчання відбувається завершення побутової адаптації. Найбільші складності для курсантів виникають в період досягнення рівня часткової дидактичної адаптації (організація самостійної роботи, вивчення першоджерел, конспектування, сприймання навчальної інформації, навчальні вимоги, пізнавальна активність). Інтенсивно дидактична адаптація розгортається протягом перших 2-х місяців навчання, досягає рівня часткової адаптованості наприкінці першого семестру навчання (адаптуються від 35 до 50 % курсантів) і остаточно завершується до кінця четвертого семестру навчання (95 % курсантів). Основними показниками дидактичної адаптованості є оволодіння навичками самоосвіти, поява впевненості щодо вибору професії, пізнавальна впевненість та зникнення негативної емоційної напруженості.

Службово-функціональна адаптація колишніх школярів відбувається, за рахунок зниження нервово-психічного напруження при виконанні службових обов'язків та кількості дисциплінарних порушень. Певні позитивні зміни спостерігаються лише наприкінці першого півріччя навчання і визначають лише часткову службову адаптацію. Тому формування стереотипів та навичок служби методами тренувань та вправ повинні для цієї категорії курсантів поєднуватись з суттєвою психокорекційною роботою командирів.

Повна адаптованість до службової діяльності здійснюється наприкінці другого півріччя навчання (близько 81,0% курсантів). Одним із інформативних показників цього процесу виступає нормалізація офіційних взаємин з молодшими командирами та командирами-офіцерами. Громадська адаптація курсантів полягає в засвоєнні системи офіційних та неофіційних взаємин, формуванні активної життєвої позиції щодо навчальних закладів, первинних колективів та майбутньої професії. Формування товариськості та позитивної

корпоративності курсантів спостерігається вже наприкінці першого півріччя навчання і є досить надійним індикатором громадської адаптованості. Таким чином встановлено, що в розвитку адаптації курсантів в вищому навчальному закладі спостерігається три послідовних рівня:

- 1) часткової адаптованості;
- 2) достатньої адаптованості;
- 3) повної адаптованості.

Основними чинниками адаптації є: особистісні характеристики, зміст діяльності та умови служби, робота наставників і керівництва, відношення до молодого працівника в колективі, сімейно-побутові умови.

Про суб'єктивне сприймання успішності процесу професійної адаптації свідчить: вдовolenість соціальною роллю - вдовolenість професійною діяльністю – вдовolenість взаєминами з товаришами по службі та керівниками. [2, с. 5]

Аналіз розмаїття проблем, з якими звертаються до викладачів курсанти молодших курсів, зумовив проведення анкетування для з'ясування труднощів адаптаційного періоду. Як показало проведене дослідження, найбільше курсанти скаржаться на те, що їм важко адаптуватись до нових умов навчання в академії: важко звикнути до викладу лекцій, не встигають законспектувати сказане лектором, складно готуватись до семінарських занять через неповне розуміння суті винесених на семінар питань.

Тож, як наслідок, у курсантів виникають панічно-тривожні стани, вони звинувачують себе в тому, що не можуть зрозуміти матеріал, з'являється внутрішнє незадоволення, страх відповідати, невпевненість у підготовці. Всі ці надмірні переживання можуть супроводжуватись головним болем, безсонням, іншими психосоматичними симптомами. Таких курсантів виявилась третина (32 %), 23 % першокурсників указали на недостатню шкільну підготовку, відсутність навичок самостійної роботи. Значна частина першокурсників (45 %) назвали незадовільні умови праці. Серед об'єктивних труднощів були названі матеріальні проблеми, стан здоров'я, сімейні обставини.

Найбільшого значення в процесі адаптації першокурсники надають суб'єктивним причинам. Більше половини першокурсників (63 %) відзначили невміння спілкуватись і налагоджувати контакти з однокурсниками й викладачами, 32 % визнали, що не вміють розподіляти свій час, 5 % зізнались у недостатній вимогливості до себе.

У процесі дослідження нами визначено сукупність соціально-педагогічних умов активізації процесу адаптації у вищих навчальних закладах:

- 1) орієнтація особистості першокурсника на гуманістичні й смисложиттєві цінності;
- 2) компетентнісний підхід як єдиний соціально-педагогічний континуум, який забезпечує критеріальну основу результативності всіх педагогічних зусиль;
- 3) визначення цілей життєдіяльності майбутнього фахівця;
- 4) використання методів і технологій актуалізаційної суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

- 5) створення мотиваційного спрямування;
- 6) наявність психологічної готовності до самостійної навчальної діяльності;
- 7) педагогічне керівництво, контроль і оцінка успішності;
- 8) урахування індивідуально-психологічних особливостей та особистісних якостей;
- 9) визнання особистості курсанта як індивідуальності;
- 10) урахування етапів формування особистості кожного курсанта, особистісних характеристик темпераменту, характеру, сили нервової системи [1, с. 114].

З цією реалізації відповідних умов з курсантами варто проводити активну виховну роботу, яка в свою чергу може поділятися на індивідуально-виховну, групову та масову.

До форм індивідуально-виховної роботи слід віднести: індивідуальні бесіди; індивідуальні завдання та доручення; індивідуальна допомога; індивідуальний контроль; заслуховування звітів та повідомлень осіб перемінного складу; особистий приклад; використання методів дисциплінарного та морального впливу; використання засобів пропаганди та агітації.

Форми групової та масової виховної роботи: присяга працівника ОВС України; проведення зустрічей з керівництвом ВНЗ, ветеранами органів внутрішніх справ, видатними діячами різних галузей суспільної діяльності; проведення оглядів художньої самодіяльності, концертів на честь знаменних дат, конкурсів тощо; групові відвідування культурно-просвітницьких закладів; проведення спортивних заходів; організація роботи друкованих видань ВНЗ, підготовку матеріалів для яких здійснюють особи перемінного складу тощо [6, с. 2].

Розробка системи заходів з адаптації курсантів базується на відповідних складових (або напрямках) соціально-психологічної адаптації: професійній, соціальній, біологічній і психологічній.

Професійна адаптація: ознайомлення першокурсників зі змістом, перспективами обраної ними професії; допомога у адаптації до вимог навчального процесу.

Соціальна адаптація: адаптація індивіда до умов групи, всього курсантського колективу; створення у курсанській групі здорової морально-психологічної атмосфери; ознайомлення курсантів з нормативно-правовими вимогами перебування у ВНЗ; адаптація курсантів до морального та культурного середовища ВНЗ та до умов проживання у гуртожитку.

Біологічна адаптація: врахування в процесі навчально-виховної роботи стану здоров'я та психологічних властивостей особистості; залучення курсантів до занять фізкультурою і спортом; піклування куратора про створення санітарно-гігієнічних умов навчально-виховного процесу; допомога та поради курсантам із організації побуту, харчування, відпочинку та оздоровлення й ін.

Психологічна адаптація: вивчення довузівських передумов адаптації курсантів першого курсу (психологічні властивості, рівень моральної та психологічної культури, рівень знань тощо) та врахування їх в процесі навчально-

виховної роботи; врахування характерологічних особливостей і якостей особистості в навчально-виховному процесі; заходи корекції процесу адаптації курсантів до умов вищого навчального закладу; заходи, спрямовані на розвиток психологічної культури курсанта; заходи формування самосвідомості індивіда [5, с. 13].

Ставши курсантом першого курсу академії першокурсники здебільшого відчують піднесення, радість, емоційний підйом, зростає власна самооцінка. Але значна їх частина уже через кілька місяців (тижнів) починають відчувати певний дискомфорт, основною причиною якого є труднощі адаптації в умовах вищого навчального закладу.

Процес адаптації припускає активність самого суб'єкта діяльності, яка передбачає вивчення умов, норм, правил нового життєвого простору, пошук і кореляцію шляхів й рішень відповідно до конкретних умов життєдіяльності. Адаптація містить у собі складні, багатовимірні взаємини людини із зовнішнім середовищем.

На курсантський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості, яка полягає у здатності кожної молодої людини осмислювати зміст, характер, значення певної сукупності соціальних ролей. Цей період збігається з періодом юності і відрізняється складністю становлення особистісних рис. Розвиваються такі якості особистості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем – смислу життя, способу життя, любові, вірності та ін. Однак здатність людини 17–19 років до свідомої регуляції своєї поведінки розвинута не повною мірою.

Для отримання відповідної інформації про курсантів можна використувати такі джерела: ознайомлення з особовою справою курсанта; проведення анкетувань; індивідуальне спілкування зі курсантом; спілкування з викладачами, батьками курсанта.

Напередодні першої зустрічі з групою необхідно детально ознайомитися з особовими справами курсантів при цьому об'єктом особливої уваги повинні бути місце проживання родини курсанта, особливості сімейного складу, особистісні уподобання, статусні ролі у шкільному колективі.

Необхідно звернути особливу увагу на такі категорії курсантів, які мають найбільше адаптаційних проблем:

а) курсанти, які прибули із сільської місцевості. Ситуація, в яку вони потрапляють, за своїм психологічним змістом є для них своєрідним «культурним шоком». Вони страждають від кризи, викликаної протиріччям між їх власною манерою спілкуватися, одягатися, мовними бар'єрами діалектичного характеру та тими соціокультурними особливостями, що існують в даному регіоні та тому місці, де розташований навчальний заклад;

б) курсанти, які прибули на навчання із віддалених регіонів. Основна проблема, з якою стикаються вони – емоційна та психологічна відділеність від рідних та довгий проміжок часу, необхідність у підтримці та співпереживанні;

в) курсанти-сироти, які проживали до цього в інтернатних закладах спеціального типу. Нова ситуація вимагає від них швидкого вироблення навичок

прийняття самостійних рішень, комунікативних здібностей, організації режиму дня;

г) діти, батьки яких є викладачами цього навчального закладу. Ця категорія курсантів часто страждає від непосильного тягаря «необхідної відповідності» певним ідеалізованим еталонам навчання та поведінки. Така «посилена» увага з боку інших викладачів призводить до протистояння, бажання в самоізоляції, уникнення.

На першій зустрічі з курсантською групою необхідно створити атмосферу довіри. Варто розпочати з короткої оповіді про себе, своє хобі, своє бачення взаємодії та співпраці між собою та групою. Дуже важливо, щоб перше враження мало позитивний ефект. Не потрібно залякувати і погрожувати або ж впадати в крайнощі всюдозволеності чи заборонності. Необхідно дати можливість кожному курсанту сказати про себе стільки, скільки він вважає за потрібне. Для зняття напруженості або скутості доречно задавати запитання такого характеру: «Яким було перше враження від нашого навчального закладу?», «Чим, на вашу думку, відрізняється навчання у вищому навчальному закладі від навчання у школі?», «Які асоціації виникають у вас при слові курсант?». Важливим елементом ефективної адаптації є знайомство курсантів зі структурою академії.

Велике коло проблем, з якими стикається вчорашній школяр, пов'язане із несформованими мотиваційними компонентами його навчальної діяльності в умовах вищого навчального закладу. Йдеться про те, що іноді вчорашній школяр керується у своїй поведінці установками, які були сформовані в дитинстві батьками або шкільними вчителями і суперечать реальній життєвій ситуації навчання в академії. Таким курсантам притаманне бажання відповідати зовнішнім стандартам, намагатися так само сумлінно і старанно ставитися до вимог, як це було і в школі, але зовнішні та внутрішні протиріччя створюють емоційну напругу, тривожність, формують низьку самооцінку [7, с. 15].

Висновок. Відзначимо, що процес адаптації включає в себе ряд факторів, які необхідно враховувати у роботі виховного, командного та професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів. Відповідні знання допомагають краще розуміти особистість курсанта та здійснювати заходи, спрямовані на покращення процесу адаптації. Важливу увагу варто приділяти індивідуальному підходу до кожного курсанта, ознайомлюватися з його особливостями попереднього виховання та становлення у середі однолітків. З цією метою варто, налагоджувати комунікацію та взаємодію між представниками виховного, командно-адміністративного та професорського складу, вивчати психологічний клімат у колективі, сприяти налагодженню товариських стосунків та взаємопідтримки особливо на етапі перших днів перебування у вищому навчальному закладі, крім того вживати інші виховні та педагогічні заходи, спрямовані на покращення процесу становлення курсанта у новому для нього середовищі. Все це буде суттєво впливати на покращення процесу адаптації. За рахунок цього буде підвищуватись загальна готовність курсантів до несення служби і як наслідок мотивація до ефективного навчання та подальшої професійної діяльності. У руслі тенденцій до вдосконалення

роботи працівника міліції сприяння адаптації з метою мотивування особового складу до подальшої успішної професійної діяльності на підставі наведених у статті даних, на нашу думку, сприятиме більш успішній реалізації цього процесу.

СПИСОК ВИКРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзенк Г. Исследования человеческой психики / Г. Айзенк, М. Айзенк. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 480 с., илл.
2. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / Налчаджян А.А. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Эксмо, 2010. – 368 с. – (Психологическое образование).
3. Перепечина Н.М. Адаптація курсантів до службової та навчальної діяльності у вищих навчальних закладах МВС України / Науковий журнал «Юридична психологія та педагогіка» – 2012 – № 2 (12) – С. 22-27.
4. Конопльов В.В. Психологічна адаптація курсантів ВНЗ МВС України до діяльності підрозділів кримінальної міліції: Автор. ... кандидата психологічних наук: спеціальність: 19.00.06 / Національна академія внутрішніх справ України – Юридична психологія. – К., 1999.
5. Потопа К.Л. Соціально-педагогічні умови активізації адаптації студентів молодших курсів до навчання у вищих закладах освіти // Потопа К.Л. / Вісник запорізького національного університету педагогічні науки № 3(16), 2011. – С. 112-116.
6. Про затвердження концепції виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України: Наказ МВС №1279 від 30.11.2002 року / Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України та Положення про порядок організації та проведення виховної роботи, з перемінним складом вищих навчальних закладів МВС України».
7. Методичні рекомендації щодо роботи кураторів-наставників навчальних взводів та академічних груп Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ затверджено наказом ДДУВС № 281 від 01.09.2012.

Хлонь О.М. Аспекти вдосконалення виховної роботи у сфері сприяння професійній адаптації курсантів з метою професійного становлення та мотивації до подальшого проходження служби

У статті розглядаються аспекти вдосконалення виховної роботи у сфері сприяння професійній адаптації курсантів з метою професійного становлення та мотивації до подальшого проходження служби.

Ключові слова: виховна робота, адаптація, професійне становлення, мотивація, курсанти.

Хлонь А.М. Аспекты совершенствования воспитательной работы в сфере способствования профессиональной адаптации курсантов с целью профессионального становления и мотивации к дальнейшему прохождению службы

В статье рассматриваются аспекты совершенствования воспитательной работы в сфере способствования профессиональной адаптации курсантов с целью профессионального становления и мотивации к дальнейшему прохождению службы.

Ключевые слова: воспитательная работа, адаптация, профессиональное становление, мотивация, курсанты.

Khlon A.M. Aspects of improving the educational work in the field of facilitating professional adaptation of cadets for the purpose of professional development and motivation for continue his service

The article discusses aspects of improving the educational work in the field of facilitating professional adaptation of cadets for the purpose of professional development and motivation for continue his service.

Keywords: *educational work, adaptation, professionally formation, motivation, cadets.*

Стаття надійшла до редакції 05.12.2013.

НОВИЙ ПОГЛЯД НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА

Рецензія на монографію Є.С. Ковалевської
«Кримінально-правова охорона військового майна
за ст.ст. 411 та 412 КК України»

Військово-політична ситуація у світі, воєнні конфлікти, громадянські війни, страйки, заворушення підвищують роль державних військових формувань для підтримання миру та безпеки, захисту територіальної цілісності держави. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про оборону України» підготовка держави до оборони в мирний час включає забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, озброєнням, військовою та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами. Тобто, однією з умов боєздатності військових формувань є забезпечення військ зброєю, боеприпасами, військовою та спеціальною технікою, транспортними засобами та іншим військовим майном.

Значну шкоду боєздатності військових формувань будь-якої держави, у тому числі й України, спричиняє злочинність у військовій сфері, рівень якої у нашій країні залишається досить високим. Ефективність протидії такій злочинності залежить від багатьох чинників, які потребують постійного аналізу у зв'язку зі змінами політичної ситуації у країні, економічних умов, норм законодавства, державної політики у сфері оборони держави. Одним із таких чинників є правильність кримінально-правової оцінки суспільно-небезпечних діянь, вчинених у цій сфері, а також теоретична та практична розробка питань кримінальної відповідальності за військові злочини. Тому актуальною є книга Є.С. Ковалевської «Кримінально-правова охорона військового майна за статтями 411 та 412 КК України»¹, яка є першим в Україні монографічним дослідженням питань кримінально-правової охорони військового майна за вказаними статтями.

Усебічному висвітленню досліджуваної автором проблематики сприяє чітка та логічно обумовлена структура роботи.

Так, у першому розділі монографії «Поняття та генезис кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження військового майна» автор ґрунтовно досліджує витоки кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження військового майна на українських етнічних територіях, їх зміну під впливом часу та державно-політичного устрою, обґрунтовує соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за злочини, які передбачені статтями 411 та 412 КК України, їх суспільну небезпечність.

¹ Ковалевська Є.С. Кримінально-правова охорона військового майна за статтями 411 та 412 Кримінального кодексу України: моногр. / Є.С. Ковалевська ; [заг. ред. В.К. Матвійчук]. – К. : ВД «Дакор», 2014. – 212 с.

У другому розділі роботи «Кримінально-правова характеристика складів злочинів умисне та необережне знищення або пошкодження військового майна (ст.ст. 411 та 412 КК України)» чітко та комплексно проаналізовані елементи складів цих злочинів. Використовуючи та розвиваючи погляди українських та зарубіжних дослідників кримінального права, підкріплюючи власним доробком на основі проаналізованої емпіричної бази, автор виводить оновлені й конкретизовані визначення понять знищення та пошкодження військового майна, розкриває суть їх взаємовідношення, що в подальшому може бути використано у правозастосуванні, теоретичній та прикладній розробці загальнокримінальних питань відповідальності за знищення або пошкодження майна.

Необхідно відзначити ґрунтовний системний аналітичний підхід автора до визначення суб'єкта складу злочинів, передбачених ст.ст. 411 та 412 КК України. В монографії розкривається питання впливу фактів незаконності прийняття особи на військову службу та непридатності до військової служби в момент вчинення військового злочину на визнання особи суб'єктом військових злочинів, які були фрагментарно розроблені та мали неоднозначно висвітлені в кримінально-правовій літературі. Серед зауважень з цього питання треба зазначити, що в монографії не розглядаються проблеми притягнення до відповідальності за знищення або пошкодження військового майна цивільних осіб, які займають керівні посади у військових формуваннях (посади, які раніше підлягали заміщенню лише військовослужбовцями), в тому числі посади, на яких діяльність посадових осіб є визначальною для боєготовності військових формувань та спроможності їх виконувати конституційні завдання та функції.

Третій розділ монографії «Спеціальні питання кримінальної відповідальності за умисне та необережне знищення або пошкодження військового майна (ст.ст. 411 та 412 КК України)» присвячений аналізу кваліфікуючих ознак складів злочинів, передбачених ст.ст. 411 та 412 КК України, особливостей кваліфікації цих злочинів, а також порівняльно-правовому дослідженню норм кримінального законодавства зарубіжних країн у цій сфері.

Окремої уваги заслуговує висвітлення в роботі питань кримінально-правової кваліфікації військових злочинів з огляду на їх складність та неоднозначність, а також відсутність правил кримінально-правової кваліфікації, які б були закріплені у законодавстві. На практиці правоохоронні та судові органи здійснюють таку кваліфікацію, керуючись традиційними підходами, у тому числі і такими, що сформувалися ще за радянських часів. Звичайно таким же чином здійснюється й кримінально-правова оцінка суспільно-небезпечних діянь, що вчинені у військовій сфері. Аналіз практики застосування статей розділу XIX Особливої частини КК України свідчить про наявність чисельних проблем, які виникають у правозастосовних органів з питань кримінально-правової кваліфікації. Серед таких питань, у тому з числі з перспективою проведення наукових досліджень, наприклад, залишається відмежування військових злочинів від суміжних з ними злочинів. Саме тому висновки та пропозиції автора щодо здійснення кваліфікації військових злочинів, їх від-

межування один від одного, вирішення питань кваліфікації діянь, які містять ознаки кількох злочинів, які ґрунтуються на чинному законодавстві та сучасній правозастосовній практиці мають практичну та наукову цінність.

Крім того, схвалення заслуговують послідовність та системність у викладенні результатів дослідження, так і широкий аналіз правозастосовної практики, детальність проведених експертних опитувань та інформативність аналітичних довідок, складених за результатами таких опитувань.

Теоретичні і прикладні висновки та пропозиції, які висвітлені в монографії Є.С. Ковалевської, свідчать про системність та завершеність дослідження проблем кримінальної-правової охорони військового майна від знищення та пошкодження за статтями 411 та 412 КК України. Монографія буде корисною для студентів і курсантів, викладачів, науковців, а також осіб, які застосовують кримінальне законодавство на практиці.

Заступник директора Департаменту – начальник відділу
організації представництва в юрисдикційних
органах та претензійно-позовної роботи
Департаменту правового забезпечення
Міністерства оборони України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
полковник юстиції

О.М. САРНАВСЬКИЙ

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: tanya_saven@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу
Савенкової Тетяни Гаріївни**

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (ІЗ, с. 12).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПП от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядку присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание () затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**